This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल.क्र. M-2759 विषय धर्मशास्त्र

नाव भीम भागवते चोदाळसंध

लेखक/लिपीकार —

पृष्ठ 21 काळ .... पुर्ण/ अपुर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

M-2765

अथश्रीमद्भागवतेद्वादशस्कंधःप्रारभ्यते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगुरुगणेशांबिकाभ्योनमः जयंतिश्रीपरानंदकृपाऽपांगलसन्दृशः यानित्यमनुवर्त्तंतेसंपदोविगनादृशः १ उक्तस्त्रयोदशाध्यायैर्द्वादशेत्वा
श्रयःसतः अधिष्ठानावधित्वाभ्यामाश्रयश्चेश्वरःसतः २ उक्तोलयावधित्वेनप्राकृतात्यंतिकेलये अधिष्ठानतयाचोक्तोमहापुरुषवर्णने ३ तत्रादौषड्भि
रध्यायैःशुकप्राहपरीक्षितेः शेषैस्तत्राखिलान्याहसूतःपृष्टोऽथसप्तभिः ४ स्वाश्रयश्रवणेकार्योनविलंबोमनीषिणा इत्येतत्कालवैषम्यंचतुर्भिस्तावदु
च्यते ५ तत्रतुप्रथमेभाविमागधान्वयभूमिपान् कलिप्रभावतःप्राह संकरादिम लीमसान् ६ एवंभूतेसोमवंशेमुकुंदस्वैरक्रीडावर्णितात्र्यासपुत्रैः वंशोभावीव
र्ण्यतेकृष्णभक्तिंमुक्त्वासुक्त्यैवर्त्मनास्तीतिवक्तुम् ७ तदेवंवैवस्वतमनुवंशोसोमवंशप्रस्तावेनश्रीकृष्णावतारचरितानिसप्रपंचमनुवर्णितानि अथइदानींभावि
सोमवंशःकलौविजातीयसंकरादिमलीमसोवैराग्यद्वाराश्रीकृष्णैकभक्तिनिगमनायानुवर्ण्यते तत्रतुसोमवंशशाखासुचिरकालानुवर्त्तितयामागधवंशोऽनु

श्रीकृष्णायनमः राजोवाच स्वधामानुगतेकृष्णेयदुवंशविभूषणे कस्यवंशोऽभवत्पृथ्व्यामेतदाचक्ष्वमेमुने १ श्रीशुक
उवाच योऽन्त्यःपुरंजयोनामभाव्योबार्हद्रथोनृपः तस्यामात्यस्तुशुनकोहत्वास्वामिनमात्मजम् प्रद्योतसंज्ञंराजानंकर्त्तायत्पाल
कःसुतः २ विशाखयूपस्तत्पुत्रोभविताराजकस्ततः नंदिवर्धनस्तत्पुत्रःपंचप्रद्योतनाइमे ३ अष्टत्रिंशोत्तरशतंभोक्ष्यंतिपृथि
वींनृपाः शिशुनागस्ततोभाव्यःकाकवर्णस्तुतत्सुतः क्षेमधर्मातस्यसुतःक्षेत्रज्ञःक्षेमधर्मजः ४ विधिसारःसुतस्तस्याजातशत्रु
र्भविष्यति दर्भकस्तत्सुतोभावीदर्भकस्याजयःस्मृतः ५ नंदिवर्धनआजेयोमहानंदिःसुतस्ततः शिशुनागादशैवैतेषष्ट्युत्तरशतत्र
यम् ६ समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकुरुश्रेष्ठकलौनृपाः महानंदिसुतोराजन्शूद्रीगर्भोद्भवोबली ७ महापद्मपतिःकश्चिन्नंदःक्षत्रवि
नाशकृत् ततोनृपाभविष्यंतिशूद्रप्रायास्त्वधार्मिकाः ८ सएकछत्रांपृथिवीमनुल्लंघितशासनः शासिष्यतिमहापद्मोद्वितीयइवभा
र्गवः ९ तस्यचाष्टौभविष्यंतिसुमाल्यप्रमुखाःसुताः यइमांभोक्ष्यंतिमहींराजानःस्मशतंसमाः १० नवनंदान्द्विजःकश्चित्प्रपन्नानु
द्धरिष्यति तेषामभावेजगतींमौर्याभोक्ष्यंतिवैकलौ ११ सएवचंद्रगुप्तंवैद्विजोराज्येऽभिषेक्ष्यति तत्सुतोवारिसारस्तुततश्चाशोकवर्द्धनः १२

क्ष्यते तत्रपूरोर्वंशेउपरिचरोवसुस्तस्यबृहद्रथस्तस्यजरासंधस्तस्यसहदेवःपुत्रोऽभूदित्युक्तंनवमस्कंधे तत्रैवसहदेवान्मार्जारिस्ततःश्रुतश्रवाइत्यादयोरिपुं
जयांताविंशतिर्भाविनोराजानोनिरूपिताः १ तत्रराजापृच्छति इदानींतदुपरितनवंशसंकरादिदोषैः प्रपंचयति योऽन्त्यइति रिपुंजयएवपुरंजयःस्वामिनंपु
रंजयंहत्वास्वपुत्रंप्रद्योतसंज्ञंराजानंकरिष्यति तस्यपालकोनामसुतोभविष्यति २ प्रद्योतनाःप्रद्योतसंज्ञाः ३ ४ ५ ६ ७ नंदोनामकश्चित्महापद्मसं
ख्यायाःसेनायाःधनस्यवापतिर्भविष्यति अतएवमहापद्मइत्यपितस्यनाम ८ एकमेवछत्रंयस्यांतांपृथिवींशासिष्यतिपालयिष्यति क्षत्रोत्सादनेदृष्टांतः
भार्गवःपरशुरामइव ९ समाःसंवत्सरान् १० नवनंदान्नंदंचतत्पुत्रांश्चेत्येवंनव प्रपन्नान्शरणागतान् विश्वस्तान्विख्यातान्वाद्विजःकौटिल्य
वात्स्यायनादिपर्यायश्चाणक्यःउद्धरिष्यति उन्मूलयिष्यति मौर्याःमौर्यसंज्ञाः ११ कथंभोक्ष्यंतितदाह सएवेति चंद्रगुप्तंमौर्यंप्रथमम् १२ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१३ तेषांप्रथमोदशरथः पराशरादिभिरुक्तोऽप्यनुसंधेयः तेनसहमौर्यादशसप्तत्रिंशच्छतोत्तरंसप्तत्रिंशदुत्तरंशतंसमाः १४ १५ १६ बृहद्रथस्य
सेनापतिःपुष्पमित्रोनामस्वामिनंहत्वाराज्यंकारिष्यति सचशुंगानांप्रथमः ततोऽग्निमित्रादयोनवेत्येवंशुंगादशवर्षशताधिकंद्वादशाधिकंवर्षशतम् १७
कथंकाण्वान्यास्यतितदाह शुंगाभिति परस्त्रीकामिनंदेवभूतिनामानंशुंगंहत्वातदमात्योवसुदेवनामाकण्वोराज्यंकरिष्यति १८ काण्वानांचतुर्थःसुशर्मा
इमेवसुदेवादयः काण्वायनावर्षाणांत्रीणिशतानिपंचचत्वारिंशद्वर्षाणिचभूमिंभोक्ष्यंति १९ काण्वानामंतिमंसुशर्माणंहत्वाबलीनामातद्भृत्योगांभो

सुयशाभवितातस्यसंगतःसुयशसःसुतः शालिशूकस्ततस्तस्यसोमशर्माभविष्यति १३ शतधन्वाततस्तस्यभवितातद्बृहद्रथः
मौर्याह्येतेदशनृपाःसप्तत्रिंशच्छतोत्तरम् समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकलौकुरुकुलोद्वह १४ अग्निमित्रस्ततस्तस्मात्सुज्येष्ठोऽथभ
विष्यति वसुमित्रोभद्रकश्चपुलिंदोभवितासुतः १५ ततोघोषःसुतस्तस्माद्वज्रमित्रोभविष्यति ततोभागवतस्तस्माद्देवभूति
रितिश्रुतः १६ शुंगादशैतेभोक्ष्यंतिभूमिंवर्षशताधिकम् ततःकाण्वानियंभूमिर्यास्यत्यल्पगुणानृप १७ शुंगंहत्वादेवभूतिं
कण्वोमात्यस्तुकामिनम् स्वयंकरिष्यतेराज्यंवसुदेवोमहामतिः १८ तस्यपुत्रस्तुभूमित्रस्तस्यनारायणःसुतः काण्वायना
इमेभूमिंचत्वारिंशच्चपंचच शतानित्रीणिभोक्ष्यंतिवर्षाणांचकलौयुगे १९ हत्वाकाण्वंसुशर्माणंतद्भृत्योवृषलोबली गांभो
क्ष्यत्यंध्रजातीयःकंचित्कालमसत्तमः २० कृष्णानामाऽथतद्भ्राताभवितापृथिवीपतिः श्रीशांतकर्णस्तत्पुत्रःपौर्णमासस्तुतत्सु
तः २१ लंबोदरस्तुतत्पुत्रस्तस्माच्चिबिलकोनृपः मेघस्वातिश्चिबिलकादटमानस्तुतस्यच २२ अनिष्टकर्माहालेयस्तलकस्तस्य
चात्मजः पुरीषभीरुस्तत्पुत्रस्ततोराजासुनंदनः २३ चकोरोनवमोयत्रशिवस्वातिररिंदम तस्यापिगोमतीपुत्रःपुरीमान्भ
वितातनः २४ मेदशिराःशिवस्कंदोयज्ञश्रीस्तत्सुतस्ततः विजयस्तत्सुतोभाव्यश्चंद्रविज्ञःसलोमधिः २५ एतेत्रिंशन्नृपतय
श्चत्वार्यब्दशतानिच षट्पंचाशच्चपृथिवींभोक्ष्यंतिकुरुनंदन २६ सप्ताभीराआवभृत्यादशगर्दभिनोनृपाः कंकाःषोडश
भूपालाभविष्यंतिचलोलुपाः २७ ततोऽष्टौयवनाभाव्याश्चतुर्दशचपुष्कसाः भूयोदशगुरुंडाश्चमौनाएकादशैवतु २८ एते
भोक्ष्यंतिपृथिवींदशवर्षशतानिच नवाधिकांचनवतिंमौनाएकादशक्षितिम् २९ भोक्ष्यंत्यब्दशतान्यंगत्रीणितैःसंस्थितेततः
किलकिलायांनृपतयोभूतनंदोऽथवंगिरिः ३० शिशुनंदिश्चतद्भ्रातायशोनंदिःप्रवीरकः इत्येतेवैवर्षशतंभविष्यंत्यधिकानि
षट् ३१

क्ष्यति २० २१ २२ २३ यत्रयेषुबहुसंज्ञेषुअष्टसुनवमः शिवस्वातिनामाभविता २४ २५ २६ आवभृत्याः अवभृतिर्नगरीतद्राजानः
२७ २८ एतेआभीरादयोमौनव्यतिरिक्ताः पंचषष्टिनृपाः एकोनशताधिकंवर्षसहस्रंपृथिवींभोक्ष्यंति ततः पूर्वोक्ताएवैकादशमौनाः २९ त्रीण्यब्द
शतानिक्षितिंभोक्ष्यंति तैःसंस्थितेतेषुमौनेषुमृतेषुकिलकिलायांपुर्यांनृपतयोभविष्यंतीत्युत्तरेणान्वयः ३० अधिकानिचषड्वर्षाणि ३१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेषांभूतनंदादीनांयथायथंबाह्लिकानामानस्त्रयोदशसुताभविष्यंति अथपुष्यमित्रोनामाऽन्योराजन्यःअस्यचदुर्मित्रोनामपुत्रः ३२ तथाआंध्राःकौशा
लाःवैदूरपतयःनिषधाश्च एतेचतत्तद्देशानामभिःप्रख्याताःतुल्यकालाःखंडमंडलेषुभूपाः ततएतेभ्योबाह्लिकेभ्यएवभाव्याभविष्यंति ३३ ततश्चमागधा
नांतुराजाविश्वस्फूर्जिर्नामभविता सचपूर्वोक्तात्पुरंजयात्परःपुरंजयादतिप्रसिद्धःसनूवर्णान्ब्राह्मणादीन्पुलिंदयदुमद्रकसंज्ञान्म्लेच्छप्रायान्करिष्यतिअप
रानितिपाठेअज्ञान्पुलिंदादिसंज्ञान्वर्णान्करिष्यतीत्यर्थः ३४ सचएवंकृत्वाअब्रह्मभूयिष्ठाअत्रैवर्ण्यप्रचुराःसतीःप्रजाःस्थापयिष्यति पालयिष्यतिसचप
द्मवत्यांपुरिअनुगंगंगंगाद्वारमारभ्यप्रयागपर्यंतंगुप्तांपालितांमेदिनींभोक्ष्यति ३५ तदनंतरंचसौराष्ट्रादिदेशवर्त्तिनोद्विजाःव्रात्याउपनयनरहिताभविष्यं

तेषांत्रयोदशसुताभवितारश्चबाह्लिकाः पुष्यमित्रोऽथराजन्योदुर्मित्रोऽस्यतथैवच ३२ एककालाइमेभूपाःसप्तांध्राःसप्तकौ
शलाः वैदूरपतयोभाव्यानैषधास्ततएवहि ३३ मागधानांतुभविताविश्वस्फूर्जिःपुरंजयः करिष्यत्यपरोवर्णान्पुलिंदयदुमद्र
कान् ३४ प्रजाश्चाब्रह्मभूयिष्ठाःस्थापयिष्यतिदुर्मतिः वीर्यवान्क्षत्रमुत्साद्यपद्मवत्यांसवैपुरि अनुगंगामाप्रयागंगुप्तांभो
क्ष्यतिमेदिनीम् ३५ सौराष्ट्रावंत्याभीराश्चशूद्राअर्बुदमालवाः व्रात्याद्विजाभविष्यंतिशूद्रप्रायाजनाधिपाः ३६ सिंधोस्तटंचं
द्रभागांकौंतींकाश्मीरमंडलम् भोक्ष्यंतिशूद्राव्रात्याद्याम्लेच्छाश्चाब्रह्मवर्चसः ३७ तुल्यकालाइमेराजन्म्लेच्छप्रायाश्चभू
भृतः एतेधर्मानृतपराफल्गुदास्तीव्रमन्यवः ३८ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्चपरदारधनादृताः उदितास्तमितप्रायाअल्पसत्वाल्प
कायुषः ३९ असंस्कृताःक्रियाहीनारजसातमसावृताः प्रजास्तेभक्षयिष्यंतिम्लेच्छाराजन्यरूपिणः ४० तन्नाथास्तेजनप
दास्तच्छीलाचारवादिनः अन्योऽन्यतोराजभिश्चक्षयंयास्यंतिपीडिताः ४१ इतिश्रीभाग०महा०द्वादशस्कंधेप्रथ
मोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच ततश्चानुदिनंधर्मःसत्यंशौचंक्षमादया कालेनबलिनाराजन्नंक्ष्यत्यायुर्बलं
स्मृतिः १ वित्तमेवकलौनृणांजन्माचारगुणोदयः धर्मन्यायव्यवस्थायांकारणंबलमेवहि २ दांपत्येऽभिरुचिर्हेतुर्मायैवव्यावहा
रिके स्त्रीत्वेपुंस्त्वेचहिरतिर्विप्रत्वेसूत्रमेवहि ३

ति ३६ अब्रह्मवर्चसःवेदाचारशून्याः ३७ इमेचम्लेच्छप्रायाभूभृतःतुल्यकालाभविष्यं
ति किंच एतेसर्वेअधर्मानृतपराःअधर्मेअनृतेचपरिनिष्ठिताःफल्गुदाः अल्पदातारः ३८ उदितास्तमितप्रायाःहर्षशोकादिबहुलाः ३९ असंस्कृताःगर्भाधा
नादिसंस्काररहिताःप्रजाःभक्षयिष्यंति धनाद्यपहारादिनापीडयिष्यंति ४० किंच तन्नाथाःतेनाथायेषांतेजनपदादेशवर्त्तिनोमनुष्याःतच्छीलाचार
वादिनःतेषामिवशीलमाचारोवादश्चयतइतः ४१ इतिद्वादशेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ द्वितीयेनुकलेर्दोषवृन्दैःकल्क्यवतारतः अधर्मिष्ठेज
नेनष्टेपुनःकृतयुगागमः १ कलिधर्मान्प्रपंचयति ततश्चेत्यादिना १ धर्मन्याययोर्व्यवस्थायांबलमेव २ दांपत्येभार्यापतिभावेअभिरुचिरेवहेतुः
नकुलगोत्रादिः व्यावहारिकेक्रयविक्रयादौ स्त्रीत्वेपुंस्त्वेचतयोःश्रेष्ठ्येरतिकौशलमेवहेतुः नकुलमाचारोवा ३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आश्रमाणांख्यातौ ज्ञानेलिंगमेवदंडाजिनादिकंहेतुः नत्वाचारविशेषः अन्योन्यापत्तिकारणंच आश्रमादाश्रमांतरप्राप्तौचकारणम् यद्वाबहूदकहंसादीनामन्योऽन्यापत्तौनमस्कारादिव्यवहारेकारणम् अवृत्त्यासुद्रार्पणादिदानासामर्थ्येतन्न्यायदौर्बल्यंपराजयः चापलंवचः बहुभाषणम् ४ असाधुत्वेचौर्याद्यभियोगे प्रसाधनमलंकारः ५ दूरेवर्तमानवार्ययनंजलाशयस्तीर्थम् नतुगुर्वादिस्वार्थःपुरुषार्थः ६ ७ ८ आच्छिन्नाअपहृतादाराद्रविणानिचयासांताःअद्रिर्वीजम् ९ १० ११ क्षीयमाणेष्वित्यादीनामित्थंकलौगतप्रायइतिपंचमेनान्वयः क्षीयमाणेषुअल्पप्रायेषु १२ दस्युप्रायेषुचौरतुल्येषु चौर्यानृतवृथाहिंसाधानानावृत्तयोयेषांतेषु १३ छागप्रायासुप्रमाणतः क्षीरतश्चअजातुल्यासु १४ स्थाणुषुवृक्षेषु विद्युत्प्रायेषुतडिद्बहुलेषु शून्यप्रायेषुधर्मादिरहितेषुस

लिंगमेवाश्रमख्यातावन्योऽन्यापत्तिकारणम् अवृत्त्यान्यायदौर्बल्यंपांडित्येचापलंवचः ४ अनाढ्यतैवासाधुत्वेसाधुत्वेदंभएवतु स्वीकारएवचोद्वाहेस्नानमेवप्रसाधनम् ५ दूरेवार्ययनंतीर्थंलावण्यंकेशधारणम् उदरंभरतास्वार्थःसत्यत्वेधार्ष्ट्यमेवहि ६ दाक्ष्यंकुटुंबभरणंयशोऽर्थेधर्मसेवनम् एवंप्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णेक्षितिमंडले ७ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणांयोबलीभवितानृपः प्रजाहिलुब्धैराजन्यैर्निर्घृणैर्दस्युधर्मभिः ८ आच्छिन्नदारद्रविणायास्यंतिगिरिकाननम् शाकमूलामिषक्षौद्रफलपुष्पाष्टिभोजनाः ९ अनावृष्ट्याविनंक्ष्यंतिदुर्भिक्षकरपीडिताः शीतवातातपप्रावृड्हिमैरन्योऽन्यतःप्रजाः १० क्षुत्तृड्भ्यांव्याधिभिश्चैवसंतापेनचचिंतया त्रिंशद्विंशतिवर्षाणिपरमायुःकलौनृणाम् ११ क्षीयमाणेषुदेहेषुदेहिनांकलिदोषतः वर्णाश्रमवतांधर्मेनष्टेवेदपथेनृणाम् १२ पाखंडप्रचुरेधर्मेदस्युप्रायेषुराजसु चौर्यानृतवृथाहिंसानानावृत्तिषुवैनृषु १३ शूद्रप्रायेषुवर्णेषुछागप्रायासुधेनुषु गृहप्रायेष्वाश्रमेषुयौनप्रायेषुबंधुषु १४ अणुप्रायास्वोषधीषुशमीप्रायेषुस्थाणुषु विद्युत्प्रायेषुमेघेषुशून्यप्रायेषुसद्मसु १५ इत्थंकलौगतप्रायेजनेषुखरधर्मिणि धर्मत्राणायसत्वेनभगवानवतरिष्यति १६ चराचरगुरोर्विष्णोरीश्वरस्याखिलात्मनः धर्मत्राणायसाधूनांजन्मकर्मापनुत्तये १७ शंभलग्राममुख्यस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः भवनेविष्णुयशसःकल्किःप्रादुर्भविष्यति १८ अश्वमाशुगमारुह्यदेवदत्तंजगत्पतिः असिनासाधुदमनमष्टैश्वर्यगुणान्वितः १९ विचरन्नाशुनाक्षोण्यांहयेनाप्रतिमद्युतिः नृपलिंगच्छदोदस्यून्कोटिशोनिहनिष्यति २०

द्मसुगृहेषु १५ जनेषुखरधर्मणिदुःसहचेष्टिते कलौगतप्रायेसमाप्तप्राये १६ एतत्प्रपंचयतिचतुर्भिः चराचरगुरोरीश्वरस्यैवधर्मत्राणेहेतुःगुरुत्वेश्वरत्वयोरुपादानम् अखिलस्यविश्वस्यात्मनःकारणस्येति एवंभूतस्यविष्णोर्जन्मसाधूनांधर्मत्राणाय धर्मत्राणप्रयोजनमाह कर्मापनुत्तयेमोक्षाय १७ शंभलग्रामेमुख्यस्यप्रधानस्यनाम्नाविष्णुयशसोब्राह्मणस्यभवनेगृहे १८ धर्मत्राणप्रकारमाह अश्वमिति असाधवोदम्यंतेयेनतमश्वमारुह्यअसिनादस्यून्कोटिशोनिहनिष्यतीत्युत्तरेणान्वयः असाधुदमनइतिपाठेकल्किविशेषणम् १९ तत्प्रपंचः आशुनाशीघ्रगामिनातेनहयेनअश्वेनक्षोण्यांपृथिव्यांविचरन् अणिमाद्यष्टैश्वर्याणिगुणाश्चसत्यसंकल्पादयः तैरन्वितः नृपलिंगच्छदःराजवेषच्छन्नान् २० ७ ७

ततश्चपुनः कृतयुगप्रवृत्तिंवक्तुमाह अथेतिसार्द्धाभ्याम् तेषांपौरजानपदानांमनांसिविशदानिभविष्यंति तत्रहेतुः वासुदेवस्यांगरागेणचंदनादिनाऽतिपुण्यगं
धोऽनिलस्तंस्पृशंतीतितथातेषाम् २१ स्थविष्ठः स्थूलः २२ कृतयुगप्रवृत्तिमाह यदाऽवतीर्णइति प्रजानांसूतिः प्रसूतिः २३ तदवतारकालोपलक्षणमाह
यदाचंद्रश्चेति तिष्यः पुष्यः अयमर्थः चंद्रसूर्यबृहस्पतीनांयदापुष्यनक्षत्रेयोगः तदातत्कृतयुगंभविष्यति यद्यपिद्वादशाब्दकर्कराशौबृहस्पतौवर्त
मानेद्विवासुअमावास्यासुतेषांत्रयाणामपिपुष्ययोगः संभवतितथाऽपितेषांसहप्रवेशोऽत्रविवक्षितः समेष्यंतीतिवचनात् अतोनातिप्रसंगः २४ एवंनव
मस्कंधमारभ्यात्युक्रांतंवैवस्वतमनोर्वंशद्वयंनिगमयति येऽतीताइति उद्देशतः संक्षेपतः २५ कलियुगावांतरविशेषंवक्तुमाह आरभ्येत्यादिना वर्षसहस्रं
पंचदशोत्तरंशतंचेतिकयाऽपिविवक्षयाऽवांतरसंख्येयंपरीक्षिन्नंदयोरंतरंद्वाभ्यांन्यूनंवर्षाणांसार्द्धसहस्रंभवति परीक्षित्समकालंमागधंमार्जारिमारभ्य
रिपुंजयांताविंशतिराजानः सहस्रसंवत्सरंभोक्ष्यंतीत्युक्तंनवमस्कंधे येबार्हद्रथभूपालाभाव्याः साहस्रसंवत्सरमिति ततः परंपंचप्रद्योतनाः अष्टत्रिंशोत्त

अथतेषांभविष्यंतिमनांसिविशदानिवै वासुदेवांगरागातिपुण्यगंधानिलस्पृशाम् पौरजानपदानांवैहतेष्वखिलदस्युषु २१
तेषांप्रजाविसर्गश्चस्थविष्ठः संभविष्यति वासुदेवेभगवतिसत्त्वमूर्तौहृदिस्थिते २२ यदाऽवतीर्णोभगवान्कल्किर्धर्मपतिर्हरिः
कृतंभविष्यतितदाप्रजासूतिश्चसात्त्विकी २३ यदाचंद्रश्चसूर्यश्चतथातिष्यबृहस्पती एकराशौसमेष्यंतितदाभवतितत्कृतम्
२४ येऽतीतावर्त्तमानायेभविष्यंतिचपार्थिवाः तेतउद्देशतः प्रोक्तावंशीयाः सोमसूर्ययोः २५ आरभ्यभवतोजन्मयावन्नंदाभि
षेचनम् एतद्वर्षसहस्रंतुशतंपंचदशोत्तरम् २६ सप्तर्षीणांतुयौपूर्वौदृश्येतेउदितौदिवि तयोस्तुमध्येनक्षत्रंदृश्यतेयत्समंनि
शि २७ तेनैवऋषयोयुक्तास्तिष्ठंत्यब्दशतंनृणाम् तेत्वदीयेद्विजाः काले अधुनाचाश्रितामघाः २८ विष्णोर्भगवतोभानुः
कृष्णाख्योऽसौदिवंगतः तदाविशत्कलिर्लोकंपापेयद्रमतेजनः २९ यावत्सपादपद्माभ्यांस्पृशन्नास्तेरमापतिः तावत्कलि
र्वैपृथिवींपराक्रांतुंनचाशकत् ३० रंशतम् शिशुनागाश्चषष्ठ्युत्तरशतत्रयंभोक्ष्यंतिपृथिवीमित्यत्रैवोक्तत्वात् २६ कलेः प्रवृत्तिंवृद्धिंचनिरूपयितुंकाल
ज्ञानोपलक्षणमाह सप्तर्षीणांत्विति अयमर्थः यागप्रशकटाकारंतारासप्तकंसप्तर्षिमंडलम् तत्रकिंचिदुन्नतेषाग्रस्थानीयोमरीचिः ततः पश्चाद्दानमग्नयुगकंधरा
कारोवसिष्ठः सभार्यः ततः पश्चादीषदुन्नतेषामूलस्थानीयोंऽगिराः ततः पश्चाच्चतुरस्रतारा चतुष्केईशानेऽत्रिः ततोदक्षिणतः पुलस्त्यः पुलस्त्यात्पश्चिमतः पुलहः
ततउत्तरतः क्रतुः एवंस्थितेतेषांमध्येयौपूर्वौऽद्यसमयेप्रथममुदितौपुलहक्रतुसंज्ञौ तयोस्तुमध्येतयोस्तुपूर्वयोस्तुमध्येयत्समंदक्षिणतः समदेशावस्थितमश्वि
न्यादिषुयदन्यतमंनक्षत्रंदृश्यते २७ तेनतथैवयुक्तानृणामब्दशतंतिष्ठंति तेचाद्विजास्त्वदीयेकालेऽधुनामघाआश्रितावर्त्तंते २८ यदाविष्णोर्भानुः भाती
तिभानुः शुद्धसत्वात्मकोदेहः दिवंवैकुंठंगतः तदाकलियुगमविशत् यद्यस्मिन्युगेजनः पापेरमतइतिकलियुगस्यलक्षणम् २९ ननुश्रीकृष्णेपृथिव्यांव ३
र्त्तमानेऽपिसंध्यारूपेणकलिः प्रविष्टएवासीत् सत्यम् तथाऽपितावत्तस्यपराक्रमोनाभवदित्याह यावदिति पराक्रांतुमभिभवितुम् ३० ७ ६२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतोयथोक्तएवंकलिप्रवेशकालइत्याह यदादेवर्षयइति द्वादशाब्दशतात्मकइति दिव्येनमानेनसंध्यांशाभ्यांसहयोद्वादशाब्दशतात्मकः सकलिः तदासंध्या
मतिक्रम्यप्रविष्टइत्यर्थः ३१ कलेःप्रवेशकालमुक्त्वातस्यवृद्धिकालमाह यदेति तदाप्रद्योतनात्प्रभृतिवृद्धिंगच्छन्नंदात्प्रभृत्यपिवृद्धिंगमिष्यतीत्यर्थः ३२ ननु
यदाकलेर्लिंगमुपलब्धंतदैवप्रविष्टइतियुक्तं ततःपूर्वमेवप्रवेशःततःपरंवृद्धिरित्यत्रकिंप्रमाणंतत्राह यस्मिन्निति प्रतिपन्नंप्रविष्टमितिज्ञातम् पुराविदःपूर्व
ज्ञातारः ३३ कलेरनंतरंकृतयुगप्रवेशमाह दिव्याब्दानामिति चतुर्थकलौप्रवेशेनाब्दपरिमितेनांशेनापिसहातीतेसतीत्यर्थः कृतयुगप्रवेशचिह्नमाह यदा
नृणांमनआत्मप्रकाशकंभविष्यतितदेति ३४ राजवंशोक्तांस्थितिंब्राह्मणादिवंशेष्वप्यतिदिशति इत्येषइति यथायाभिरुच्चनीचावस्थाभिस्तास्ताअ
वस्थाः वंशाइतिवापाठः ३५ एतत्कीर्त्तनस्यवैराग्योपयोगितामाह एतेषामिति नामैवलिंगंज्ञापकंयेषांतेषांकथामात्रेणैवावशिष्टानांकीर्त्तिरेवस्थिता

यदादेवर्षयःसप्तमघासुविचरंतिहि तदाप्रवृत्तस्तुकलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ३१ यदामघाभ्योयास्यंतिपूर्वाषाढांमहर्षयः तदा
नंदात्प्रभृत्येषकलिर्वृद्धिंगमिष्यति ३२ यस्मिन्कृष्णोदिवंयातस्तस्मिन्नेवतदाऽहनि प्रतिपन्नंकलियुगमितिप्राहुःपुराविदः
३३ दिव्याब्दानांसहस्रांतेचतुर्थेतुपुनःकृतम् भविष्यतियदानृणांमनआत्मप्रकाशकम् ३४ इत्येषमानवोवंशोयथासंख्या
यतेभुवि तथाविट्शूद्रविप्राणांतास्ताज्ञेयायुगेयुगे ३५ एतेषांनामलिंगानांपुरुषाणांमहात्मनाम् कथामात्रावशिष्टानांकी
र्त्तिरेवस्थिताभुवि ३६ देवापिःशंतनोर्भ्रातामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कलापग्रामआसातेमहायोगबलान्वितौ ३७ ताविहेत्यक
लेरंतेवासुदेवानुशिक्षितौ वर्णाश्रमयुतंधर्मंपूर्ववत्प्रथयिष्यतः ३८ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चेतिचतुर्युगम् अनेनक्रमयो
गेनभुविप्राणिषुवर्त्तते ३९ राजन्नेतेमयाप्रोक्तानरदेवास्तथापरे भूमौममत्वंकृत्वांऽतेहित्वेमांनिधनंगताः ४० कृमिविड्भस्म
संज्ञांतेराजनाम्नोऽपियस्यच भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः ४१ कथंसेयमखंडाभूःपूर्वैर्मेपुरुषैर्धृता मत्पुत्रस्यचपौ
त्रस्यमत्पूर्वावंशजस्यच ४२ तेजोऽबन्नमयंकायंगृहीत्वाऽऽत्मतयाऽबुधाः महींममतयाचोभौहित्वांऽतेऽदर्शनंगताः ४३

नतुराज्यंपुत्रादयोवा ३६ कलावुत्सन्नानांराजवंशादीनांपुनःप्रवृत्तिप्रकारमाह देवापिःसोमवंशजः मरुस्तुसूर्यवंशजः कलापग्रामोनामयोगि
नामावासःप्रसिद्धः ३७ ३८ इममेवप्रकारंप्रतिचतुर्युगंदर्शयति कृतमिति ३९ एतेषांनामलिंगानामित्यादियदुक्तंतत्प्रपंचयति राजन्नि
तिपंचभिः ४० ममत्वंकृत्वेत्यनेनसूचितांभूतद्रोहप्रवृत्तिंनिंदति कृमीति राजनाम्नः राजेतिनामयस्यतस्यापिदेहस्यांतेकृमयोविड्भस्मेतिवा
संज्ञाभविष्यति तत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्भूतेभ्योद्रुह्यतिसकिंस्वार्थंवेद कुतइत्यपेक्षायांहेतुत्वेनभूतद्रोहंविशिनष्टि यतोभूतद्रोहान्निरयो
भवति ४१ ममत्वप्रकारंप्रपंचयति कथमिति सेयमखंडाभूःमेपूर्वजैःधृतासतीइदानींमत्पूर्वाचसतीमत्पुत्रादेःकथंस्यादित्येवम् ४२
उभौमहींकायंच अदर्शनंमृत्युम् ४३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपसंहरति येयेइति तेसर्वेचकथासुक्रियमाणासुकथामात्राः कालेनकृताः ४४ इतिद्वादशेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेभूमिगीतैश्चराज्यदोषादिवर्ण्य
तेकलौचदोषभूयिष्ठेदोषहंत्रीहरेर्नतिः१ देहेऽहंतांभूमौचममतांकुर्वत्यतोऽबुधाइत्युक्तंतदेवभूमिगीतैः प्रपंचयति दृष्ट्वेत्यादिना आत्मनिपृथिव्यांजयेव्यग्रा
नुद्युक्तान् हासप्रकारमेवाह अहोइति १ येनकामेनफेनोपमेपिंडेदेहेविश्रंभितविश्वासंनीतायेतेषांनरेंद्राणामेषकामोमोघएवस्यात् २ काममेवदर्शयति
द्वाभ्याम् पूर्वमिति इंद्रियार्थलंपटस्य नराज्यप्राप्तिःस्यादितिप्रथममिंद्रियषड्वर्गंनिर्जित्यराजमंत्रिणोजेष्यामः वशीकरिष्यामःसचिवाअमात्याः करींद्राहस्तिपाः
तांश्चजेष्यामः कंटकान्प्रतिपक्षान्अस्यअपास्य अथकंटकानितिवापाठः ३ इतिएवंकेचिदाशाबद्धहृदयाः ४ एवंकेचित्पुनर्माजित्वाऽप्यतितृष्णयाअब्धिंविशं

येयेभूपतयोराजन्भुंजंतिवसुमोजसा कालेनतेकृताःसर्वेकथामात्राःकथासुच ४४ इतिश्रीभाग॰महा॰द्वादशस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २
श्रीशुकउवाच दृष्ट्वात्मनिजयेव्यग्रान्नृपान्हसतिभूरियम् अहोमांविजिगीष्यंतिमृत्योःक्रीडनकानृपाः १ कामएषनरेंद्राणां
मोघःस्याद्विदुषामपि येनफेनोपमेपिंडेयेऽतिविश्रंभितानृपाः २ पूर्वंनिर्जित्यषड्वर्गंजेष्यामोराजमंत्रिणः ततःसचिवपौरासकरींद्रान्
स्यकंटकान् ३ एवंक्रमेणजेष्यामःपृथ्वींसागरमेखलाम् इत्याशाबद्धहृदयानपश्यंत्यंतिकेऽंतकम् ४ समुद्रावरणांजित्वामांविशं
त्यब्धिमोजसा कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजयेफलम् ५ यांविसृज्यैवमनवस्तत्सुताश्चकुरूद्वह गतायथागतंयुद्धेतांमांजे
ष्यंत्यबुद्धयः ६ मत्कृतेपितृपुत्राणांभ्रातॄणांचापिविग्रहः जायतेह्यसतांराज्येममताबद्धचेतसाम् ७ ममैवेयंमहीकृत्स्नानतेमू
ढेतिवादिनः स्पर्धमानामिथोघ्नंतिम्रियंतेमत्कृतेनृपाः ८ पृथुःपुरूरवागाधिर्नहुषोभरतोऽर्जुनः मांधातासगरोरामःखट्वां
गोधुंधुहारघुः ९ तृणबिंदुर्ययातिश्चशर्यातिःशंतनुर्गयः भगीरथःकुवलयाश्वःककुत्स्थोनैषधोनृगः १० हिरण्यकशिपुर्वृत्रो
रावणोलोकरावणः नमुचिःशंबरोभौमोहिरण्याक्षोऽथतारकः ११ अन्येचबहवोदैत्याराजानोयेमहेश्वराः सर्वेसर्वविदःशू
राःसर्वेसर्वजितोऽजिताः १२ ममतांमय्यवर्त्तंतकृत्वोच्चैर्मर्त्यधर्मिणः कथाऽवशेषाःकालेनह्यकृतार्थाःकृताविभो १३ कथाइमा
स्तेकथितामहीयसांविताय लोकेषुयशःपरेयुषाम् विज्ञानवैराग्यविवक्षयाविभो वचोविभूतीर्नतुपारमार्थ्यम् १४ यस्तूत्तमश्लोकगुणा
नुवादःसंगीयतेऽभीक्ष्णममंगलघ्नः तमेवनित्यंशृणुयादभीक्ष्णंकृष्णेऽमलांभक्तिमभीप्समानः १५ ति तदेवमिंद्रियजयेनयेराज्यंसाधयितुमिच्छं

तितेऽतिमंदाइत्याह कियदिति ५ अतःअंतकंनपश्यंतीत्युक्तम् तदेवाह यामिति कुरूद्वहेति भूमिगीतंकथयन् शुकःसंबोधयति कुलोद्वहेतितुपाठःसुगमः ६ अबुद्ध
यइत्युक्तंतत्प्रपंचयति मत्कृतइति ७ ८ रामोनामकश्चित् यद्वालोकदृष्ट्यादाशरथिरेवनिर्दिष्टः ९ १० लोकंरावयतिरोदयतीतिलोकरावणः ११ १२ मयिउच्चैर्मम
तांकृत्वायेअवर्त्तंततेकालेनकथाऽवशेषाःकृताः विभोइतिसंबोधनंकुरूद्वहेतिवत् १३ राजवंशानुकथनस्यतात्पर्यमाह कथाइमाइति विज्ञानंविषयासारताज्ञानंततोवैरा
ग्यं तयोर्विवक्षयापरेयुषांमृतानांवचोविभूतीःवाग्विलासमात्ररूपाःनतुपारमार्थ्यंपरमार्थयुक्तकथनंनभवतीत्यर्थः १४ कस्तर्हिपुरुषाणामुपादेयःपरमार्थस्तत्राह यस्त्विति
नित्यंप्रत्यहंतत्राप्यभीक्ष्णम् १५ ४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कलिदोषोपचयेसति भक्तेरसंभवंमन्यमानः पृच्छति केनोपायेनेति विधमिष्यंति नाशयिष्यंति यथायथावत् १६ कलियुगेकः परोधर्मइतिबुभुत्सया पृच्छति
युगानीति ब्रूहीत्यनुषंगः आत्यंतिक जिज्ञासया पुनः पृच्छति प्रलयकल्पयोः संहारस्थितिकालयोः नचायंबहिर्मुखः प्रश्नइत्याह कालस्येति १७ तत्रयुगधर्मा
स्तावदाह कृत इति तज्जनैस्तत्कालीनैर्जनैः दानमरागद्वेषतया अभयदानम् तदेवप्रथमस्कंधेशौचशब्देनोक्तम् विभोः संपूर्णस्यधर्मस्य १८ तदानींतनजना
नाह संतुष्टा इति मैत्राः भूतमैत्रीयुक्ताः श्रमणाः आत्माभ्यासवंतः १९ २० ब्रह्मोत्तराः ब्राह्मणाधिकाः २१ अनृतेन सत्यम् हिंसया दया असंतोषेण तपः
विग्रहेण दानमितियथासंख्यंयोज्यम् हिंसाऽतुष्ट्यनृतद्वेषैरित्ययंक्रमोनविवक्षितः धर्मस्यार्द्धंह्रसति क्षीयते अधर्मस्यलक्षणैश्चिह्नैः पादैरित्यर्थः २२ यश

राजोवाच केनोपायेनभगवन्कलेर्दोषान्कलौजनाः विधमिष्यंत्युपचितांस्तन्मे ब्रूहियथामुने १६ युगानियुगधर्मांश्चमानंप्रल
यकल्पयोः कालस्येश्वररूपस्यगतिंविष्णोर्महात्मनः १७ श्रीशुकउवाच कृतेप्रवर्त्ततेधर्मश्चतुष्पात्तज्जनैर्धृतः सत्यंद
यातपोदानमितिपादाविभोर्नृप १८ संतुष्टाः करुणामैत्राः शांतादांतास्तितिक्षवः आत्मारामाः समदृशः प्रायशः श्रमणाजनाः
१९ त्रेतायांधर्मपादानांतुर्यांशोहीयतेशनैः अधर्मपादैरनृतहिंसाऽसंतोषविग्रहैः २० तदाक्रियातपोनिष्ठानातिहिंस्रानलंपटाः
त्रैवर्गिकास्त्रयीवृद्धावर्णाब्रह्मोत्तरानृप २१ तपः सत्यदयादानेष्वर्द्धंह्रसतिद्वापरे हिंसाऽतुष्ट्यनृतद्वेषैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः २२
यशस्विनोमहाशालाः स्वाध्यायाध्ययनेरताः आढ्याः कुटुंबिनोहृष्टावर्णाः क्षत्रद्विजोत्तराः २३ कलौतुधर्महेतूनांतुर्यांशोऽधर्मह
तुभिः एधमानैः क्षीयमाणोह्यंतेसोऽपिविनंक्ष्यति २४ तस्मिन्लुब्धादुराचारानिर्दयाः शुष्कवैरिणः दुर्भगाभूरितर्षाश्चशूद्रदा
सोत्तराः प्रजाः २५ सत्त्वंरजस्तमइतिदृश्यंतेपुरुषेगुणाः कालसंचोदितास्तेवैपरिवर्त्तंतआत्मनि २६ प्रभवंतियदासत्त्वेमनोबुद्धीं
द्रियाणिच तदाकृतयुगंविद्याज्ज्ञानेतपसियद्रुचिः २७ यदाकर्मसुकाम्येषुभक्तिर्भवतिदेहिनाम् तदात्रेतारजोवृत्तिरितिजानी
हिबुद्धिमन् २८ यदालोभस्त्वसंतोषोमानोदंभोऽथमत्सरः कर्मणांचापिकाम्यानांद्वापरंतद्रजस्तमः २९ यदामायाऽनृतंतंद्रानि
द्राहिंसाविषादनम् शोकोमोहोभयंदैन्यंसकलिस्तामसःस्मृतः ३० यस्मात्क्षुद्रदृशोमर्त्याः क्षुद्रभाग्यामहाशनाः कामिनोवि
त्तहीनाश्चस्वैरिण्यश्चस्त्रियोऽसतीः ३१ दस्यूत्कृष्टाजनपदावेदाः पाखंडदूषिताः राजानश्चप्रजाभक्षाः शिश्नोदरपराद्विजाः ३२

स्विनः कीर्त्तिप्रियाः क्षत्रद्विजोत्तराः क्षत्रियब्राह्मणप्रधानाः २३ कलौधर्मपादानांतुर्यांशश्चतुर्थांशोऽवशिष्यते २४ शूद्रदासोत्तराः शूद्रकैवर्त्तादिप्रधानाः २५ युगाना
मेवंभूतवैषम्येकारणमाह सत्त्वमितिपंचभिः २६ मनश्चबुद्धिश्चेंद्रियाणिचसत्त्वेयदाप्रभवंति अतिशयेनवर्त्तंते २७ यदाकर्मादिषुभक्तिः प्रीतिस्तदारजोवृत्तिप्रधा
नंत्रेतायुगमितिजानीहि २८ काम्यानांकर्मणांविषयेयदाप्रीतिस्तदारजस्तमः प्रधानंद्वापरंजानीहि २९ विषादनंदुःखम् ३० कलिदोषान्प्रपंचयति यस्मादित्यादि
ना यस्मात्कलेर्हेतोः क्षुद्रदृशः मंदमतयः क्षुद्रभाग्याः अल्पभाग्याः महाशनाः बह्वाहाराः वित्तहीनाअपिकामिनश्चस्वैरिण्यः पुंश्चल्यः असतीः असत्यः ३१ दस्यवः उ
त्कृष्टाः प्रचुरायेषुते ३२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अव्रताविहिताचारशून्याः अशौचाः शौचशून्याश्च बटवो ब्रह्मचारिणो भविष्यंति कुटुंबिनश्च गृहस्थाः स्वयं भिक्षाटनपरा भविष्यंति नतु भिक्षां दास्यंति तपस्विनो वनस्थाः वनं हित्वा ग्रामवासा भविष्यंति न्यासिनो यतयः अतिधनादिलोलुपा भविष्यंति ३३ पुनरपि स्त्रीणां स्वभावमाह ह्रस्वकाया इति कटुकभाषिण्यः अप्रियवादिन्यः चौर्यं च माया कपटं उरुसाहसं च यासां ताः ३४ किंच किराटाः वणिजः पणायिष्यंति क्रयविक्रयादिव्यवहारं प्रवर्त्तयिष्यंति किंच सर्वे जनाः अनापद्यपि जुगुप्सितां निंदितां वार्त्तां वृत्तिं साधुं मंस्यंते ३५ सर्वोत्तममपि पतिं द्रव्यहीनं भृत्यास्त्यक्ष्यंति पतयश्च विपन्नं रोगादिभिर्व्यापाराक्षमं कौलं कुलपरंपरायातं त्यक्ष्यंति अपयस्विनीर्दुग्धदोहाः ३६ सौरतं सुरतनिमित्तं सौहृदं येषां ते अतएव ननंदा श्वात्र भार्याभगिन्यः श्यालाः भार्याभ्रातरः तैः संवादो मंत्रालोचनं येषां ते ननंदृशिति वा पाठः ३७ ३८

अव्रता बटवोऽशौचा भिक्षवश्च कुटुंबिनः तपस्विनो ग्रामवासा न्यासिनोत्यर्थलोलुपाः ३३ ह्रस्वकाया महाहारा भूर्यपत्या गतह्रियः शश्वत्कटुकभाषिण्यश्चौर्यमायोरुसाहसाः ३४ पणयिष्यंति वै क्षुद्राः किराटाः कूटकारिणः अनापद्यपि मंस्यंते वार्त्तां साधु जुगुप्सिताम् ३५ पतिं त्यक्ष्यंति निर्द्रव्यं भृत्या अप्यखिलोत्तमम् भृत्यं विपन्नं पतयः कौलं गाश्चापयस्विनीः ३६ पितृभ्रातृसुहृज्ज्ञातीन्हित्वा सौरतसौहृदाः ननांदृश्यालसंवादा दीनाः स्त्रैणाः कलौ नराः ३७ शूद्राः प्रतिग्रहीष्यंति तपोवेषोपजीविनः धर्मं वक्ष्यंत्यधर्मज्ञा अधिरुह्योत्तमासनम् ३८ नित्यमुद्विग्नमनसो दुर्भिक्षकरपीडिताः निरन्ने भूतले राजन्ननावृष्टिभयातुराः ३९ वासोऽन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः हीनाः पिशाचसंदर्शा भविष्यंति कलौ प्रजाः ४० कलौ काकिणिकेऽप्यर्थे विगृह्य त्यक्तसौहृदाः त्यक्ष्यंति च प्रियान्प्राणान्हनिष्यंति स्वकानपि ४१ न रक्षिष्यंति मनुजाः स्थविरौ पितरावपि पुत्रान्सर्वार्थकुशलान्क्षुद्राः शिश्नोदरंभराः ४२ कलौ न राजन्जगतां परं गुरुं त्रैलोक्यनाथानतपादपंकजम् प्रायेण मर्त्या भगवंतमच्युतं यक्ष्यंति पाखंडविभिन्नचेतसः ४३ यन्नामधेयं म्रियमाण आतुरः पतन्स्खलन्वा विवशो गृणन्पुमान् विमुक्तकर्मार्गल उत्तमां गतिं प्राप्नोति यक्ष्यंति न तं कलौ जनाः ४४ पुंसां कलिकृतान्दोषान्द्रव्यदेशात्मसंभवान् सर्वान्हरति चित्तस्थो भगवान्पुरुषोत्तमः ४५ श्रुतः संकीर्तितो ध्यातः पूजितश्चादृतोऽपि वा नृणां धुनोति भगवान्हृत्स्थो जन्मायुताशुभम् ४६ यथा हेम्नि स्थितो वह्निर्दुर्वर्णं हंति धातुजम् एवमात्मगतो विष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ४७ विद्यातपःप्राणनिरोधमैत्रीतीर्थाभिषेकव्रतदानजप्यैः नात्यंतशुद्धिं लभतेंऽतरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनंते ४८

३९ पिशाचसंदर्शाः पिशाचसदृशाः ४० काकिणिके विंशतिवराटकमात्रेऽप्यर्थे विषयभूते विगृह्य वैरं कृत्वा ४१ ४२ महांतमनर्थमाह द्वाभ्याम् कलाविति त्रिलोकनाथैरवनतं नमस्कृतं पादपद्मं यस्य तम् न यक्ष्यंति न पूजयिष्यंति पाखंडैर्विभिन्नमन्यथाकृतं चेतो येषां ते ४३ विवशो गृणन्सन् विमुक्ताः कर्मरूपा अर्गलाः प्रतिबंधा यस्य सः ४४ तदेवं कलिदोषान्प्रपंच्य प्रस्तुतं तन्निस्तारोपायमाह पुंसामिति षड्भिः द्रव्यदेशात्माभिः संभवो येषां तान् चित्तस्थः चित्ते स्फुरितः ४५ ४६ अयमेवोपायो नान्य इति सदृष्टांतमाह यथेति धातुजं ताम्रादिसंश्लेषजातं हेम्नो दुर्वर्णं मालिन्यं तत्र स्थितो वह्निरेव हरति न तु तोयादि एवं योगिनामपि विष्णुरेव न तु योगादिकमित्यर्थः ४७ एतदेव विवृणोति विद्येति विद्या देवतोपासना ४८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४९ आत्मभावंस्वस्वरूपम् ५० इदानींकलिंस्तौतिद्वाभ्याम् कलेर्दोषनिधेराजन्निति तत्सर्वंहरिकीर्तनादेवकलौभवति ५१ ५२ इतिद्वादशेटीका
यांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थेतुचतुर्धोक्तकालयानैमित्तिकादयः तत्रसंसारनिस्तारोहरिकीर्त्यैवचवर्ण्यते १ कलिदोषनिवर्त्तकंहरिनामसंकीर्तनादिकं
सएवचकलौपरमोधर्मइतिप्रश्नद्वयस्योत्तरमुक्तम् यच्चान्यत्पृष्टंप्रलयकल्पयोर्मानंब्रूहीतितदिदानींतृतीयस्कंधोक्तकालानुवादपूर्वकंनिरूपयति कालइति
सकालः परमाणुर्वैयोभुंक्तेपरमाणुतामित्यादिना कालः कथितः चत्वारित्रीणि द्वेचैकंकृतादिषुयथाक्रमम् संख्यातानिसहस्राणिद्विगुणानिशतानिचेतियु
गमानंकथितम् १ तत्रकल्पमानमाह चतुर्युगेति यत्रचतुर्दशमनवः क्रमेणभवंति २ प्रलयस्तुचतुर्विधः नैमित्तिकः प्राकृत आत्यंतिकोनित्यश्चेति तत्रनै

तस्मात्सर्वात्मनाराजन्हृदिस्थंकुरुकेशवम् म्रियमाणोह्यवहितस्ततोयासिपरांगतिम् ४९ म्रियमाणैरभिध्येयोभगवान्परमे
श्वरः आत्मभावंनयत्यंगसर्वात्मासर्वसंश्रयः ५० कलेर्दोषनिधेराजन्नस्तिह्येकोमहान्गुणः कीर्तनादेवकृष्णस्यमुक्तबंधः परंव्र
जेत् ५१ कृतेयद्ध्यायतोविष्णुंत्रेतायांयजतोमखैः द्वापरेपरिचर्यायांकलौतद्धरिकीर्त्तनात् ५२ इतिश्रीभाग० महा० द्वाद
शस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच कालस्तेपरमाण्वादिर्द्विपरार्धावधिर्नृप कथितोयुगमानंचशृणुकल्पलया
वपि १ चतुर्युगसहस्रंचब्रह्मणोदिनमुच्यते सकल्पोयत्रमनवश्चतुर्दशविशांपते २ तदंतेप्रलयस्तावान्ब्राह्मीरात्रिरुदाहृता
त्रयोलोकाइमेतत्रकल्पंतेप्रलयायहि ३ एषनैमित्तिकः प्रोक्तः प्रलयोयत्रविश्वसृक् शेतेऽनंतासनोविश्वमात्मसात्कृत्यचात्मभूः
४ द्विपरार्धेत्वतिक्रांतेब्रह्मणः परमेष्ठिनः तदाप्रकृतयः सप्तकल्पंतेप्रलयायहि ५ एषप्राकृतिकोराजन्प्रलयोयत्रलीयते आं
डकोशस्तुसंघातोविघातउपसादिते ६ पर्जन्यः शतवर्षाणिभूमौराजन्नवर्षति तदानिरन्नेह्यन्योऽन्यंभक्षमाणाः क्षुधार्दिताः
क्षयंयास्यंतिशनकैः कालेनोपद्रुताः प्रजाः ७ सामुद्रंदैहिकंभौमंरसंसांवर्त्तकोरविः रश्मिभिः पिबतेघोरैः सर्वंनैवविमुंचति ८
ततः संवर्त्तकोवह्निः संकर्षणमुखोत्थितः दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान्भूविवरानथ ९ उपर्यधः समंताच्चशिखाभिर्वह्निसूर्य
योः दह्यमानंविभात्यंडदग्धगोमयपिंडवत् १० मित्तिकंप्रलयंमानसहितमाह तदंतइतिद्वाभ्याम् तावान्चतुर्युगसहस्रप्रमाणः सैवब्राह्मी
रात्रिः ३ नैमित्तिकत्वंदर्शयति यत्रयदाविश्वसृक् श्रीनारायणः विश्वमात्मसात्कृत्यस्वस्मिन्उपसंहृत्यशेतेआत्मभूर्ब्रह्माचतस्मिन्शेते तयोरभेदविवक्षयावाब्रह्मण
एवानंतासनत्वमुक्तंब्रह्मणोनिद्रानिमित्तीकृत्यप्रवर्त्तमानोलोकत्रयप्रलयोनैमित्तिकइत्यर्थः ४ प्राकृतिकंप्रलयमाहद्वाभ्यां द्विपरार्धेतुब्रह्मणआयुषिसप्तप्रकृतयः महद
हंकारपंचतन्मात्राणि ५ संघातोमहदादिकार्यभूतः प्रकृतीनांतत्कार्यब्रह्मांडस्यचप्रलयात्प्राकृतिकइत्यर्थः विघातेविघातकारणेउपसादितेसति ६ तदेवाह पर्जन्यइ
त्यादिना बुद्धींद्रियार्थरूपेणेत्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन ७ सामुद्रादिकंसर्वंरविः पिबते आकर्षति ८ अनिलवेगोत्थः वायुवेगोद्भूतः अनिलवेगोवाइतिपाठेअनिलेनवेगोय
स्यसः वाः रविणारश्मिभिः पीतमुदकंचदहतीत्यर्थः अनिलवेगोवैइतितुपाठः सुगमः भूविवरान्पातालादीन्शून्यान्रविणादैहिकरसाकर्षणात्प्राणिरहितान् ९
शिखाभिर्ज्वालाभिः १०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

किंचिदधिकंवर्षाणांशतंसंवर्तकः प्रलयहेतुः परोवायुर्वातितदारजसावृतंखंधूम्रंभवति ११ रभसस्वनैः तीव्रगर्जितैः ब्रह्मांडविवरांतरंब्रह्मांडविवरमध्यगतंविश्व
मेकोदकमेकार्णवोदकव्याप्तंभवति १२ उदप्लवेउदकेनाप्लावितेसतिप्रलयलायअभावाय १३ १४ १५ भूतादिस्तामसोऽहंकारः गुणैर्वृत्तिभिः सह १६
अव्याकृतंप्रधानम् १७ तस्यतुलयोनास्तीत्याह नतस्येति कालावयवैरहोरात्रादिभिः गुणाः भावविकाराः परिणामः विपरिणामः अव्यक्तमस्तित्वविकारशू
न्यम् नित्यंसर्वदैकरूपम् इन्द्रियरहितमित्यर्थः अव्ययमपक्षयशून्यम् सर्वत्रहेतुःकारणमिति १८ किंच वागादिगोचरस्यसविशेषस्यविकाराभावंति इदंतुनत
थेत्याह नयत्रेतिद्वाभ्याम् लोककल्पः लोकरूपः सन्निवेशोरचनाविशेषः १९ स्वप्नजाग्रत्स्वप्नजागरावस्थायुक्तंसुषुप्तवत् इंद्रियाभावात् शून्यसादृश्येहेतुः
अप्रतर्क्यम् नपुनः शून्यमेवेत्याह तदिति २० उपसंहरति लयइति शक्तयः सत्वादयः २१ आत्यंतिकंलयमाह बुद्धींद्रियेतिद्वादशभिः आत्यंतिकलयोमोक्षः

ततः प्रचंडपवनोवर्षाणामधिकंशतं परः संवर्त्तकोवातिधूम्रंखंरजसावृतं ११ ततोमेघकुलान्यंगचित्रवर्णान्यनेकशः शतंवर्षाणिवर्षतिनदंतिरभसस्व
नैः ततएकोदकंविश्वंब्रह्मांडविवरांतरं १२ तदाभूमेर्गंधगुणंग्रसंत्यापउदप्लवे ग्रस्तगंधातुपृथिवीप्रलयत्वायकल्पते १३ अपांरसमथोते
जस्तालीयंतेऽथनीरसाः ग्रसतेतेजसोरूपंवायुस्तद्रहितंतदा १४ लीयतेचानिलेतेजोवायोःखंग्रसतेगुणम् सवैविशतिखंराजं
स्ततश्चनभसोगुणम् १५ शब्दंग्रसतिभूतादिर्नभस्तमनुलीयते तैजसश्चेंद्रियाण्यंगदेवान्वैकारिकोगुणैः १६ महान्ग्रसत्यहं
कारंगुणाःसत्वादयश्चतम् ग्रसतेऽव्याकृतराजन्गुणान्कालेननोदितम् १७ नतस्यकालावयवैःपरिणामादयोगुणाः अनाद्यनं
तमव्यक्तंनित्यंकारणमव्ययम् १८ नयत्रवाचोनमनोनसत्वंतमोरजोवामहदादयोऽमी नप्राणबुद्धींद्रियदेवतावानसन्निवेशःख
लुलोककल्पः १९ नस्वप्नजाग्रन्नचतत्सुषुप्तंनखंजलंभूरनिलोऽग्निरर्कः संसुप्तवच्छून्यवदप्रतर्क्यंतन्मूलभूतंपदमामनंति २०
लयः प्राकृतिकोह्येषपुरुषाव्यक्तयोर्यदा शक्तयः संप्रलीयंतेविवशाःकालविद्रुताः २१ बुद्धींद्रियार्थरूपेणज्ञानंभातितदाश्रयम्
दृश्यत्वाव्यतिरेकाभ्यामाद्यंतवदवस्तुयत् २२ दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषोनपृथग्भवेत् एवंधीःखानिमात्राश्चनस्युरन्यतमादृतात्
२३

सचब्रह्मज्ञानेनसर्वप्रपंचलयात्मकः नचप्रपंचस्यात्मवत्सत्यत्वेलयः संभवतीतिज्ञानरूपात् ब्रह्मणः अपृथक्भूतस्यतस्यासत्वमुपपादयति बुद्धिश्चेंद्रिया
णिच अर्थाश्चेत्येवंग्राहककरणग्राह्यरूपेणतेषामाश्रयंज्ञानमेवभाति नपृथक् तत्रहेतुमाह दृश्यत्वाव्यतिरेकाभ्यामिति अतोयदाद्यंतवत्तदवस्तु अत्रे
वंप्रयोगः विमतंसन्नभवति दृश्यत्वात्कारणाव्यतिरेकात् आद्यंतवत्वाच्च रज्जुसर्पादिवदिति २२ तत्राव्यतिरेकंदृष्टांतेनप्रपंचयति दीपइति दी
पचक्षूरूपाणांतेजसोयथानव्यतिरेकः तथाधीः कर्त्रीखानिकरणानि मात्राः विषयाः ऋतात्ब्रह्मणः पृथक्नस्युः ब्रह्मकार्यत्वात् नन्वेवंकार्यकारणयोर
भेदेकार्यासत्वेकारणस्याप्यसत्वंप्रसज्येततत्राह अन्यतमादिति कार्यादत्यंतव्यतिरेकाद्ब्रह्मणः प्रपंचाद्ब्रह्मणोऽस्तिव्यतिरेकः प्रपंचस्यतुततोनास्ति ६
व्यतिरेकइत्यर्थः २३

यदातुबुद्धेरसत्वंतदातदवस्थानांसुतरामसत्वमित्याशयेनाह बुद्धेरिति ननुविश्वतैजसप्राज्ञानामेताअवस्थानबुद्धेरित्याशंक्याह मायामात्रमिति इदंविश्व तैजसप्राज्ञरूपम् २४ आद्यंतवत्वादित्यस्यहेतोरसिद्धिमाशंक्यसावयवत्वेनसाधयति यथेति अवयवीति यत्सावयवंतदाद्यंतवत् घटादिवदित्यर्थः अतउद् याप्ययादाद्यंतवत्वात्विश्वंसन्नभवतीत्यर्थः यद्वा पृथगेवागमापायित्वाद्विश्वंमिथ्या ब्रह्मतुनदवधित्वात्सत्यमित्यनेनसाध्यते दृष्टांतस्तुपूर्वोक्तएवरज्जुसर्पवदि ति यथाजलधराव्योम्निइतिदृष्टांतस्त्वागमापायितदवधित्वमात्रे नतुमिथ्यात्वे २५ अन्यतमाद्यंतादितिप्रतिज्ञातंकारणस्यसत्यत्वमुपपादयति सत्यमिति अवयवः कारणंप्रोक्तः वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिश्रुतिभिः अत्रयुक्तिमपिदर्शयति विनेति अंगहेराजन् हियस्मादर्थेनावयविनाविना पृथगेवावयवाः प्रतीयेरन् यथापटस्यावयवाः तंतवः पटात्पृथक्प्रतीयंते तद्वदिति २६ ननुकार्याभावेकारणत्वं ब्रह्मणः कुतोघटेत सत्यम् तदपिनातीवस त्यमित्याह यदिति सामान्यंकारणंविशेषःकार्यम् तद्रूपेणान्योऽन्यापाश्रयात्परस्परापेक्षत्वेननिरूपणासहत्वादित्यर्थः अतः कारणत्वंअवधित्वंव्यापकत्वम् इत्यादिकमपिपरस्परापेक्षत्वादाद्यंतवत्त्वात्सर्वमवस्तुइत्यर्थः यद्वा तत्रैवहेत्वंतरमेतत् यदुपलभ्येतसभ्रमः सामान्यविशेषरूपत्वात् स्वप्नवत् अन्योऽन्यापा

बुद्धेर्जागरणंस्वप्नःसुषुप्तिरितिचोच्यते मायामात्रमिदंराजन्नानात्वंप्रत्यगात्मनि २४ यथाजलधराव्योम्निभवंतिनभवंतिच ब्रह्म णीदंतथाविश्वमवयव्युदयाप्ययात् २५ सत्यंह्यवयवःप्रोक्तःसर्वावयविनामिह विनार्थेनप्रतीयेरन्पटस्येवांगतंतवः २६ यत्सा मान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येतसभ्रमः अन्योऽन्यापाश्रयात्सर्वमाद्यंतवदवस्तुयत् २७ विकारःख्यायमानोऽपिप्रत्यगात्मानमंतरा ननिरूप्योऽस्त्यणुरपिस्याच्चेच्चित्समआत्मवत् २८ नहिसत्यस्यनानात्वमविद्वान्यदिमन्यते नानात्वंछिद्रयोर्यद्वज्ज्योतिषोर्वातयो रिव २९ यथाहिरण्यंबहुधासमीयतेनृभिःक्रियाभिर्व्यवहारवर्त्मसु एवंवचोभिर्भगवानधोक्षजोव्याख्यायतेलौकिकवैदिकैर्जनैः ३०

श्रयादिति इदमपिहेत्वंतरंगुणगुणीतिविशेषणविशेष्यव्याप्यव्यापकत्वादिरूपेणपरस्पराधीनसिद्धत्वात्तथाभूतस्वप्नवदितिनिगमनम् अतोयदाद्यंतवत्तत्स र्वमवस्त्वित्यर्थः २७ तदेवमनेकैर्हेतुभिःप्रपंचस्यासत्वंप्रसाधितम् तत्रशंका ननुप्रपंचस्यापिप्रकाशमानत्वादात्मवत्सत्वंकिंनस्यादितितत्राह विकारइति ख्यायमानः प्रकाशमानोऽपिविकारःप्रपंचः प्रत्यगात्मप्रकाशंविनाअणुमात्रोऽपिननिरूप्योऽस्ति तंविनानिरूप्यःस्याच्चेत्तर्हिसोऽपिचित्समःस्यात् चिद्रूपेणा त्मनासमः स्वप्रकाशोभवेत् तथाचसतिसोऽप्यात्मवत्स्यात् एकरूपःस्यादित्यर्थः २८ कुतइत्यतआह नहीति ननुसत्यस्याप्यात्मनोजीवब्रह्मरूपेणनानात्वम स्त्येवतत्राह यद्येवंनानात्वंमन्यतेतर्हिअविद्वान् कथंतर्हितयोःभेदव्यवहारः उपाधिकृतइत्याह नानात्वमिति तत्रच्छिद्रयोर्घटाकाशमहाकाशयोरिवे तिपरिच्छेदापरिच्छेदेदृष्टांतः ज्योतिषोः आकाशजलस्थयोः सूर्ययोरिवेतिउपाधिकृतविकारसदसद्भावेवातयोर्वाह्यशरीरस्थवाय्वोरिवेतिक्रियाभेदे २९ ब्रह्मणएवप्रपंचव्यवहारालंबनत्वंदृष्टांतेनस्पष्टयति यथेति क्रियाभिस्तत्तद्रचनाभेदैर्बहुधाकटककुंडलादिरूपेणलौकिकवैदिकैर्वचोभि र्जनैरहंकारोपहितैः ३०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नन्वहंकारस्यकथंब्रह्मस्वरूपावरणेनभेदव्यवहारहेतुत्वंनस्यस्वकारणभूतब्रह्मावरकत्वासंभवात् आवरणेवास्वस्यापिप्रकाशासंभवादित्याशंक्यसदृष्टांतमाह
यथेति अर्करश्मयएवमेघरूपेणपरिणतावर्षंति अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइत्यादिवचनात् तस्माद
र्कप्रभवःअर्केणैवदर्शितःप्रकाशितश्च तमःस्वरूपभूतार्कदर्शनप्रतिबंधकोभवति अहमहंकारःब्रह्मगुणःब्रह्मकार्यभूतःतद्दीक्षितस्तेनैवप्रकाशितश्च
आत्मनोजीवस्यात्मबंधनःब्रह्मस्वरूपदर्शनप्रतिबंधकोभवति ३१ अतएवाहंकारनाशेस्वरूपदर्शनंभवतीतितेनैवदृष्टांतेनाह घनइति आत्मनःउपाधिः
जिज्ञासयाविचारेणतर्हितदाअनुस्मरेत् ब्रह्माहमितिपश्यतीत्यर्थः ३२ सोऽयमात्यंतिकःप्रलयइत्युपसंहरति यदैवमिति विवेकहेतिनाज्ञानशस्त्रेणा
हंकारमेवात्मबंधनम् अच्युतंपरिपूर्णमात्मानमनुभवतीत्यर्थः ३३ नित्यप्रलयमाह नित्यदेति ३४ कुतइत्यतआह कालेति परिणामिनांनदीप्रवाहप्रदी
पज्वालादीनांयाउच्चनीचावस्थास्ताःकालरूपस्रोतसोवेगेनाशुह्रियमाणस्यदेहादेर्दृश्यमानाः तद्वदेवनित्यदाजन्मप्रलयहेतवोभवंति ३५ देहःप्रतिक्षण

यथाघनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितोह्यर्कांशभूतस्यचचक्षुषस्तमः एवंत्वहंब्रह्मगुणस्तदीक्षितोब्रह्मांशकस्यात्मनआत्मबंधनः ३१ घ
नोयदार्कप्रभवोविदीर्यतेचक्षुःस्वरूपंरविमीक्षतेतदा यदाह्यहंकारउपाधिरात्मनोजिज्ञासयानश्यतितर्ह्यनुस्मरेत् ३२ यदैवमेते
नविवेकहेतिनामायामयाहंकरणात्मबंधनम् छित्वाऽच्युतात्मानुभवोवतिष्ठतेतमाहुरात्यंतिकमंगसंप्लवम् ३३ नित्यदासर्वभूता
नांब्रह्मादीनांपरंतप उत्पत्तिप्रलयावेकेसूक्ष्मज्ञाःसंप्रचक्षते ३४ कालस्रोतोजवेनाशुह्रियमाणस्यनित्यदा परिणामिनामवस्था
स्ताजन्मप्रलयहेतवः ३५ अनाद्यंतवताऽनेनकालेनेश्वरमूर्तिना अवस्थानैवदृश्यंतेवियतिज्योतिषामिव ३६ नित्योनैमित्तिकश्चैव
तथाप्राकृतिकोलयः आत्यंतिकश्चकथितःकालस्यगतिरीदृशी ३७ एताःकुरुश्रेष्ठजगद्विधातुर्नारायणस्याखिलसत्त्वधाम्नः लीलाक
थास्तेकथिताःसमासतःकार्त्स्न्येननाजोऽप्यभिधातुमीशः ३८ संसारसिंधुमतिदुस्तरमुत्तितीर्षोर्नान्यःप्लवोभगवतःपुरुषोत्तमस्य लीला
कथारसनिषेवणमंतरेणपुंसोभवेद्विविधदुःखदवार्दितस्य ३९ पुराणसंहितामेतामृषिर्नारायणोऽव्ययः नारदायपुराप्राहकृष्णद्वैपायना
यसः ४० प्रध्वंसी प्रतिक्षणमवस्थाभेदस्यविद्यमानत्वात् प्रदीपादिवदित्यनुमानम् यदिप्रतिक्षणमवस्थाभवंतितर्हिकिंनदृश्यंते अतोहेतुरसिद्धइत्याशंक्या
ह अनाद्यंतवताकालेनजायमानाअवस्थानैवलक्ष्यंते आकाशेगच्छतांज्योतिषांचंद्रादीनांगमनावस्थाविशेषाःयथानैवलक्ष्यंतेतद्वत् अतोयथातेषांप्रदेशांत
रप्राप्त्याप्रतिक्षणंगत्यवस्थाःकल्प्यंते तद्वदत्रापि तारुण्यादिदर्शनेनमध्यवर्त्तिन्योऽवस्थाकल्प्यंतइतिनहेतुरसिद्धइत्यर्थः ३६ उपसंहरति नित्यइति ३७
पुराणार्थमुपसंहरति एताइति लीलाविषयाःकथा अजोब्रह्माऽपिकार्त्स्न्येनाभिधातुंनेशः ३८ ननुयदिसाकार्त्स्न्येनाभिधातुंनशक्यंतेतर्हिकिंतदभिधानेन
तत्राह संसारेतिविविधदुःखमेवदवोदावानलस्तेनार्दितस्यपीडितस्यातउत्तितीर्षोःपुंसःभगवतोयालीलास्तासांकथास्तासांरसःतन्निषेवणमंतरेणान्यःप्लवः
तरणसाधनंनभवेत् उपायांतरासंभवात् तत्कथाश्रवणमेवयथाशक्तिनिषेव्यमित्यर्थः ३९ श्रोतुरादरदार्ढ्यायसंप्रदायप्रवृत्तिमाह पुराणसंहितामिति त्रिभिः
४०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सर्वेबादरायणः प्रीतः सन् मत्तइमिमांसंहितां प्राहेतिपूर्वेणान्वयः ४१ असौसूतइतिपुरतः स्थितमंगुल्यानिर्दिश्याह नैमिषालयेनिमिषारण्यस्थाने ४२
इतिद्वादशस्कंधटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेतुसमासेनपरब्रह्मोपदेशतः राज्ञस्तक्षकसंदंशान्मृत्युभीतिनिवारणम् १ एतत्पुराणंशृण्वन्नभयंप्रा
प्नोतीत्यभिप्रेत्यपुराणार्थमनुस्मारयति अत्रेति अयंभावः जगतः कर्ताब्रह्माऽपियस्यप्रसादजः प्रसादोऽत्ररजोवृत्तिर्हर्षः ततोज्ञातत्वासरतंत्रः सर्वसंह
तारुद्रश्चयस्यक्रोधसंभवः नतुस्वतंत्रः सविश्वस्यात्मानियंताभगवानत्रानुवर्ण्यते अतएवंभूतम् भगवंतंशृण्वतः कुतोन्यस्माद्भयशंकेति १ सपुनः कृता
र्थएवेत्यनुस्मारयति त्वंत्विति पशुबुद्धिमविवेकम् यस्मान्ननंक्ष्यसि कुतइत्यतआह नजातइति यथादेहः प्रागभूत एवाद्यजातोनंक्ष्यति नत्वेवंत्वम्
वैनाभूः नत्वाद्यजातोऽसि अतोननंक्ष्यसि २ ननुबीजांकुरवत् स्वस्मात् पुत्ररूपेणस्वयमेवभवति यथाहश्रुतिः अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजाय
से आत्मावैपुत्रनामाऽसिसजीवशरदः शतमिति ततः पुनरंकुरात्बीजमिवपौत्ररूपेणापिस्वयमेवभवति पितापुत्रेणपितृमान्योनियोनावितिश्रुतेः

सर्वेमत्त्वंमहाराजभगवान्बादरायणः इमांभागवतींप्रीतः संहितांवेदसंमिताम् ४१ एतांवक्ष्यत्यसौसूतऋषिभ्योनैमिषालये दीर्घस
त्रेकुरुश्रेष्ठसपृष्टः शौनकादिभिः ४२ इतिश्रीभाग० महा० द्वादशस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच अत्राऽनुवर्ण्यतेऽ
भीक्ष्णंविश्वात्माभगवान्हरिः यस्यप्रसादजोब्रह्मारुद्रः क्रोधसमुद्भवः १ त्वंतुराजन्मरिष्येतिपशुबुद्धिमिमांजहि नजातः प्रागभू
तोऽद्यदेहवत्त्वंननंक्ष्यसि २ नभाविष्यसिभूत्वात्वंपुत्रपौत्रादिरूपवान् बीजांकुरवद्देहादेर्व्यतिरिक्तोयथाऽनलः ३ स्वप्नेयथाशि
रश्छेदंपंचत्वाद्यात्मनः स्वयम् यस्मात्पश्यतिदेहस्यततआत्माह्यजोऽमरः ४ घटेभिन्नेयथाऽऽकाशआकाशः स्याद्यथापुरा एवंदेहे
मृतेजीवोब्रह्मसंपद्यतेपुनः ५ मनः सृजतिवैदेहान्गुणान्कर्माणिचात्मनः तन्मनः सृजतेमायाततोजीवस्यसंसृतिः ६ स्नेहाधिष्ठा
नवर्त्यग्निसंयोगोयावदीयते ततोदीपस्यदीपत्वमेवंदेहकृतोभवः रजः सत्त्वतमोवृत्त्याजायतेऽथविनश्यति ७ अतस्तेपुनश्चयत्कथं

ननंक्ष्यामीतिचेत्तत्राह नभविष्यसीति भूत्वापुत्रपौत्रादिरूपवान्बीजांकुरवन्नभविष्यसि यस्माद्देहादेर्व्यतिरिक्तस्त्वम् यथाऽनलः काष्ठान् देहाद्देहोजायते
नात्मेतिभावः ३ जन्मादीनांदेहधर्मत्वंदृष्टांतेनप्रपंचयति स्वप्नेयथाऽऽत्मनः शिरश्छेदंस्वयंपश्यति एवंजागरणेऽपि यथायस्माद्देहस्यपंचत्वादिकंपश्यति तत
स्तद्द्रष्टात्मनइदंत्वममभावंवस्तुतश्चात्माऽजोऽमरश्चेत्यर्थः तदुक्तं आत्मनः पितृपुत्राभ्यामनुमेयौभवाप्ययौ नभवाप्ययवस्तूनामभिज्ञोऽद्वयलक्षणइत्यादि ४ यस्माद्देहो
पाधिकोऽयमात्मनोजन्मादिसंसारभ्रमः तस्मादुपाधिनिवृत्तौमुच्यतइतिसदृष्टांतमाह घटइति यथापुराघटोपाधेः पूर्वमिवपुनर्घटेभिन्नेनदंतर्वर्त्यवकाशः आकाशए
वस्याद्यथा एवंदेहेमृतेतत्त्वज्ञानेनलीनेसति ५ ज्ञानेनलयंभावयितुंमायाकृतमात्मनोदेहाद्युपाधिसंबंधप्रकारमाह मनइति मनआत्मनोदेहादीन्सृजति तच्चम
नोमायासृजति ततोमायाद्युपाधिसमुदायात् जीवस्यसंसृतिः नवस्तुतः ६ एतदेवसदृष्टांतमाहसार्द्धेन स्नेहेति दीपस्यज्योतिषः दीपलंज्वालारूपः परिणामः तत्रतैल
स्थानीयंकर्मतदधिष्ठानीयंमनः वर्तिस्थानीयोदेहः आग्निसंयोगस्थानीयश्चैतन्याध्यासः दीपस्थानीयः संसारइतियोज्यम् देहकृतः देहनिबंधनः यद्वा देहकृतोमन
सः नत्वात्मनः ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतोदीपवत्संसारएवनश्यति नत्वात्माज्योतिर्वदित्याह नेति ननुतत्रप्रतीयमानः आत्माकुतइत्यतआह यइति व्यक्ताव्यक्तयोः स्थूलसूक्ष्मदेहयोः परः अन्यः
अतःस्वयंज्योतिः परत्वंप्रपंचयति आकाशइवेति आधारोदेहादेः प्रपंचस्यध्रुवोनिर्विकारः नास्त्यंतउपमाचयस्यसोऽनंतोपमः ततोविभुः ८ अतस्त्वमेवंचिंत
येत्याह एवमिति आत्मस्थंदेहाद्युपाधिस्थितम् आमृशविचारय अनुमानगर्भिण्याद्रष्टृदृश्ययोरन्वयव्यतिरेकयुक्तया ९ एवंचसतित्वांतक्षकोनदहेदित्याह
चोदितइति तत्रहेतवः मृत्यवइति मृत्युहेतवः १० विमर्शप्रकारंदर्शयन्तक्षकादर्शनंदर्शयति द्वाभ्याम् योऽहंसब्रह्मैव यद्ब्रह्मतदहमेवेतिसमीक्षन् तत्रा
हंब्रह्मेतिभावनयाजीवस्यशोकादिनिवृत्तिः ब्रह्माहमितिभावनयाचब्रह्मणःपारोक्ष्यनिवृत्तिर्भवतीतिव्यवहारोदर्शितः निष्कलेनिरुपाधौआत्मनिब्रह्मणि
११ विषयुक्तैरानैर्दशंतंप्रसंतंतक्षकंलेलिहानंसर्पम् यद्वालेलिहानंजिह्वाभिरोष्ठप्रांतंसनिघेषमास्वादयंतम् आत्मनःपृथक् १२ हरेर्विश्वेशाम् आत्मात्वं

नतत्रात्मास्वयंज्योतिर्योव्यक्ताव्यक्तयोःपरः आकाशइवचाधारोध्रुवोऽनंतोपमस्ततः ८ एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृशप्रभो बुद्ध्याऽ
नुमानगर्भिण्यावासुदेवानुचिंतया ९ चोदितोविप्रवाक्येननत्वांधक्ष्यतितक्षकः मृत्यवोनोपधक्ष्यंतिमृत्यूनांमृत्युमीश्वरम् १० अहं
ब्रह्मपरंधामब्रह्माहंपरमंपदम् एवंसमीक्षन्नात्मानमात्मन्याधायनिष्कले ११ दशंतंतक्षकंपादेलेलिहानंविषाननैः नद्रक्ष्यसिशरी
रंचविश्वंचपृथगात्मनः १२ एतत्तेकथितंतातयथात्माप्रष्टवान्नृप हरेर्विश्वात्मनश्चेष्टांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १३ इतिश्री
भाग० महा० द्वादशस्कंधेप्रमाणलक्षणंनामपंचमोऽध्यायः ५ सूतउवाच एतन्निशम्यमुनिनाऽभिहितंपरीक्षि
द्व्यासात्मजेननिखिलात्मदृशासमेन तत्पादमूलमुपसृत्यनतेनमूर्ध्ना बद्धांजलिस्तमिदमाहसविष्णुरातः १ राजोवाच
सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मिभवताकरुणात्मना श्रावितोयच्चमेसाक्षादनादिनिधनोहरिः २ नात्यद्भुतमहंमन्येमहतामच्युतात्म
नाम् अज्ञेषुतापतप्तेषुभूतेषुयदनुग्रहः ३ पुराणसंहितामेतामश्रौष्मभवतोवयम् यस्यांखलूत्तमश्लोकोभगवाननुवर्ण्यते ४
भगवंस्तक्षकादिभ्योमृत्युभ्योनबिभेम्यहम् प्रविष्टोब्रह्मनिर्वाणमभयंदर्शितंत्वया ५ अनुजानीहिमांब्रह्मन्वाचंयच्छाम्यधो
क्षजे मुक्तकामाशयंचेतःप्रवेश्यविसृजाम्यसून् ६ यत्पृष्टवान्तदेतत्तेकथितं शिष्यस्यकृतार्थतापरीक्षणायपृच्छतिकिमिति १३ इतिद्वादशेटी
कायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेपरीक्षितोमोक्षःसर्पहोमादितत्कृतात् वेदशाखाविभागोक्तौत्रिवेदिव्यासवर्णनम् १ एतत्पुराणंनिशम्यनिखिलात्माहरिस्तं
पश्यति निखिलंचात्मनिपश्यतीतितथातेन अतःसमेनन तेनअवनतेनमूर्ध्नातत्पादतलमुपसृत्य तत्पादौशिरसिनिधायेत्यर्थः १ सिद्धःकृतार्थोऽस्मि य
तःअनुगृहीतोऽस्मि अनुग्रहमेवाह यद्यस्मात्श्रावितःचशब्दात्प्रापितसाधनंच २ करुणात्मत्वमभिनंदति द्वाभ्याम् नात्यद्भुतमिति ३ अश्रौष्मश्रुतवंतःभव
तःसकाशात् ४ सिद्धोऽस्मीत्युक्तंतदेवाविष्करोति भगवन्निति यतःत्वयादर्शितंब्रह्मप्रविष्टःकथंभूतं अभयंअतोनिर्वाणंकैवल्यरूपम् ५ किंभूयःश्रोतुमिच्छसीति ८
यदुक्तंतत्रसिद्धोऽहंनकिंचिच्छ्रोतुमिच्छामि केवलमनुज्ञांदेहीत्याह अनुजानीहीति वाचमित्युपलक्षणंसर्वेंद्रियाणां वाचंनियम्यकिंकरिष्यसितदाह मुक्ताःकामाश
याःतद्वासनायेनतच्चेतःअधोक्षजेप्रवेश्यअसून्विसृजामि ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुकिंमाणस्यागेनकिंचित्कालंज्ञाननिष्ठोभवेतिचेत्तत्राह अज्ञानंचेति चकारात्तत्संस्काराश्च तच्चत्वत्कृपयैवेत्याह भवतेति ७ ८ आत्मनाबुद्ध्याआत्मानं मनःआत्मनि प्रत्यक्प्रकाशेसमाधायपरमात्मानंदध्यौ अस्पंदासुःलीनप्राणः यथातरुःस्थाणुः ९ तमेवविशिनष्टि प्राक्कूलेप्रागग्रे बर्हिषिदर्भे १० तदेवं ब्रह्मभूतेतस्मिन्तक्षकागमनादिकंपिष्टपेषणमिवाभवदितिदर्शयति तक्षकइतित्रिभिः हेविप्राः ११ तंविषचिकित्सयोपरीक्षिद्रक्षणेनद्रव्यार्जनाया गच्छंतम् तत्रस्थालीढवटवृक्षस्यभस्मीभूतस्यपुनरंकुरादिक्रमेणोत्थापनाद्विषहारिणंतदपेक्षितद्रविणैःसंतर्प्यततोनिवर्त्यद्विजरूपेणतिरोहितःसन्न

अज्ञानंचनिरस्तंमेज्ञानविज्ञाननिष्ठया भवतादर्शितंक्षेमपरंभगवतःपदम् ७ सूतउवाच इत्युक्तस्तमनुज्ञाप्यभगवा न्बादरायणिः जगामभिक्षुभिःसाकंनरदेवेनपूजितः ८ परीक्षिदपिराजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना समाधायपरंदध्यावस्पं दासुर्यथातरुः ९ प्राक्कूलेबर्हिष्यासीनोगंगाकूलउदङ्मुखः ब्रह्मभूतोमहायोगीनिःसंगश्छिन्नसंशयः १० तक्षकःप्रहितोवि प्राःक्रुद्धेनद्विजसूनुना हंतुकामोनृपंगच्छन्ददर्शपथिकश्यपम् ११ तंतर्पयित्वाद्रविणैर्निवर्त्यविषहारिणम् द्विजरूपप्रतिच्छ न्नःकामरूपोऽदशन्नृपम् १२ ब्रह्मभूतस्यराजर्षेर्देहोहिगरलाग्निना बभूवभस्मसात्सद्यःपश्यतांसर्वदेहिनाम् १३ हाहाकारो महानासीद्भुविखेदिक्षुसर्वतः विस्मिताह्यभवन्सर्वेदेवासुरनरादयः १४ देवदुंदुभयोनेदुर्गंधर्वाप्सरसोजगुः ववृषुःपुष्पवर्षाणि विबुधाःसाधुवादिनः १५ जनमेजयःस्वपितरंश्रुत्वातक्षकभक्षितम् यथाजुहावसंक्रुद्धोनागान्सत्रेसहद्विजैः १६ सर्पसत्रेसमि द्धाग्नौदह्यमानान्महोरगान् दृष्ट्वेंद्रंभयसंविग्नस्तक्षकःशरणंययौ १७ अपश्यंस्तक्षकंतत्रराजापारीक्षितोद्विजान् उवाचतक्षकः कस्मान्नदह्येतोरगाधमः १८ तंगोपायतिराजेंद्रशक्रःशरणमागतम् तेनसंस्तंभितःसर्पस्तस्मान्नाग्नौपतत्यसौ १९ पारीक्षितइति श्रुत्वाप्राहर्त्विजउदारधीः सहेंद्रस्तक्षकोविप्रानाग्नौकिमितिपात्यते २० तच्छ्रुत्वाजुहुवुर्विप्राःसहेंद्रंतक्षकंमखे तक्षकाशुपतस्वेह सहेंद्रेणमरुत्वता २१ इतिब्रह्मोदिताक्षेपैःस्थानादिंद्रःप्रचालितः बभूवसंभ्रांतमतिःसविमानःसतक्षकः २२ तंपतंतंविमानेनसह तक्षकमंबरात् विलोक्यांगिरसःप्राहराजानंतंबृहस्पतिः २३ नैषत्वयामनुष्येंद्रवधमर्हतिसर्पराट् अनेनपीतममृतमथवाअजरा मरः २४

दशत् १२ तच्चपुत्रकृत्यमिवजातमित्याह ब्रह्मभूतस्येति १३ तत्रक्षणंसर्वेषांदुःखंचततःपरसुखत्वंचाहद्वाभ्याम् हाहाकारइति १४ १५ प्रासंगिकमाहजनमेजयइत्यादि सर्पाभिचारसत्रेद्विजैःसहवर्तमानः यथावदाजुहाव जुहावेतिवा सर्वसर्पाबाहनेकारणमाह संक्रुद्धइति १६ १७ १८ कस्मात्तक्षकोनदह्येतेत्युक्ताःसंतोद्विजाऊचुः तमिति तेनइंद्रेण असौसर्पः १९ ऋत्विजःप्रतिप्राह सहेंद्रः इंद्रसहितःकिमितिनपात्यते २० तद्राज्ञोवचःश्रुत्वाआजुहुवुः साक्षेपमाह्वानंदर्शयति तक्षकेति इहाग्नौआशुपत मरुत्वतामरुद्गणवताइंद्रेणसह २१ ब्राह्मणैरुक्तैराक्षेपैःपरुषवाक्यैः सतक्षकःतक्षकेणसह २२ अंगिरसःपुत्रोबृहस्पतिःप्राह २३ २४ ७ ७ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भवतुनामाजरामरः तथाऽपिपितृमारकंधक्ष्यामीतिचेत्तत्राह जीवितमिति गतिःपरलोकः अतोदुर्मरणनिमित्तापितुर्दुर्गतिः अनेनकृतेत्यपिनशंकनीयमित्यर्थः
२५ कथमन्यः सुखदुःखप्रदातानास्ति सर्पादीनामुपलभ्यमानत्वादितिचेत्तत्राह सर्पादिनाजंतुःपंचत्वंमृत्युमृच्छतिप्राप्नोतीतियत् तदारब्धंकर्मैवभुंक्ते स्वक
र्मप्रयुक्ताएवसर्पादयोनस्वतंत्राइतिभावः २६ संस्थीयेतसमाप्यताम् अभिचारकंहिंसाफलंदिष्टंप्राचीनंकर्म अतःसर्पादष्टप्रयुक्तस्यतवाप्ययंनापराधइतिभा
वः २७ वाक्पतिंबृहस्पतिम् २८ ननुकथंविदुषामप्येवंसंमोहः यतोब्रह्मकोपात्परीक्षितोमृत्युःजनमेजयकोपात्सर्पाणामित्यादितत्राह सैषेति तस्यामहत्त्वंद
र्शयति अलक्षणानलक्ष्यतइत्यलक्षणा अप्रतर्क्येत्यर्थः कासावित्यतआह यया ऽऽत्मविष्णोरेवात्मभूता आत्मांशभूताःप्राणिनःगुणवृत्तिभिः क्रोधादिभिःसह
भूतेषुदेहेषुसुत्धंति बाध्यबाधकतांव्रजंतीत्यर्थः ननुश्रवणादिनाबाधितयातयाकुतोमोहःस्यात्तत्राह अबाधयाबाधितुमशक्यया २९ कथंतर्हिमायातत्कार्य
निवृत्तिरित्याशंक्यश्रीविष्णुस्वरूपनिरूपणपूर्वकंतद्भजनात्सर्वानर्थनिवृत्तिरितिशास्त्रार्थमुपसंहरतिनयत्रेतिपंचभिः दंभीतिमायाकपटवानयंपुमानित्येवंभूतायां
बुद्धावसकृदुल्लिख्यमानायासेत्यर्थः साआत्मवादेक्रियमाणेआत्मवादिभिर्यत्राभयानविराजितानप्रकाशिता किंतु भीतेवस्वकार्यंमोहादिकमकुर्वतीकथंचिद्वर्ततइ

जीवितंमरणंजंतोर्गतिःस्वेनैवकर्मणा राजंस्ततोऽन्योनान्यस्यप्रदातासुखदुःखयोः २५ सर्पचोराग्निविद्युद्भ्यःक्षुत्तृड्व्याध्यादिभिर्नृप पं
चत्वमृच्छतेजंतुर्भुंक्तआरब्धकर्मतत् २६ तस्मात्सत्रमिदंराजन्संस्थीयेताभिचारकम् सर्पाअनागसोदग्धाजनैर्दिष्टंहिभुज्यते २७ इ
त्युक्तःसतथेत्याहमहर्षेर्माननयन्वचः सर्पसत्रादुपरतःपूजयामासवाक्पतिम् २८ सैषाविष्णोर्महामायाऽबाधयाऽलक्षणायया
मुह्यत्यस्यैवात्मभूताभूतेषुगुणवृत्तिभिः २९ नयत्रदंभीत्यभयाविराजितामायात्मवादेऽसकृदात्मवादिभिः नयद्विवादोविविधस्तदा
श्रयोमनश्चसंकल्पविकल्पवृत्तियत् ३० नयत्रसृज्यंसृजतोभयोःपरंश्रेयश्चजीवस्त्रिभिरन्वितस्त्वहम् तदेतदुत्सादितबाध्यबाधकं
निषिध्यचोर्मीन्विरमेत्स्वयंमुनिः ३१ परंपदंवैष्णवमामनंतितद्यन्नेतिनेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः विसृज्यदौरात्म्यमनन्यसौहृदाहृदोप
गुह्यावसितंसमाहितैः ३२

तिप्रतिपादितेत्यर्थः तदुक्तम् तस्मैनमोभगवतेवासुदेवायधीमहि यन्माययादुर्जययामांब्रुवंतिजगद्गुरुम् विलज्जमानयायस्य
स्थातुमीक्षापथेऽमुया विमोहिताविकत्थंतेममाहमितिदुर्धियइति किंचयद्यस्मिन्तदाश्रयोमायाश्रयोविविधोवादोऽपिनास्ति विशेषविषयत्वाद्विवादानांतस्यच
विशेषातीतत्वादितिभावः संकल्पविकल्पावृत्तयोयस्यतन्मनोऽपियत्रनास्ति संकल्पविकल्पानामपिविशेषविषयत्वात् ३० किंच सृज्यंकर्मसृजताकारकवर्गेणसहउ
भयोःसृज्यस्रष्ट्रोःपरंसाध्यंश्रेयःफलमपिअतस्त्रिभिःसृज्यस्रष्टृफलैरन्वितोजीवश्चाहंकारात्मकोयत्रनास्ति अतएवोत्सादितोनिरस्तोबाध्यबाधकोयस्मिन्तदेतत्स्वयमा
त्मस्वरूपमित्यर्थः तत्तस्मिन्नूर्मीनहंकारादीन्निषिध्यविरमेत् विशेषेणक्रीडेदित्यर्थः ३१ यतस्तद्वैष्णवंपदमामनंतीत्याह परमिति यदेतत्तदेवपरंवैष्णवंपदंस्वरूप
मामनंति केअतत् आत्मव्यतिरिक्तमुत्सिसृक्षवःत्यक्तुमिच्छवः यतःअनन्यसौहृदाःनास्तिअन्यस्मिन्सौहृदंयेषांते कुतः दौरात्म्यंदेहाद्यहंभावंविसृज्यदेहेऽहंकारा
भावादन्यत्रसौहृदंनास्ति अतस्त्यक्तुमिच्छवइत्यर्थः कथंनेतिनेतीत्येवंअत्रविद्वदनुभवमपिप्रमाणयति हृदोपगुह्यध्यानादिना ततः समाहितैरवसितंनिश्चितम्
यद्वाअवसितमवबद्धम् आत्मतयागृहीतमित्यर्थः ३२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवंभ्राह्मावधिकारिणो दर्शयति तएतदिति देहजमहमिति गेहजंममेति ३३ प्राप्त्युपायमाह अतिवादानिति ३४ शास्त्रसमाप्तौगुरुंप्रणमति नमइति कृष्णायव्यासाय अध्यगामधिगतवानस्मि ३५ इमांसंहितामध्यगाभित्युक्तम् तत्रपुराणसंहिताविभागविशेषतो बुभुत्सुर्वेदविभागमपिप्रसंगात्पृथक्पृच्छति पैलादिभिरिति हेसौम्य ३६ तत्रप्रथमंवेदाविर्भावप्रकारमाह समाहितात्मनइत्यष्टभिः ब्रह्मणोहृदियआकाशस्तस्मान्नादोऽभूत् यः कर्णपुटपिधानेश्रोत्रनिरोधादस्मदादिष्वपिविभाव्यते वितर्क्यते ३७ प्रसंगान्नादोपासकानांमोक्षफलमाह यस्यनादस्योपासनयाआत्मनोमलंधूत्वाअपोह्य कथंभूतंमलंतमाह द्रव्यमधिभूतंक्रियाअध्यात्मंकारकमधिदैवम् एवंत्रिधाभूताआख्यायस्येतितथातम् ३८ त्रिवृत् त्रिमात्रः कंठोष्ठादिभिरुच्चार्यमाणस्योंकारस्याक्षरसमाम्नायांतर्भावात् सूक्ष्मतयातंविशिनष्टि अव्यक्तःप्रभवोयस्यसः तदेवाह स्वराट् स्वतएवहृदिप्रकाशमानः तमेवकार्येणलक्षयति यत्तदिति नपुंसकत्वंलिंगशब्दविशेषणत्वात् लिंगंगमकम् ३९ कोऽसौपरमात्मातमाह शृणोतीति इमंस्फोटम् अव्यक्तमोंकारम् ननुजीवएवतंशृणोतुनेत्याह

तएतदधिगच्छंतिविष्णोर्यत्परमंपदम् अहंममेतिदौर्जन्यंनयेषांदेहगेहजम् ३३ अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन नचेमंदेहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ३४ नमोभगवतेतस्मैकृष्णायाकुंठमेधसे यत्पादांबुरुहध्यानात्संहितामध्यगामिमाम् ३५
शौनकउवाच पैलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः वेदाश्चकतिधाव्यस्ताएतत्सौम्याभिधेहिनः ३६ सूतउवाच समाहितात्मनोब्रह्मन्ब्रह्मणःपरमेष्ठिनः हृद्याकाशादभून्नादोवृत्तिरोधाद्विभाव्यते ३७ यदुपासनयाब्रह्मन्योगिनोमलमात्मनः द्रव्यक्रियाकारकाख्यंधूत्वायांत्यपुनर्भवम् ३८ ततोऽभूत्त्रिवृदोंकारोयोऽव्यक्तप्रभवःस्वराट् यत्तल्लिंगंभगवतोब्रह्मणःपरमात्मनः ३९ शृणोतियइमंस्फोटंसुप्तश्रोत्रेचशून्यदृक् येनवाग्व्यज्यतेयस्यव्यक्तिराकाशआत्मनः ४० स्वधाम्नोब्रह्मणःसाक्षाद्वाचकःपरमात्मनः ससर्वमंत्रोपनिषद्वेदबीजंसनातनम् ४१ तस्यह्यासंस्त्रयोवर्णाअकाराद्याभृगूद्वह धार्यंतेयैस्त्रयोभावागुणनामार्थवृत्तयः ४२

सुप्तश्रोत्रेकर्णपिधानादिनाअवृत्तिकेऽपिश्रोत्रेसतिजीवस्तुकरणाधीनत्वात् नतदाश्रोता तदुपलब्धिस्तुतस्यपरमात्मद्वारिकैवेतिभावः ईश्वरस्तुनैवंयतः शून्यदृक् शून्येपींद्रियवर्गेदृक् ज्ञानंयस्य तथाहि सुप्तोयदाशब्दंश्रुत्वाप्रबुध्यते नतदाजीवःश्रोता लीनेंद्रियत्वात् अतोयस्तदाशब्दंश्रुत्वाजीवंप्रबोधयति सयथापरमात्मैवनद्वत् कोऽसावोंकारःतंविशिनष्टिसार्द्धेन येनवाक् ब्रह्मतीव्यज्यते यस्यचहृदयाकाशेआत्मनःसकाशाद्व्यक्तिः अभिव्यक्तिः ४० किंच स्वधाम्नःस्वस्याश्रयःकारणंयत्ब्रह्मतस्य किंच परमात्मांशभूतसमस्तदेवतावाचकोऽपीत्याशयेनाह सइतिसर्वमंत्राणामुपनिषद्रहस्यंसूक्ष्मरूपमित्यर्थः तत्रहेतुः वेदानांबीजंकारणम् बीजत्वेप्यविकारितामाह सनातनंसदैकरूपम् तस्यब्रह्मरूपत्वात् ४१ इदानींततःसर्वप्रपंचोत्पत्तिप्रकारमाह तस्यह्यीति त्रयस्त्रिसंख्यायुक्ताभावाःयैरकारोकारमकारैर्धार्यंते तत्कारणत्वात् तानेवाह गुणाःसत्वादयः नामानिऋग्यजुःसामानि अर्थाभूर्भुवःस्वर्लोकाः वृत्तयोजाग्रदाद्याः ४२ ६७ ६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततस्तेभ्योवर्णेभ्यः अक्षराणांसमाम्नायंसमाहारम् तमेवाह अंतस्थाः यरलवाः ऊष्माणः शषसहाः स्वराअकाराद्याः स्पर्शाः कादयः ह्रस्वदीर्घाश्च आदिश ब्दात् जिह्वामूलीयादयः तएवलक्षणंस्वरूपंयस्यतं ४३ विभुः चतुर्मुखस्वरूपोभगवान् असृजदितिपूर्वस्यैवानुषंगः चातुर्होत्रविवक्षया चत्वारोहोत्रोपलक्षिताऋत्वि जश्चतुर्होतारः तैरनुष्ठेयंहोत्राध्वर्यवादिकंकर्मचातुर्होत्रंतद्विवक्षया ४४ पुत्रान्मरीच्यादीन् तान्वेदान् ब्रह्मकोविदान्वेदोच्चारणादिनिपुणान् ४५ एवंचतुर्युगे षुमाप्ताः द्वापरादौद्वापरमादिर्यस्यतदंत्याशलक्षणस्यकालस्यतस्मिन् द्वापरांतेवेदविभागप्रसिद्धेः शंतनुसमकालव्यासावतारप्रसिद्धेश्च व्यस्ताविभक्ताः ४६ तत्रहेतुः क्षीणायुषोजनान् तर्हिपुरुषबुद्धिप्रभवत्वादनादरणीयस्यादित्याशंक्याह हृदिस्थेति ४७ एवंसामान्यतोवेदविभागक्रममुक्त्वावैवस्वतमन्वंतरे विशेषतोनिरूपयितुमाह अस्मिन्नपीति ४८ अंशोमायातस्यांशः सत्वंतस्यकलयाअंशेनअवतीर्णः सन् ४९ चातुर्विध्यमेवाह ऋगिति ऋगादिमं

ततोऽक्षरसमाम्नायमसृजद्भगवानजः अंतस्थोष्मस्वरस्पर्शह्रस्वदीर्घादिलक्षणम् ४३ तेनासौचतुरोवेदांश्चतुर्भिर्वदनैर्विभुः स व्याहृतिकान्सोंकारांश्चातुर्होत्रविवक्षया ४४ पुत्रानध्यापयत्तांस्तुब्रह्मर्षीन्ब्रह्मकोविदान् तेतुधर्मोपदेष्टारः स्वपुत्रेभ्यः समादि शन् ४५ तेपरंपरयाप्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः चतुर्युगेष्वथव्यस्ताद्वापरादौमहर्षिभिः ४६ क्षीणायुषः क्षीणसत्वान्दुर्मेधान्वी क्ष्यकालतः वेदान्ब्रह्मर्षयोव्यस्यन्हृदिस्थाच्युतनोदिताः ४७ अस्मिन्नप्यंतरेब्रह्मन्भगवाँल्लोकभावनः ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालै र्याचितोधर्मगुप्तये ४८ पराशरात्सत्यवत्यामंशांशकलयाविभुः अवतीर्णोमहाभागवेदंचक्रेचतुर्विधम् ४९ ऋगथर्वयजुःसा म्नांराशीनुद्धृत्यवर्गशः चतस्रः संहिताश्चक्रेमंत्रैर्मणिगणाइव ५० तासांसचतुरःशिष्यानुपाहूयमहामतिः एकैकांसंहितांब्र ह्मन्नेकैकस्मैददौविभुः ५१ पैलायसंहितामाद्यांबह्वृचाख्यामुवाचह वैशंपायनसंज्ञायनिगदाख्यंयजुर्गणम् ५२ साम्नांजै मिनयेप्राहतथाछंदोगसंहिताम् अथर्वांगिरसींनामस्वशिष्यायसुमंतवे ५३ पैलःस्वांसंहितामूचइंद्रप्रमितयेमुनिः बाष्कलाय चसोप्याहशिष्येभ्यः संहितांस्वकाम् ५४ चतुर्धाव्यस्यबोध्याययाज्ञवल्क्यायभार्गव पराशरायाग्निमित्रइंद्रप्रमितिरात्मवान् ५५ अध्यापयत्संहितांस्वांमांडूकेयमृषिंकविम् तस्यशिष्योदेवमित्रः सौभर्यादिभ्यऊचिवान् ५६ शाकल्यस्तत्सुतस्तांतुपंच धाव्यस्यसंहिताम् वात्स्यमुद्गलशालीयगोखल्यशिशिरेष्वधात् ५७

न्त्राणांराशीन्वर्गशः तत्तत्प्रकरणभेदैरुद्धृत्य यथाऽनेकविधमणिराशेःमणि गणाःपद्मरागादयोविविच्योद्ध्रियंते तद्वदुद्धृत्यतैर्मंत्रैश्चतस्रः ऋगादिसंहिताश्चक्रे ५० तासांसंहितानांमध्येएकैकाम् ५१ ऋक्समुदायरूपत्वात्बह्वृचाख्याम् नितरांप्रश्लेषेणगद्यमानत्वान्निगदाख्यम ५२ छंदःसुगीयमानत्वात्छंदोगाख्यांसंहिताम् ५३ तत्रऋग्वेदेशाखाविभागमाह पैलइति स्वसंहितांद्विधाविभ ज्यइंद्रप्रमितयेबाष्कलायऊचे ५४ सबाष्कलोपिस्वसंहितांचतुर्धाव्यस्यबोध्यादिभ्यः शिष्येभ्यआह हेभार्गव ५५ इंद्रप्रमितिरपिस्वांसंहितांस्वसुतंमांडूकेयम ध्यापयामास तस्यमांडूकेयस्यशिष्योदेवमित्रः ५६ तत्सुतः मांडूकेयसुतः शाकल्योवात्स्यादिषुपंचस्वधात् तानध्यापयामासेत्यर्थः ५७ ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तच्छिष्यः शाकल्यशिष्यः स्वसंहितां त्रेधा विभज्य चतुर्थं वैदिकपदार्थव्याख्यानरूपं निरुक्तं च कृत्वा बलाकादिभ्यः चतुर्भ्यो ददौ ५८ बाष्कलिः पूर्वोक्तस्य बाष्क
लस्य पुत्रः प्रतिशाखाभ्यः उक्तसर्वशाखाभ्यः बालायन्यादयस्तामादधुः अधीतवंतः ५९ ऋक्शाखोपसंहारपूर्वकं तच्छ्रवणफलमाह बह्वृचा इति एतच्छंद
सामेतेषां छंदसाम् ६० यजुर्वेदे तैत्तिरीयशाखोत्पत्तिप्रस्तावमाह वैशंपायनशिष्या इत्यादिना चरकनामनिरुक्तिमाह यच्चेरुरिति यद्यस्मात् ब्रह्महत्या
रूपमंहः क्षपयतीति तथा तत् स्वगुरोरनुष्ठेयं व्रतं तच्चरणाच्चरका इत्यर्थः ६१ तच्छिष्यः वैशंपायनशिष्यः अल्पसाराणामेतेषां चरितेन कियत् सुदुश्चर
महं चरिष्यामीति ६२ विप्राणामवमंत्रा अवज्ञाकर्त्रा मत्तोऽधीतमाशु त्यजेति ६३ देवरातसुतो याज्ञवल्क्यः ६४ छर्दितस्यादानं विप्ररूपेणानुचित
मिति तित्तिराः पक्षिविशेषाः भूत्वा आददुः ततश्च तैत्तिरीया इति प्रसिद्धाः सुपेशलाः अतिरम्याः बहुवचनमवांतरभेदविवक्षया ६५ काण्वमाध्यंदि

जातूकर्ण्यश्च तच्छिष्यः सनिरुक्तां स्वसंहिताम् बलाकपैजवैतालविरजेभ्यो ददौ मुनिः ५८ बाष्कलिः प्रतिशाखाभ्यो वाल
खिल्याख्यसंहिताम् चक्रे बालायनिर्भज्यकाशारश्चैव तां दधुः ५९ बह्वृचाः संहिता ह्येता एभिर्ब्रह्मर्षिभिर्धृताः श्रुत्वैतच्छं
दसां व्यासं सर्वपापैः प्रमुच्यते ६० वैशंपायनशिष्या वै चरकाध्वर्यवोऽभवन् यच्चेरुर्ब्रह्महत्यांऽहः क्षपणं स्वगुरोर्व्रतम् ६१
याज्ञवल्क्यश्च तच्छिष्य आहाहो भगवन् कियत् चरितेनाल्पसाराणां चरिष्येऽहं सुदुश्चरम् ६२ इत्युक्तो गुरुरप्याह कुपितो या
ह्यलं त्वया विप्रावमंत्रा शिष्येण मदधीतं त्यजाश्विति ६३ देवरातसुतः सोऽपि छर्दित्वा यजुषां गणम् ततो गतोऽथ मुनयो ददृ
शुस्तान्यजुर्गणान् ६४ यजूंषि तित्तिरा भूत्वा तल्लोलुपतया ददुः तैत्तिरीया इति यजुःशाखा आसन्सुपेशलाः ६५ याज्ञवल्क्य
स्ततो ब्रह्मंश्छंदांस्यधिगवेषयन् गुरोरविद्यमानानि सूपतस्थेऽर्कमीश्वरम् ६६ याज्ञवल्क्य उवाच ओं नमो
भगवते आदित्यायाखिलजगतामात्मस्वरूपेण कालस्वरूपेण चतुर्विधभूतनिकायानां ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानामंतर्हृदयेषु बहि
रपि चाकाश इवोपाधिनाऽव्यवधीयमानो भगवानेक एव क्षणलवनिमेषावयवोपचितसंवत्सरगणेनापामादानविसर्गाभ्यामिमां
लोकयात्रामनुवहति ६७

नादिशाखाप्रसंगमाह याज्ञवल्क्य इत्यादिना गुरोर्वैशंपायनस्य व्यासेन विभज्यानुक्तत्वादविद्यमानानि अधिकानि गवे
षयन् मृगयन् सूपतस्थे सम्यक् तुष्टाव ईश्वरं मृगादिवेदानाम् तथा च श्रुतिः ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते यजुर्वेदेन तिष्ठति मध्ये अह्नः सामवेदेनास्तमये म
हीयते वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्य इति ६६ नमो भगवते तुभ्यमादित्याय यो भगवानेक एवेमां लोकयात्रामनुवहतीत्यन्वयः तदेव दर्शयति अखिलजग
तामात्मस्वरूपेणांतर्हृदयेषु कालस्वरूपेण च बहिरपि वर्त्तमान इति अखिलजगतामित्यस्य प्रपंचः चतुर्विधेति हृदयांतर्वर्त्तित्वेऽपि जीववत्तनो
पाधिनाऽव्यवधीयमानोऽनाच्छाद्यमानः कालस्वरूपेणेत्यस्य प्रपंचः क्षणेति क्षणलवादयो येऽवयवास्तैरुपचिताः संवत्सरास्तेषां गणेन प्रवाहेणा
पामादानं शोषणं विसर्गो वृष्टिस्ताभ्याम् अनेन गायत्रीप्रथमपादोक्तवरेण्यताऽनुवर्णिता ६७ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्वितीयपादार्थानुवर्णनेनस्तौति यदुहेति हेविबुधर्षभ हेसवितः यद्यप्यदोभगवतस्तवमंडलंतपनितत्समभिधीमहीति सम्यगाभिमुख्येनध्यायेम पुनरुक्त
स्यैवसंबोधनम् प्रत्यहंत्रिषवणंवैदिककर्ममार्गेणस्तुवतांभक्तानांयान्यखिलानिदुरितानितत्फलानिचवृजिनानिदुःखानितेषांबीजमज्ञानंचतेषामवभर्जन
विनाशक हेतपनेति ६८ तृतीयपादेनस्तौति यइहेति योभवान्स्थावरजंगमसमूहानांस्वाश्रयाणांजीवानांमनइंद्रियप्राणगणान् अनात्मनोजडान् स्वयमात्मै
वांतर्यामीप्रचोदयति प्रवर्त्तयति ६९ तृतीयपादमेवमंडलस्थपरतयाव्याचक्षाणःस्तौति यएवेति यएकएवभगवान् अतिकरालवदनोयोऽधकारसंज्ञोऽज
गरग्रहः तेनगिलितमतएवमृतकमिवविचेतनंस्वधर्माख्यंयदात्मावस्थानंप्रत्यक्प्रवणत्वंतदेवश्रेयस्तस्मिन्प्रवर्त्तयति किंच योभवानवनिपतिरिवाटतिगच्छ
ति ७० आशापालैरिंद्रादिभिःकमलकोशयुक्तैः तत्तुल्यैर्वांऽजलिभिः उपहृतार्हणः दत्तार्घः ७१ यतएवंभूतस्त्वमथातः हस्फुटम् अयातयामानिअन्यै

यदुहवावविबुधर्षभसवितरदस्तपत्यनुसवनमहरहराम्नायविधिनोपतिष्ठमानानामखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनभगवतःसम
भिधीमहितपनमंडलम् ६८ यइहवावस्थिरचरनिकराणांनिजनिकेतनानांमनइंद्रियासुगणाननात्मनःस्वयमात्मांतर्यामीप्रचो
दयति ६९ यएवेमंलोकमतिकरालवदनांधकारसंज्ञाजगरग्रहगिलितंमृतकमिवविचेतनमवलोक्यानुकंपयापरमकारुणिकईक्ष
यैवोत्थाप्याहरहरनुसवनंश्रेयसिस्वधर्माख्यात्मावस्थानेप्रवर्त्तयत्यवनिपतिरिवासाधूनांभयमुदीरयन्नटति ७० परितआशापा
लैस्तत्रतत्रकमलकोशांजलिभिरुपहृतार्हणः ७१ अथहभगवंस्तवचरणनलिनयुगलंत्रिभुवनगुरुभिर्वंदितमहमयातयाम
यजुःकामउपसरामीति ७२ सूतउवाच एवंस्तुतःसभगवान्वाजिरूपधरोहरिः यजूंष्ययातयामानिमुनयेऽदात्प्र
सादितः ७३ यजुर्भिरकरोच्छाखादशपंचशतैर्विभुः जगृहुर्वाजसन्यस्ताःकाण्वमाध्यंदिनादयः ७४ जैमिनेःसामगस्यासीत्सु
मंतुस्तनयोमुनिः सुत्वांस्तुतत्सुतस्ताभ्यामेकैकांप्राहसंहिताम् ७५ सुकर्माचापितच्छिष्यःसामवेदतरोर्महान् सहस्रसंहि
ताभेदंचक्रेसाम्नांततोद्विजः ७६ हिरण्यनाभःकौशल्यःपौष्यंजिश्चसुकर्मणः शिष्यौजगृहतुश्चान्यआवंत्योब्रह्मवित्तमः ७७
उदीच्याःसामगाःशिष्याआसन्पंचशतानिवै पौष्यंज्यावंत्ययोश्चापितांश्चप्राच्यान्प्रचक्षते ७८

यथावदविज्ञातानियजूंषितत्कामोऽहमुप
सरामिभजामि ७२ एवंस्तुतःप्रसादितश्च ७३ पंचदशशाखायाःशतैरपरिमितैर्यजुर्भिरकरोत् सतैरितिपाठेसएषयाज्ञवल्क्यस्तैर्यजुर्भिरकरोदिति जगृहुः अधीतवंतःर
विणाऽश्वरूपेणवाजेभ्यःकेसरेभ्यःवाजेनवेगेनवासंन्यस्तास्त्यक्ताःशाखाःवाजसनीसंज्ञास्ताःशाखाइतिवा ७४ सामशाखाविभागमाहजैमिनेरिति तत्सुतःसुमंतुसुतः
ताभ्यांपुत्रपौत्राभ्यांक्रमेणैकैकामाह ७५ तच्छिष्यःजैमिनेःशिष्यःमहान् अतिमेधावीसहस्रंसंहितारूपंभेदंचक्रेसाम्नांतंसंहिताभेदं ततःतदनंतरं ७६ सुकर्मणःशिष्यएकः
कौशल्योहिरण्यनाभःपौष्यंजिर्नामैकःतौजगृहतुः आवंत्यश्चान्यस्तस्यैवशिष्यःसोऽपिजग्राह ७७ पौष्यंज्यावंत्ययोरपिचकाराद्धिरण्यनाभस्यापिपंचशतानिशिष्याआ ।। ११
सन् तेतावतीःशाखायथायथंजगृहुःतानुदीच्यान्सतःकालतःकांश्चित्प्राच्यांश्चप्रचक्षतइत्यर्थः यथैवोक्तंवैष्णवे उदीच्याःसामगाःशिष्यास्तस्यपंचशतंस्मृताः हिरण्य
नाभात्तावत्यःसंहितायैर्द्विजोत्तमैः गृहीतास्तेऽपिचोच्यंतेपंडितैःप्राच्यसामगाइति ७८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुनरप्येतेषांत्रयाणांसत्कर्मणः शिष्याणांशिष्यांतरैः शाखाबाहुल्यंदर्शयति लौगाक्षिरिति द्वाभ्याम् ७९ कृतोनामहिरण्यनाभस्यशिष्यःस्वशिष्येभ्यऊचे
शेषाअन्याअपियाःप्रसिद्धाः शाखास्ताआवंत्यःस्वशिष्येभ्यऊचइति ८० इतिद्वादशेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ सप्तमेऽथर्वविस्तारःपुराणव्यस
नंततः पुराणलक्षणादीनिफलंभागवतश्रुतेः १ क्रमप्राप्तमथर्ववेदविभागमाह शिष्यंकबंधनामानंस्वकांस्वकीयांसंहितांसोऽपिशिष्योऽपिताद्विधा
विभज्य तदुक्तंवैष्णवे अथर्ववेदंसमुनिःसुमंतुरमितद्युतिः शिष्यमध्यापयामासकबंधंसोऽपितांद्विधा कृत्वातुवेददर्शायतथापथ्यायदत्तवानिति १
तत्रवेददर्शःस्वसंहितांचतुर्धाविभज्यचतुरःशिष्यानध्यापयामास पथ्यश्चत्रिधाविभज्यत्रीनितिसार्धेनाह शौल्कायनिरिति २ आंगिरसःशु
नकस्यशिष्योबभ्रुःसैंधवायनश्च तदुक्तम् शुनकस्तुद्विधाकृत्वाददावेकांतुबभ्रवे द्वितीयांसंहितांप्रादात्सैंधवायनसंज्ञिनइति सावर्ण्याद्याःसैंधवायना

लौगाक्षिर्मांगलिःकुल्यःकुशीदःकुक्षिरेवच . पौष्यंजिशिष्याजगृहुःसंहितास्तेशतंशतम् ७९ कृतोहिरण्यनाभस्यचतुर्विंश
तिसंहिताः शिष्यऊचेस्वशिष्येभ्यःशेषाआवंत्यआत्मवान् ८० इतिश्रीभाग०महा०द्वादश०वेदशाखाप्रणयनंषष्ठोऽध्या
यः ६ सूतउवाच अथर्ववित्सुमंतुश्चशिष्यमध्यापयत्स्वकाम् संहितांसोऽपिपथ्यायवेददर्शायचोक्तवान् १ शौल्का
यनिर्ब्रह्मबलिर्मोदोषःपिप्पलायनिः वेददर्शस्यशिष्यास्तेपथ्यशिष्यानथोशृणु कुमुदःशुनकोब्रह्मन्जाजलिश्चाप्यथर्ववित् २
बभ्रुःशिष्योऽथांगिरसःसैंधवायनएवच अधीतेयांसंहितेद्वेसावर्ण्याद्यास्तथाऽपरे ३ नक्षत्रकल्पःशांतिश्चकश्यपांगिरसादयः
एतेआथर्वणाचार्याःशृणुपौराणिकान्मुने ४ त्रय्यारुणिःकश्यपश्चसावर्णिरकृतव्रणः वैशंपायनहारीतौषड्वैपौराणिकाइमे ५
अधीयंतव्यासशिष्यात्संहितांमत्पितुर्मुखात् एकैकामहमेतेषांशिष्यःसर्वाःसमध्यगाम् ६ कश्यपोऽहंचसावर्णीरामशिष्योऽकृ
तव्रणः अधीमहिव्यासशिष्याच्चतस्रोमूलसंहिताः ७ पुराणलक्षणंब्रह्मन्ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् शृणुष्वबुद्धिमाश्रित्यवेदशा
स्त्रानुसारतः ८ सर्गोस्याथविसर्गश्चवृत्तिरक्षांतराणिच वंशोवंश्यानुचरितंसंस्थाहेतुरपाश्रयः ९

दीनांशिष्याः ३ नक्षत्रकल्पःशांतिकल्पश्चेतिद्वौ तदुक्तम् नक्षत्रकल्पोवेदानांसंहितानांतथैवच चतुर्थःस्यादांगिरसःशांतिकल्पश्चपंचमइति नक्षत्रक
ल्पादीनांकर्तारस्तत्तन्नामभिरुच्यंते ४ ५ मत्पितुर्मुखादिति प्रथमंव्यासःषट्संहिताःकृत्वामत्पित्रेरोमहर्षणायप्रादात् तस्यचमुखादेतेत्रय्यारु
ण्यादयःएकैकांसंहितामधीयंत एतेषांषण्णांशिष्यःअहंताःसर्वाःसमधीतवान् ६ रामशिष्योयोऽकृतव्रणएवंचत्वारोवयम् मूलसंहिताइत्यनेनततःसंहि
ताबाहुल्यंसूचितम् ७ शुकपरीक्षित्संवादेनिरूपितमपिपुराणलक्षणंतद्भेदकथनायदर्शयति पुराणेति ८ अस्यविश्वस्य अत्रसर्गोविसर्गश्चस्था
नंपोषणमूतयः मन्वंतरेशानुकथानिरोधोमुक्तिराश्रयइत्यत्रोक्तेःस्थानपोषणेवृत्तिरक्षाशब्दाभ्यामुच्यंते अंतराणिमन्वंतराणि वंशोवंश्यानुचरित
मितिईशानुकथाःसंस्थानिरोधः अनेनैवास्मतिकलयरूपामुक्तिरप्युक्ता हेतुशब्देनजीवाश्रयवासनाशब्दवाच्याऊनयोगृहीताः ९ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दशभिरेतैर्लक्षणैरथैर्युक्तं महापुराणं विदुः केचित्पंचविधम् सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च वंश्यानुचरितं चेति पुराणं पंचलक्षणमिति महदल्पपुराण
मल्पं चेति व्यवस्थया यत्र दशापि लक्षणानि पृथक् निरूप्यंते तन्महापुराणम् यत्र त्वन्येषां पंच स्वेवांतर्भावस्य विवक्षा तदल्पमिति व्यवस्थयेत्यर्थः १० सर्गादिलक्ष
णानि व्याचष्टे अव्याकृतेत्यादिना प्रधानस्य गुणानां क्षोभात् यो महान् तस्मात् यस्त्रिवृदहंकारस्तस्माद्भूतमात्राणां सूक्ष्माणामिंद्रियाणां च तदर्थानां च स्थूलानां दे
वतानां च संभवः सर्गः कारणसृष्टिः सर्ग इत्यर्थः उच्यत इति यथाऽपेक्षमुत्तरत्राप्यनुषंगः ११ विसर्गं व्याचष्टे पुरुषेणेश्वरेणानुगृहीतानामेतेषां महदादीनां पूर्व
कर्मवासनाप्रधानोऽयं समाहारः कार्यभूतश्चराचरप्राणिरूपो बीजाद्बीजमिव प्रवाहापन्नो विसर्ग उच्यत इत्यर्थः १२ चराणां भूतानां सामान्यतोऽचराणि चका
राच्चराणि च कामाद्वृत्तिः तत्र तु नृणां स्वेन भावेन कामाच्चोदनयाऽपि वा या नियता वृत्तिर्जीविका कृता सा वृत्तिरुच्यत इत्यर्थः १३ तिर्यङ्मर्त्यर्षिदेवेषु येऽच्यु
तावतारास्तेषामीहा लीला सा विश्वस्य रक्षोच्यत इत्यर्थः यैरवतारैरिति समासान्निष्कृष्य कथंचित् संबंधः त्रयीद्विषो दैत्याः १४ षड्विधमन्वंतरमुच्यते षड्वि

दशभिर्लक्षणैर्युक्तं पुराणं तद्विदो विदुः केचित्पंचविधं ब्रह्मन्महदल्पव्यवस्थया १० अव्याकृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः भूत
सूक्ष्मेंद्रियार्थानां संभवः सर्ग उच्यते ११ पुरुषानुगृहीतानामेतेषां वासनामयः विसर्गोऽयं समाहारो बीजाद्बीजं चराचरम् १२ वृत्तिर्भू
तानि भूतानां चराणामचराणि च कृता स्वेन नृणां तत्र कामाच्चोदनयाऽपि वा १३ रक्षाच्युतावतारेहा विश्वस्यानुयुगे युगे तिर्यङ्मर्त्य
र्षिदेवेषु हन्यंते यैस्त्रयीद्विषः १४ मन्वंतरं मनुर्देवा मनुपुत्राः सुरेश्वरः ऋषयोंऽशावताराश्च हरेः षड्विधमुच्यते १५ राज्ञां ब्रह्मप्रसू
तानां वंशस्त्रैकालिकोऽन्वयः वंश्यानुचरितं तेषां वृत्तं वंशधराश्च ये १६ नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यंतिको लयः संस्थेति क
विभिः प्रोक्ताश्चतुर्धाऽस्य स्वभावतः १७ हेतुर्जीवोऽस्य सर्गादेरविद्याकर्मकारकः यं चाऽनुशयिनं प्राहुरव्याकृतमुतापरे १८ व्यतिरेका
न्वयो यस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु मायामयेषु तद्ब्रह्म जीववृत्तिष्वपाश्रयः १९ पदार्थेषु यथा द्रव्यं सन्मात्रं रूपनामसु बीजादिपंचतां
तासु ह्यवस्थासु युतायुतम् २०

धत्वमेवाह मनुरिति मन्वादयः षडेते वर्गाः स्वस्वाधिकारेण यदा प्रवर्त्तंते तन्मन्वंतरमित्यर्थः १५ वंशमाह राज्ञामि
ति ब्रह्मणः सकाशात् प्रसूतिर्येषां शुद्धानामित्यर्थः तेषामन्वयो वंशः तत्र भवा वंश्याः तेषां वृत्तं ये च तद्वंशधरास्तेषां च वृत्तं वंश्यानुचरितमुच्यते १६ अस्य वि
श्वस्य स्वभावतो मायातो निष्पन्नस्य यद्वा मायातश्चतुर्विधो लय इति १७ अस्य जगतः सर्गादेर्हेतुर्निमित्तं जीवः सोऽत्र हेतुरुच्यत इत्यर्थः तस्य निमित्ततामा
ह अविद्याकर्मकारकः कर्मकर्ता जीवादृष्टप्रयुक्तत्वाद्विश्वसर्गादेः स तु तत्र हेतुरित्यर्थः नन्वनुशायी निमित्तमिति केचित् अव्याकृतमित्यपरे तत्राह यमिति चैतन्यप्रा
धान्येनानुशायिनम् उपाधिप्राधान्यविवक्षया अव्याकृतम् १८ अपाश्रयमाह व्यतिरेकेति जाग्रदादिष्ववस्थासु जीवतया वर्त्तत इति जीववृत्तयो विश्वतैजसप्राज्ञास्तेषु माया
मयेषु साक्षितयाऽन्वयः समाध्यादौ च व्यतिरेको यस्य तद्ब्रह्म संसारप्रतीतिबाधयोरधिष्ठानत्वादधिभूतमपाश्रय उच्यत इत्यर्थः १९ तदेव सदृष्टांतं प्रपंचयति पदार्थेषु घटादिषु द्र
व्यं मृदादि यथा युतमन्वितमयुतं च बहिरप्यवस्थानात् रूपनामसु च सन्मात्रं सत्तामात्रं यथा एवं बीजं गर्भाधानमादिर्यासां पंचतां तोयासां तासु देहावस्थासु नवस्वपि अधि
ष्ठानत्वेन युतमयुतं च यत्तदपाश्रयति २०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवंदशापिलक्षणानिव्याख्याय वर्णयंति महात्मानइति यदुक्तंतदाह विरमेतेति यदासर्गादीनांमायामयत्वानुसंधानेन वामदेवादेरिवस्वयमेवचित्तंविरमेत् इहैवानुष्ठितेनयोगेनवादेवहूत्यादिवत् तदाविक्षेपाभावात् आत्मानंवेदतदाचाविद्यानिवृत्तेरीहायाः संसाररूपायानिवर्त्ततइत्यर्थः २१ पुराणविभागप्रस्तावेनतल्लक्षणादिप्रासंगिकमुक्त्वा प्रस्तुतमाह एवंविधैर्लक्षणैःलक्ष्याणि २२ २३ त्रिषट् अष्टादश २४ उपसंहरति ब्रह्मन्निति मुनेःव्यासस्यशिष्यादीनांचब्रह्मतेजोब्रह्मवर्चसंतद्विवर्धनंश्रोतृणामितिशेषः २५ इतिद्वादशस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेतुतपश्चर्यामार्कंडेयस्य मोहकैः कामादिभिरसंमोहोनरनारायणस्तुतिः १ पुराणविभागप्रसंगेनपुराणकर्त्तुर्मार्कंडेयस्यचरितं प्रस्तुतमाह सूतेति त्वमेववक्तुंयोगइत्याह तमसिसंसारेभ्रमतापारदर्शनस्तन्निवर्तकः १ वक्तव्यमाह आहुरिति उर्वरितः अवशिष्टःयेनकल्पांतेन एतत्कथंघटतइत्येकःप्रश्नः २ प्रलयाभावा

विरमेतयदाचित्तंहित्वावृत्तित्रयंस्वयम् योगेनवातदात्मानंवेदेहायानिवर्त्तते २१ एवंलक्षणलक्ष्याणिपुराणानिपुराविदः मुनयोऽष्टादशप्राहुःक्षुल्लकानिमहांतिच २२ ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंलैंगंसगारुडम् नारदीयंभागवतमाग्नेयंस्कांदसंज्ञितम् २३ भविष्यंब्रह्मवैवर्तंमार्कंडेयंसवामनम् वाराहंमात्स्यंकौर्मंचब्रह्मांडाख्यमितित्रिषट् २४ ब्रह्मन्निदंसमाख्यातंशाखाप्रणयनंमुनेः शिष्यशिष्यप्रशिष्याणांब्रह्मतेजोविवर्धनम् २५ इतिश्रीभाग० महा० द्वादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ शौनकउवाच सूतजीवचिरंसाधोवदनोवदतांवर तमस्यपारेभ्रमतांनृणांत्वंपारदर्शनः १ आहुश्चिरायुषमृषिंमृकंडतनयंजनाः यःकल्पांतेउर्वरितोयेनग्रस्तमिदंजगत् २ सवाअस्मत्कुलोत्पन्नःकल्पेऽस्मिन्भार्गवर्षभः नैवाधुनाऽपिभूतानांसंप्लवःकोऽपिजायते ३ एकएवार्णवेभ्राम्यन्ददर्शपुरुषंकिल वटपत्रपुटेतोकंशयानंत्वेकमद्भुतम् ४ एषनःसंशयोभूयान्सूतकौतूहलंयतः तन्नश्छिंधिमहायोगिन्पुराणेष्वपिसंमतः ५ सूतउवाच प्रश्नस्त्वयामहर्षेऽयंकृतोलोकभ्रमापहः नारायणकथायत्रगीताकलिमलापहा ६ प्राप्तद्विजातिसंस्कारोमार्कंडेयःपितुःक्रमात् छंदांस्यधीत्यधर्मेणतपःस्वाध्यायसंयुतः ७ बृहद्व्रतधरःशांतोजटिलोवल्कलांबरः बिभ्रत्कमंडलुंदंडमुपवीतंसमेखलम् ८ कृष्णाजिनंसाक्षसूत्रंकुशांश्चनियमर्द्धये अग्न्यर्कगुरुविप्रात्मस्वर्चयन्संध्ययोर्हरिम् ९

दप्येतन्नघटतइत्याह सवाइति यतोभार्गवर्षभः कोऽपिप्राकृतिकोनैमित्तिकोवा ३ अन्यदप्यघटितमेवेत्याह एकएवेति तोकंबालकम् ४ कौतूहलमौत्सुक्यम् तंसंशयम् नकेवलंत्वंमहायोगी किंतुपुराणेष्वपिज्ञातृत्वेनसंमतः ५ प्रश्नमभिनंदति हेमहर्षेअयंप्रश्नः तत्रहेतुः नारायणेति यत्रप्रश्नविषये ६ तत्रमार्कंडेयस्तपसाभगवंतमाराध्यमायाप्रदर्शनंववे ततश्चतेनैवभगवन्माययासप्तकल्पाद्दृष्टानान्यैरित्युत्तरवक्तुमादितआरभ्यतस्यचरितमाह प्राप्तइत्यादिना मार्कंडेयोमृत्युंजिग्येइतिपंचमश्लोकेनान्वयः मध्यमग्रंथेनतस्यधर्मःकथ्यते प्राप्तोद्विजातिसंस्कारःउपनयनाख्योयेनसःपितुःसकाशाद्गर्भाधानादिक्रमात् छंदांसिवेदान् ७ बृहद्व्रतधरःनैष्ठिकःब्रह्मचारीसन् ८ नियमर्द्धयेधर्मवृद्धयेअग्न्यादिषुपंचसुहरिमर्चयन् ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भैक्ष्यंगुर्वर्थमाहृत्यतेनानुज्ञातश्चेत्तर्हि बुभुजे नोचेत्सकृत्कदापिउपोषितोभवति १० ११ तेनमृत्युंजयेन १२ ध्वस्ताः क्लेशाः रागादयोयस्यतेनांतरात्मनाप्रत्या
हृतमनसा १३ १४ तस्यतपोनिष्ठामितिद्वाभ्यांवर्णयति एतदित्यादिना अस्मिन्सप्तमेमन्वंतरे तपसामत्पदंगृहीष्यतीतिविशंकितः १५ मुनयेमुनिंप्रलंभ
यितुंरजस्तोकमितिप्रियमपत्यंलोभः मदश्चतौ १६ १७ तदाश्रमपदंप्रविश्यवायुर्ववावितितृतीयेनान्वयः पुण्यैर्द्रुमैर्लताभिश्चांचितंपूजितम् पुण्यद्विजाना
मृषीणांकुलैराकीर्णम् पुण्याअत्यमलाजलाशयायस्मिन् १८ मत्तभ्रमराणांसंगीतंयस्मिन् मत्तकोकिलानांकूजितम्यस्मिन् मत्तबर्हिणएवनटास्तेषा
माटोपः संभ्रमोयस्मिन् मत्तद्विजानांपक्षिणांकुलैराकुलंव्याप्तम् १९ एवंभूतंतदाश्रमपदंप्रविष्टःसन्वायुर्मलयानिलोववौ प्रससार उत्तंभयन्उद्दीपयन्

सायंप्रातःसगुरवेभैक्ष्यमाहृत्यवाग्यतः बुभुजेगुर्वनुज्ञातः सकृन्नोचेदुपोषितः १० एवंतपःस्वाध्यायपरोवर्षाणामयुतायुतम्
आराधयन्हृषीकेशंजिग्येमृत्युंसुदुर्जयम् ११ ब्रह्माभृगुर्भवोदक्षोब्रह्मपुत्राश्चयेऽपरे नृदेवपितृभूतानितेनासन्नतिविस्मिताः
१२ इत्थंबृहद्व्रतधरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः दध्यावधोक्षजंयोगीध्वस्तक्लेशांतरात्मना १३ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंमहायोगेनयोगिनः
व्यतीयायमहान्कालोमन्वंतरषडात्मकः १४ एतत्पुरंदरोज्ञात्वासप्तमेऽस्मिन्किलांतरे तपोविशंकितोब्रह्मन्नारेभेतद्विघात
नम् १५ गंधर्वाप्सरसःकामंवसंतमलयानिलौ मुनयेप्रेषयामासरजस्तोकमदौतदा १६ तेवैतदाश्रमंजग्मुर्हिमाद्रेःपार्श्वउत्त
रे पुष्पभद्रानदीयत्रचित्राख्याचशिलाविभो १७ तदाश्रमपदंपुण्यंपुण्यद्रुमलताऽञ्चितम् पुण्यद्विजकुलाकीर्णंपुण्यामलज
लाशयम् १८ मत्तभ्रमरसंगीतंमत्तकोकिलकूजितम् मत्तबर्हिनटाटोपंमत्तद्विजकुलाकुलम् १९ वायुःप्रविष्टआदायहिमनि
र्झरशीकरान् सुमनोभिःपरिष्वक्तोववावुत्तंभयन्स्मरम् २० उद्यच्चंद्रनिशावक्त्रैःप्रवालस्तबकादिभिः गोपद्रुमलताजालै
स्तत्रासीत्कुसुमाकरः २१ अन्वीयमानोगंधर्वैर्गीतवादित्रयूथकैः अदृश्यतात्तचापेषुःस्वःस्त्रीयूथपतिःस्मरः २२ हुत्वाग्निं
समुपासीनंददृशुःशक्रकिंकराः मीलिताक्षंदुराधर्षंमूर्तिमंतमिवानलम् २३ ननृतुस्तस्यपुरतःस्त्रियोऽथोगायकाजगुः मृदंग
वीणापणवैर्वाद्यंचक्रुर्मनोरमम् २४ संदधेऽस्त्रंस्वधनुषिकामःपंचमुखंतदा मधुर्मनोरजस्तोकइंद्रभृत्याव्यकंपयन् २५ क्रीडं
त्याःपुंजिकस्थल्याःकंदुकैस्तनगौरवात् भृशमुद्विग्नमध्यायाःकेशविस्रंसितस्रजः २६

तत्रवृक्षेषुप्रवेशान्मांद्यम् हिमनिर्झरकणानामा
दानात्शैत्यम् पुष्पपरिष्वंगात्सौगंध्यंचोक्तम् २० किंच उद्यच्चंद्रोयस्मिन्तन्निशावक्त्रंरजनीमुखंयस्मिन्सः प्रवालस्तबकानामालयःश्रेणयोयेषुतैः
गुप्यंति विटपैःसंश्लिष्यंतीतिगोपाःद्रुमाःलताश्चतेषांजालैःसमूहैराविर्बभूव २१ किंच तदागीतवादित्रयूथकैःगायकादिसमुदायिभिःगंधर्वैरन्वी
यमानःतथास्वःस्त्रियोऽप्सरसः तासांयूथपतिः आत्तंचापमिषुश्चयेनसस्मरश्चतत्रादृश्यत २२ दुराधर्षमभिभवितुमशक्यम् २३ २४ शोषण १३
दीपनसंमोहनतापनोन्मादनाख्यानिपंचमुखानियस्यतदस्त्रंसंदधे तदैवमधुर्वसंतः रजस्तोकश्चपुंस्त्वमार्षम् अन्येचेंद्रभृत्यास्तस्यमनोव्यकंपयन्
२५ २६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

किंच वायुर्मलयानिलः पुंजिकस्थल्यास्तत्सूक्ष्मंवासोजहार २७ सर्वंतेषांकर्मतत्रतस्मिन् मोघंव्यर्थम् अनीशस्यनिर्दैवस्य २८ मुनेरपकुर्वतः
प्रतिकूलमाचरतः हे मुने २९ अहमः अहंकारस्यभावंविकारम् ३० निस्तेजसंम्लानवदनम् स्वराडिंद्रः ३१ नरनारायणरूपोहरिः ३२ तावनु
वर्णयति द्वाभ्याम् ताविति रौरवंरुरुणाजिनंवल्कलंचांबरंययोस्तौ पवित्रेपाण्योर्ययोस्तौ त्रिवृत्त्रिगुणम् नवतंतुकमितिवा त्रिवृत्वर्हिः पवमान
मित्यादौ नवकेप्रयोगादिति नवतंत्वादिमयम् ३३ वेदंचदर्भमुष्टिम् किंच साक्षात्तपएवतौ तत्रहेतुः तपत्तडिद्वर्णंदेदीप्यमानंविद्युत्सकाशंयत्पिशंगं
रोचिस्तेनरूपिणौमूर्त्तिमंतौ तादृक्तेजोयुक्तमूर्तिभ्यांतपोमयत्वेनप्रकाशमानावित्यर्थः प्रांशूउन्नतौ ३४ उच्चैर्महताआदरेण ३५ तयोः संदर्श

इतस्ततोऽभ्रमदृष्टेःस्खलंत्याअनुकंदुकम् वायुर्जहारतद्वासः सूक्ष्मंत्रुटितमेखलम् २७ विससर्जतदाबाणंमत्वातंस्वजितंस्मरः
सर्वंतत्राभवन्मोघमनीशस्ययथोद्यमः २८ तइत्थमपकुर्वंतोमुनेस्तत्तेजसामुने दह्यमानानिववृतुःप्रबोध्याहिमिवार्भकाः
२९ इतींद्रानुचरैर्ब्रह्मन्धर्षितोऽपिमहामुनिः यन्नागादहमोभावंनतच्चित्रंमहत्सुहि ३० दृष्ट्वानिस्तेजसंकामंसगणंभगवान्
स्वराट् श्रुत्वानुभावंब्रह्मर्षेर्विस्मयंसमगात्परम् ३१ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंतपःस्वाध्यायसंयमैः अनुग्रहायाविरासीन्नरनाराय
णोहरिः ३२ तौशुक्लकृष्णौनवकंजलोचनौचतुर्भुजौरौरववल्कलांबरौ पवित्रपाणीउपवीतकंत्रिवृत्कमंडलुंदंडमृजुंचवैणवम्
३३ पद्माक्षमालामुतजंतुमार्जनंवेदंचसाक्षात्तपएवरूपिणौ तपत्तडिद्वर्णपिशंगरोचिषाप्रांशूदधानौविबुधर्षभार्चितौ ३४
तेवैभगवतोरूपेनरनारायणावृषी दृष्ट्वोत्थायादरेणोच्चैर्ननामांगेनदंडवत् ३५ सतत्संदर्शनानंदनिर्वृतात्मेंद्रियाशयः हृष्ट
रोमाश्रुपूर्णाक्षोनसेहेतावुदीक्षितुम् ३६ उत्थायप्रांजलिःप्रह्वऔत्सुक्यादाश्लिषन्निव नमोनमइतीशानौबभाषेगद्गदाक्ष
रः ३७ तयोरासनमादायपादयोरवनिज्यच अर्हणेनानुलेपनधूपमाल्यैरपूजयत् ३८ सुखमासनमासीनौप्रसादाभिमुखौ
मुनी पुनरानम्यपादाभ्यांगरिष्ठाविदमब्रवीत् ३९ मार्कंडेयउवाच किंवर्णयेतवविभोयदुदीरितोऽसुःसं
स्पंदतेतमनुवाङ्मनइंद्रियाणि स्पंदंतिवैतनुभृतामजशर्वयोश्चस्वस्याप्यथापिभजतामसिभावबंधुः ४० नेनआनंदस्तेननिर्वृ

ताउपशांताआत्मेंद्रियाशयादेहेंद्रियमनांसियस्यसः नसेहेनाशक्नोत् ३६ आश्लिषन्आश्लिष्यन्आलिंगयन्निव ३७ पादयोरवनिज्यपादौप्रक्षाल्य
अर्हणेनअर्घ्येण ३८ पादाभ्यांपादौआनम्य गरिष्ठौपूज्यतमौतौप्रति ३९ अंतर्यामिणस्तस्यैवप्राणादिप्रवर्त्तकत्वादात्मनस्तत्स्तुतावस्वातंत्र्यंप
श्यन्नाह किमिति हेविभो तवत्वांकिमहंवर्णयेकथंस्तौमि यत्येनत्वयैवउदीरितःप्रेरितोसुःप्राणःसंस्पंदतेप्रवर्त्तते तमनुचवागादयःस्पंदंति अत्रहेतुः
वैअन्वयव्यतिरेकाभ्यांश्रोत्रस्यश्रोत्रमित्यादिश्रुतिभिश्चतत्प्रसिद्धमित्यर्थः नकेवलंप्राकृतानांतनुभृतांकिंत्वजशर्वयोश्चातःस्वस्यममापि तथैव एवंयद्य
पिनकस्यापिस्वातंत्र्यम् अथापिदारुयंत्रवत्त्वत्प्रवर्त्तितैरपिवागादिभिर्भजतांपुंसांभावबंधुः आत्मबंधुरसि नतुपित्रादिवत्देहमात्रबंधुः अहोकृपालु
तातवेत्यर्थः ४०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननुकथमावांप्राणादि प्रवर्त्तकौधर्मपुत्रत्वादावयोरितिचेत्तत्राह मूर्त्ती इति हे भगवन् भगवतस्तवइमेमूर्त्ती त्रिलोक्याः क्षेमायपालनायतापविरमायच दुःखनिवृ
त्त्यैमृत्युजित्यैमोक्षाय नतुत्वंकस्यापिपुत्रइत्यर्थः अत्रदृष्टांतः यथेदंविश्वमवितुमन्यास्तनूर्मत्स्यकूर्मादिलक्षणाः नानाअनेकप्रकाराबिभार्षितद्वत् नकेवलं
पालनादिमात्रंतवकर्म किंतु सृष्टिलयावपीत्याह सृष्ट्वेति तत्राप्यन्यानिरपेक्षत्वेदृष्टांतः ऊर्णनाभिरिवेति ४१ यस्मादेवंभूतस्त्वंतस्मात्तवांघ्रिमूलंभजामी
त्याह तस्येति तस्यावितुःपालकस्यस्थावरजंगमानामीश्वरस्यांघ्रिमूलंभजामीतितृतीयश्लोकस्यानुषंगः कथंभूतमंघ्रिमूलम् यत्स्थंयत्रस्थितंकर्मगुणका
लानांरजोमलम् अन्येचपूर्वोक्तास्तापादयोनस्पृशंति रुजइतिवापाठः यतः वेदोत्हृदयेयेषांतेवेदतात्पर्यविदोमुनयः यदेवस्तुवंतिनितरांनमंति तत् तदास्यैन
त्यासये एवंस्तवनादिकुर्वंति ४२ यतः अन्यःपुरुषार्थोनास्तीत्याह नान्यमिति अंघ्र्युपनयात् श्रीमच्चरणप्राप्तेः अन्यंक्षेमंनविद्मः परितःसर्वेष्वपिलोकेषुभी
र्यस्यतस्यजनस्यतदेवाह द्विपरार्द्धंधिष्ण्यंस्थानंयस्यसः ब्रह्माऽपिलेकालस्यत्वद्भ्रूविजृंभरूपात् कालादलंबिभेति अतः किमुतवक्तव्यम् तेनब्रह्मणाकृ

मूर्त्तीइमेभगवतोभगवंस्त्रिलोक्याः क्षेमायतापविरमायचमृत्युजित्यै नानाबिभर्ष्यवितुमन्यतनूर्यथेदंसृष्ट्वापुनर्ग्रससिसर्वमि
वोर्णनाभिः ४१ तस्यावितुःस्थिरचरेशितुरंघ्रिमूलंयत्स्थंनकर्मगुणकालरजःस्पृशंति यद्वैस्तुवंतिनिनमंतियजंत्यभीक्ष्णंध्यायं
तिवेदहृदयामुनयस्तदास्यै ४२ नान्यंतवांघ्र्युपनयादपवर्गमूर्त्तेःक्षेमंजनस्यपरितोभियईशविद्मः ब्रह्माबिभेत्यलमतोद्विपरार्द्ध
धिष्ण्यः कालस्यतेकिमुततत्कृतभौतिकानाम् ४३ तद्वैभजाम्यृतधियस्तवपादमूलंहित्वेदमात्मच्छदिचात्मगुरोःपरस्य देहाद्यपार्थ
मसदंत्यमभिज्ञमात्रंविंदेतनेतर्हिसर्वमनीषितार्थम् ४४ सत्त्वरजस्तमइतीशतवात्मबंधोमायामयाःस्थितिलयोदयहेतवोऽस्य
लीलाधृतायदपिसत्त्वमयीप्रशांत्यैनान्येनृणांव्यसनमोहभियश्चयाभ्याम् ४५ तस्मात्तवेहभगवन्नथतावकानांशुक्लांतनुंस्वदयि
तांकुशलाभजंति यत्सात्वताःपुरुषरूपमुशंतिसत्त्वंलोकोयतोऽभयमुतात्मसुखंनचान्यत् ४६ तानांभौतिकानांप्राणिनांभयमिति ४३

यस्मादेवंतत्तस्मात्तवपादमूलंभजामि कथंभूतस्य ऋतधियःसत्यज्ञानस्वरूपस्य यद्वा सत्याधीर्यस्यतस्मिन् वातस्य आत्मगुरोर्जीवस्यनियंतुः अतःकारणा
त्परस्य किंकृत्वा आत्मच्छदिस्वात्मावरकम् अपार्थंचनिष्फलम् असच्चतुच्छम् अंत्यंचनश्वरम् इदंदेहादिहित्वादेहादिभजनंत्यक्त्वा असच्चेत्कथंप्रतीयेत
तत्राह अभिज्ञमात्रम् नेदमत्यंतमसत् किंत्वात्ममात्रम् नततःपृथगस्तीत्यर्थः नन्वपवर्गायभवतुमद्भजनम् फलांतरार्थंत्वन्यभजनंकार्यमेवतत्राह तर्ही
ति यदित्वांभजतिपुरुषःतर्हितेत्वत्तएवसर्वमनीषितमर्थंविंदेतेति ४४ ननुब्रह्मरुद्रावपिममैवमूर्तीअतोमामेवकिमत्यंतमाद्रियसेतत्राह सत्त्वमिति
यदपि यद्यपितवैवमाययाकृताएतालीलास्त्वयैवधृताः तथाऽपियासत्त्वमयीसैवप्रशांत्यैमोक्षाय नकेवलमस्यप्रशांत्यभावमात्रमन्यभजनेकिंत्वनिष्टंचभवे
दित्याह व्यसनेति ४५ तदेवसदाचारेणद्रढयति तस्मादिति हेभगवन् तवशुक्लांतांतनुंश्रीनारायणाख्यां अथतावकानांचशुक्लांतनुंनराख्याम् यद्यस्मात्सात्व
ताःसत्वमेवपुरुषस्येश्वरस्यरूपमुशंतिमन्यंतेनत्वन्यत् रजस्तमश्चेति अत्रहेतुःयतःसत्वात्लोकोवैकुंठाख्यःलोकत्वेसत्यप्यभयंचभोगेसत्यप्यात्मसुखंच १४
४६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अतस्त्वंप्रणमति तस्मैनमइति हंसायशुद्धाय संयतगिरे नियतवाचे अथचनिगमेश्वरायवेदमार्गप्रवर्त्तकाय ४७ वेदार्थसंप्रदायप्रवर्त्तनेहेतुत्वंवदन्स्तौ
तियमिति कपटेंद्रियमार्गेः भ्रमद्धीः विक्षिप्तबुद्धिः पुमान् स्वेंद्रियादिषुनियंतृत्वेन संतमपियंत्वांनवेद दृक्पथेषुविषयेषु बुद्धिविक्षेपेहेतुः तन्माययातवै
वमायया आवृताः आत्मनिष्ठामतिर्यस्य सउसोऽपि आद्यएवपूर्वमज्ञातेव अखिलगुरोस्तवत्वत्प्रवर्तितंवेदमुपसाद्यप्राप्यतत्वंसाक्षान्वेद ४८ वेदेनैवत
त् ज्ञानमित्युपपादयन्प्रणमति तस्यतवदर्शनंनिगमेभवति कथंभूतम् आत्मनस्तवरहः रहस्यप्रकाशकम् अन्यथादुर्ज्ञेयतामाह अजपराब्रह्ममुख्याः
कवयोऽपिसांख्ययोगादिभिर्यतमानाः यत्रत्वयिमुह्यंति कुतइत्यतआह सर्वेषांसांख्यादिवादानांविषयाभेदादयस्तेषांमतिरूपंतत्तदनुसारिशीलंस्वभा
वोयस्यतम् कुतः आत्मनादेहादिसंघातेननिगूढोबोधोयस्यतम् एवंभूतंमहापुरुषंत्वांवंदे ४९ इतिद्वादशेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेप्र

तस्मैनमोभगवतेपुरुषायभूम्नेविश्वायविश्वगुरवेपरदेवतायै नारायणायऋषयेचनरोत्तमाय हंसायसंयतगिरेनिगमेश्वराय
४७ यंवैनवेदवितथाक्षपथैर्भ्रमद्धीः संतस्वखेष्वसुषुत्त्वद्यपिदृक्पथेषु तन्माययावृतमतिः सउएवसाक्षादाद्यस्तवेऽखिलगुरो
रुपसाद्यवेदम् ४८ यद्दर्शनंनिगमआत्मरहःप्रकाशंमुह्यंतियत्रकवयोऽजपरायतंतः तंसर्ववादविषयप्रतिरूपशीलंवंदेमहापु
रुषमात्मनिगूढबोधम् ४९ इतिश्रीभाग०महा०द्वादशस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ८ सूतउवाच संस्तुतोभगवा
नित्थंमार्कंडेयेनधीमता नारायणोनरसखः प्रीतआहभृगूद्वहम् १ श्रीभगवानुवाच भोभोब्रह्मर्षिवर्योसिसिद्ध
आत्मसमाधिना मयिभक्त्याऽनपायिन्यातपःस्वाध्यायसंयमैः २ वयंतेपरितुष्टाःस्मत्वद्बृहद्व्रतचर्यया वरंप्रतीच्छभद्रंतेवरदे
शाद्भीप्सितम् ३ ऋषिरुवाच जितंतेदेवदेवेशप्रपन्नार्त्तिहराच्युत वरेणैतावताऽलंनोयद्भवान्समदृश्यत ४
गृहीत्वाऽजादयोयस्यश्रीमत्पादाब्जदर्शनम् मनसायोगपक्वेनसभवान्मेऽक्षगोचरः ५ अथाप्यंबुजपत्राक्षपुण्यश्लोकशिखाम
णे द्रक्ष्येमायांययालोकःसपालोवेदसद्भिदाम् ६ सूतउवाच इतीडितोऽर्चितःकाममृषिणाभगवान्मुने तथेतिस
स्मयन्प्रागाद्बदर्याश्रममीश्वरः ७ तमेवचिंतयन्नर्थमृषिःस्वाश्रमएवसः वसन्नग्न्यर्कसोमांबुभूवायुवियदात्मसु ८

गवन्मायादिदृक्षोर्दर्शनंमुहुः मायाशिशोर्लयाब्धौचमुनेर्निर्वेशोनिर्गमैः १ भगवतःपरितोषपूर्वकंतदपेक्षितवरदानंकथयितुमाह संस्तुतइत्यादिना १ आत्मस
माधिनाचित्तैकाग्र्येण २ वयंतेपरितुष्टाःस्मेतिबहुवचनंसर्वदेवाभिप्रायेण वरदेशादित्येकवचनंद्वयोरैक्याभिप्रायेण प्रतीच्छगृहाण ३ वरेणत्वंदयतात्वया
जितमुत्कर्षोदर्शितः ममतुवराकांक्षानास्तीत्याह वरेणेति ४ यस्यतवश्रीमत्पादाब्जदर्शनंमनसाऽपिगृहीत्वाप्राप्यकृतार्थाअजादयोभवंति सभवान्मेऽ
क्षगोचरोजातोऽस्ति किमतःपरंवरेणेत्यर्थः ५ द्रक्ष्येद्रष्टुमिच्छामि लोकपालैर्ब्रह्मादिभिः सहितोऽयंलोकोजनःसद्भिदांसतिवस्तुनिभिदांययेति ६
तथेति द्रक्ष्यसीतिस्मईश्वरःस्मयन्प्रागात् पाठांतरेक्रियाविशेषणम् ७ तमेवार्थंमायादर्शनरूपम् अग्न्यादिमूर्तिषु ८ ५ ५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भावद्रव्यैर्मनोमयैर्द्रव्यैः क्वचित्कदाचित् प्रेमप्रसरसंप्लुतः प्रेमोद्रेकं प्राप्तः ९ मायादर्शनमाह तस्येत्यादिना १० तं वायुमनु बलाहका मेघा अभवन् आ
विर्बभूवुः तेच तडिद्भिः सहिता उच्चैः स्वनंतो गर्जंतः अक्षो रथांगं तद्वत् स्थविष्ठाः अभितो वर्षधारा मुमुचुः ११ चतुर्दिक्षु वर्त्तमानाः समुद्राः समीरवेगे
नोर्मयस्तैर्भूतलं ग्रसंतः उग्रा नक्रा येषु महाभया आवर्त्ता येषु गंभीरो घोषो येषु तेच तेच १२ आत्मना सह जरायुजादि चतुर्विधं जगदंतर्बहिश्चोपतापितं वी
क्ष्य क्ष्मां च जलाप्लुतां वीक्ष्य मुनिः समत्रसत् भयं प्राप केनोपतापितम् अद्भिः कथंभूताभिः अतिद्युतिः अतिक्रांता द्यौर्याभिः स्वरैश्च सूर्यरश्मिभिः वायु
भिर्वा इति शेषः शतह्रदाभिश्च विद्युद्भिः दीर्घमार्षं छंदोऽनुसारेण १३ प्रभंजनेन आघूर्णितवाः उदकं यस्मिन् सः अप्यधात् छादयामास समं सह १४

ध्यायन्सर्वत्र च हरिं भावद्रव्यैरपूजयत् क्वचित्पूजां विसस्मार प्रेमप्रसरसंप्लुतः ९ तस्यैकदा भृगुश्रेष्ठ पुष्पभद्रातटे मुने उपासीनस्य
संध्यायां ब्रह्मन्वायुरभून्महान् १० तं चंडशब्दं समुदीरयंतं बलाहका अन्वभवन्करालाः अक्षस्थविष्टा मुमुचुस्तडिद्भिः स्वनंत उच्चै
रभिवर्षधाराः ११ ततो व्यदृश्यंत चतुःसमुद्राः समंततः क्ष्मातलमाग्रसंतः समीरवेगोर्मिभिरुग्रनक्रमहाभयावर्त्तगभीरघोषाः १२
अंतर्बहिश्चाद्भिरतिद्युभिः स्वरैः शतह्रदाभीरुपतापितं जगत् चतुर्विधं वीक्ष्य सहात्मना मुनिर्जलाप्लुतां क्ष्मां विमनाः समत्रसत् १३
तस्यैवमुद्वीक्षत ऊर्मिभीषणः प्रभंजनाघूर्णितवार्महार्णवः आपूर्यमाणो वरषद्भिरंबुदैः क्ष्मामप्यधात् द्वीपवर्षाद्रिभिः समम् १४
सक्ष्मांतरिक्षं सदिवं सभागणं त्रैलोक्यमासीत्सह दिग्भिराप्लुतम् स एक एवोर्वरितो महामुनिर्बभ्राम विक्षिप्य जटा जडांधवत् १५
क्षुत्तृट्परीतो मकरैस्तिमिंगिलैरुपद्रुतो वीचिनभस्वताहतः तमस्यपारे पतितो भ्रमन्दिशो न वेद खं गां च परिश्रमेषितः १६ क्वचि
न्मग्नो महावर्त्ते तरलैस्ताडितः क्वचित् यादोभिर्भक्ष्यते क्वापि स्वयमन्योऽन्यघातिभिः १७ क्वचिच्छोकं क्वचिन्मोहं क्वचिद्दुःखं सु
खं भयम् क्वचिन्मृत्युमवाप्नोति व्याध्यादिभिरुतार्दितः १८ अयुतायुतवर्षाणां सहस्राणि शतानि च व्यतीयुर्भ्रमतस्तस्मिन्
विष्णुमायावृतात्मनः १९ स कदाचिद्भ्रमंस्तस्मिन्पृथिव्याः ककुदि द्विजः न्यग्रोधपोतं ददृशे फलपल्लवशोभितम् २० प्रागुत्तरस्यां
शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् शयानं पर्णपुटके ग्रसंतं प्रभया तमः २१ महामरकतश्यामं श्रीमद्वदनपंकजम् कंबुग्रीवं महोरस्कं
सुनासं सुंदरभ्रुवम् २२ श्वासैजदलकाभातं कंबुश्रीकर्णदाडिमम् विद्रुमाधरभासेषच्छोणायितसुधास्मितम् २३ सक्ष्मांतरिक्षं

भूम्यंतरिक्षस्थप्राणिसहितं सदिवं स्वर्गस्थदेवसहितं भागणाः ज्योतिर्गणाः तैः सहितं जटाः विक्षिप्य विकीर्य १५ परिश्रमेण इषितः गतः प्राप्त इत्यर्थः इषु सर्पण इत्यस्मा
त् १६ अन्योऽन्यघातिभिः तद्भक्षणाय परस्परं युध्यद्भिः १७ १८ विष्णुमायावृतात्मन इति स तथा दृष्टवानित्यर्थः १९ ककुदि उन्नतप्रदेशे न्यग्रोधपोतं कोमलवटं २० तस्य
ईशानदिक्शाखायां शिशुमपि २१ श्रीमद्रम्यं वदनपंकजं यस्य तं कंबुवत् त्रिरेखावृता ग्रीवा यस्य तं महोरस्कं विशालवक्षसं सुनासं शोभननासा यस्य तं सुंदरे भ्रुवौ यस्य
तं २२ श्वासैरेजंतः कंपमानाः अलकास्तैराभातं शोभितं कंबुवत् अंतर्वलयेन श्रीर्ययोस्तौ कंबुश्रियौ तयोः कर्णयोर्दाडिमपुष्पं यस्य तं विद्रुमतुल्याधरभासा ईषच्छोणा
यितं सुधातुल्यं स्मितं यस्य तम् २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पद्मगर्भवत् आईषत् अरुणौ अपांगौ नेत्रप्रांतौ यस्य तम् त्वद्योहासोयस्मिन् तदवलोकनं यस्य तम् श्वासैरेजंत्यः चलंत्यो वलयस्तिर्यक् निम्नरेखास्ताभिः संवि
ग्नाचंचला निम्नागंभीरा नाभिर्यस्मिन् तत् दलवत् अश्वत्थपत्रसंकाशमुदरं यस्य तम् २४ चारवः अंगुलयो ययोस्ताभ्यां मुन्नीय आकृष्य धयंतं पिबंतम्
२५ त्वत्पद्मंच विलोचनांबुजेच प्रोत्फुल्लानि तानि यस्य सः अद्भुतभावं अत्याश्चर्यरूपं तेन शंकितः सन्नपि तं प्रष्टुं पुरः प्रससार समीपं गतः २६ अदः इद
जगत् यथा पुरा प्रलयात् पूर्वं न्यस्तं विन्यस्तं दृष्ट्वा चातीवविस्मितः सन्नमुह्यत् २७ कृत्स्नशो दर्शनं प्रपंचयति खमित्यादिना ककुभो दिशः पुराणि आक
रांश्च खेटान् कर्षकग्रामान् व्रजान् गोकुलानि आश्रमांश्च वर्णांश्च तेषां वृत्तीश्चेत्यर्थः २८ नानायुगानि कल्पांश्च कल्पयति तैर्वा कल्प्यत इति तथा तं कालं च सदि

पद्मगर्भारुणापांगं हृद्यहासावलोकनम् श्वासैजद्वलिसंविग्ननिम्ननाभिदलोदरम् २४ चार्वंगुलिभ्यां पाणिभ्यामुन्नीय चरणांबु
जम् मुखे निधाय विप्रेंद्रो धयंतं वीक्ष्य विस्मितः २५ तद्दर्शनाद्वीतपरिश्रमो मुदा प्रोत्फुल्लहृत्पद्मविलोचनांबुजः प्रहृष्टरोमाऽद्भुतभा
वशंकितः प्रष्टुं पुरस्तं प्रससार बालकम् २६ तावच्छिशोर्वै श्वसितेन भार्गवः सोऽन्तः शरीरं मशको यथाऽविशत् तत्राप्यदो न्यस्तमचष्ट
कृत्स्नशो यथा पुरा मुह्यदतीव विस्मितः २७ खं रोदसी भगणानद्रिसागरान्द्वीपान्सवर्षान्ककुभः सुरासुरान् वनानि देशान्सरितः पु
राकरान्खेटान्व्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः २८ महांति भूतान्यथ भौतिकान्यसौ कालं च नानायुगकल्पकल्पनम् यत्किंचिदन्यद्व्यवहार
कारणं ददर्श विश्वं सदिवावभासितम् २९ हिमालयं पुष्पवहां च तां नदीं निजाश्रमं तत्र ऋषीनपश्यत् विश्वं विपश्यन्श्वसिताच्छिशो
र्वै बहिर्निरस्तो न्यपतल्लयाब्धौ ३० तस्मिन्पृथिव्याः ककुदि प्ररूढं वटं च तत्पर्णपुटे शयानम् तोकं च तत्प्रेमसुधास्मितेन निरीक्षि
तोऽपांगनिरीक्षणेन ३१ अथ तं बालकं वीक्ष्य नेत्राभ्यां धिष्ठितं हृदि अभ्ययादतिसंक्लिष्टः परिष्वक्तुमधोक्षजम् ३२ तावत्स भग
वान्साक्षाद्योगाधीशो गुहाशयः अंतर्दधे ऋषेः सद्यो यथेहानीशनिर्मिता ३३ तमन्वथ वटो ब्रह्मन्सलिलं लोकसंप्लवः तिरोधायि क्ष
णादस्य स्वाश्रमे पूर्ववत्स्थितः ३४ इति श्रीभाग० महा० द्वादश० मायादर्शनं नाम नवमोऽध्यायः ९ सूत उवाच स एवमनु
भूयेदं नारायणविनिर्मितम् वैभवं योगमायायास्तमेव शरणं ययौ १ मार्कंडेय उवाच प्रपन्नोऽस्म्यंघ्रिमूलं ते प्रपन्नाभयदं हरे
यन्मायया ऽपि विबुधा मुह्यंति ज्ञानकाशया २ वपरमार्थ इवेत्यवभासितं तेनैवेति २९ ३० वटं च तोकं च वीक्ष्य तस्य प्रेम्णा सुधातुल्यस्मितयुक्तेनापांगनिरीक्ष
णेन निरीक्षितः सन् ३१ अथ तं बालकमधोक्षजं परिष्वक्तुमभ्ययादिति द्वयोरन्वयः कथंभूतम् नेत्राभ्यां हृदि धिष्ठितम् ३२ तावत्परिष्वंगलाभात्पूर्वमेव ऋषेस्तस्या
तर्हितो बभूव तदुद्यमवैफल्ये दृष्टांतः अनीशो निर्दैवस्तेन निर्मिता ईहा क्रीडा यथेति ३३ अंतर्हितं भगवंतमनु वटः सलिलं लोकसंप्लवश्च तिरोधायि अंतर्हितः स च स्वा
श्रम एव यथापूर्वं स्थित इति ३४ इति द्वादशे टीकायां नवमोऽध्यायः ९ दशमे शिव आगत्य मुनेस्तुष्टो वरानदात् तेन साकमतिप्रीत्या समाभाष्य सभाजयत् १ १
ज्ञान काशया ज्ञानवत्प्रकाशमानया मायया त्वद्भजनं विना विद्वांसोऽपि ज्ञानिनो वयमित्यहंकारेण यस्य तव मायया विमुह्यंतीत्यर्थः २ ६५ ६५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीनारायणएवस्वमायादर्शनश्रांतंशिवरूपेणसांत्वयामासतदाह तमेवमित्यादिना निभृतात्मानंसमाहितचित्तम् रुद्राण्याभवान्या ३ निभृतानिनिश्चलाआत्मेंद्रि
याशयादेहेंद्रियमनांसियस्यतम् ४ निभृतंनिश्चलमुदकंझषव्रातश्चयस्मिन्सः संसिद्धिफलंसाक्षात्कुरुप्रकटीकुरु यतोभवान्सिद्धिदः ५ यतोआशिषःअ
भ्युदयलक्षणाःउतस्वित् अत्रहेतुःभक्तिमिति ६ संवदिष्यामःसंवादंकरिष्यामः ७ सात्वतांसताम् गतित्वेहेतुःईशानइति ८ रुद्राधियोऽन्तःकरणवृत्तयो
येनसः ९ १० नकेवलंबहिरेवआत्मन्यपिप्रासशिवंविचक्ष्यविस्मितः कथंप्राप्तसहसाअकस्मादेवत्वहदिमातम् कथंभूतम् तडिद्वत्पिशंगाजटाधारयती

सूतउवाच तमेवंनिभृतात्मानंवृषेणदिविपर्यटन् रुद्राण्याभगवान्रुद्रोददर्शस्वगणैर्वृतः ३ अथोमातमृषिंवीरस्यगिरिशंसमभा
षत पश्येमंभगवन्विप्रंनिभृतात्मेंद्रियाशयम् ४ निभृतोदझषव्रातोवातापायेयथाऽर्णवः कुर्वस्यतपसःसाक्षात्संसिद्धिंसिद्धिदोभ
वान् ५ श्रीभगवानुवाच नैवेच्छत्याशिषःक्वापिब्रह्मर्षिर्मोक्षमप्युत भक्तिंपरांभगवतिलब्धवान्पुरुषेऽव्यये ६ अथा
पिसंवदिष्यामोभवान्येतेनसाधुना अयंहिपरमोलाभोनृणांसाधुसमागमः ७ सूतउवाच इत्युक्त्वातमुपेयायभगवान्सात्वतां
पतिः ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वदेहिनाम् ८ तयोरागमनंसाक्षादीशयोर्जगदात्मनोः नवेदरुद्धधीवृत्तिरात्मानंविश्वमेवच ९
भगवांस्तदभिज्ञायगिरीशोयोगमायया आविशत्तद्गुहाकाशंवायुश्छिद्रमिवेश्वरः १० आत्मन्यपिशिवंप्रासतडित्पिंगजटाधरम्
त्र्यक्षंदशभुजंप्रांशुमुद्यन्तमिवभास्करम् ११ व्याघ्रचर्मांबरंशूलधनुरिष्वसिचर्मभिः अक्षमालाडमरुककपालपरशुंसह बिभ्रा
णंसहसाभातंविचक्ष्यहृदिविस्मितः १२ किमिदंकुतएवेतिसमाधेर्विरतोमुनिः नेत्रेउन्मील्यददृशेसगणंसोमयागतम् १३ रुद्रं
त्रिलोकैकगुरुंननामशिरसामुनिः तस्मैसपर्यांव्यदधात्सगणायसहोमया स्वागतासनपाद्यार्घ्यगंधस्रग्धूपदीपकैः १४ आहत्वात्मानुभावेन
पूर्णकामस्यतेविभो करवामकिमीशानयेनेदंनिर्वृतंजगत् १५ नमःशिवायशान्तायसत्त्वायप्रमृडायच रजोजुषेऽथघोरायनमस्तुभ्यंतमोजुषे १६
सूतउवाच एवंस्तुतःसभगवानादिदेवःसतांगतिः परितुष्टःप्रसन्नात्माप्रहसंस्तमभाषत १७ श्रीभगवानुवाच वरं
वृणीष्वनःकामंवरदेशावयंत्रयः अमोघदर्शनंयेषांमर्त्योयद्विंदतेऽमृतम् १८ ब्राह्मणाःसाधवःशांतानिःसंगाभूतवत्सलाः
एकांतभक्त्याअस्मासुनिर्वैराःसमदर्शिनः १९

तितथातम् त्रीण्यक्षीणियस्य ११ शूलादिभिःसहाक्षमालादीन् बिभ्राणमित्यन्वयःअक्षमा
लादीनांद्वंद्वैक्यम् १२ विस्मयपूर्वकंबहिर्दर्शनमाह किमिदमिति सोमयाउमयासहागतंरुद्रंददृशे १३ ततोननाम १४ पूर्णकामत्वंव्यनक्तियेनत्वयाज
गन्निर्वृतंभवतीति १५ निर्गुणत्वेनत्रिगुणत्वेनचनमस्करोति नमःशिवायनिर्गुणायसत्वायसत्वाधिष्ठात्रे अतएवमृडयतीतितथातस्मै १६ १७ नोऽ
स्माकं त्रयःब्रह्मविष्णुमहेश्वराःयत् येभ्यःतेवयम् १८ वरदानादिनाभवत्सेवैवास्माभिः क्रियतेनत्वनुग्रहः जगदुद्धत्वाद्भवतामितिब्राह्मणानस्तौ
ति ब्राह्मणाइत्यादि येसाधवःसदाचाराःशांताःमत्सरादिरहिताःनिःसंगाःनिष्कामाः १९ ५ ६ ६२ ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नकेवलं तएवकिंतु अहंचेत्यादि २० पूज्यमत्वेहेत्वंतरमाह नेति अण्वपि अणुमात्रमपिनचक्षते नपश्यंति तत्तस्मात् एवंभूतान्युष्मान्ईमहिभजेम २१ २२
ब्राह्मणेभ्यः ब्राह्मणान् आत्मसमाधानंचित्तैकाग्र्यम् तपः आलोचनम् स्वाध्यायः अध्ययनम् संयमोमनसः तैः २३ किंच श्रवणादित्यादि २४ चंद्रोल
लामोभूषणंयस्यतस्यधर्मरहस्ययुक्तमपृतास्पदंवचः कर्णाभ्यांपिबन्नातृप्यत् अलमितिनामन्यत् कर्णयोरमृतायनमितिवाऽन्वयः २५ शिवस्यवागेवा
मृतंतेनध्वस्तःक्लेशपुंजोयस्यसः २६ इयंलीलादुर्विभाव्याअवितर्क्या यत्यया ईशितव्यानिस्त नियम्यानियानिभूतानिजगदीश्वराः स्वयंनमंति स्तुवंतिन्चे
ति २७ अथवालोकसंग्रहमात्रमेतदित्याह धर्ममिति प्रवक्तारोऽपियत्स्वयंदेहिनांधर्मंग्राहयितुमाचरंति २८ नन्वेतत्स्वप्रभावतिरस्कारकंकथमयाक्रि

सलोकालोकपालास्तान्वंदंत्यर्चंत्युपासते अहंचभगवान्ब्रह्मास्वयंचहरिरीश्वरः २० नतेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षते नात्मन
श्चजनस्यापितद्युष्मान्वयमीमहि २१ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवाश्चेतनोज्झिताः तेपुनंत्युरुकालेनयूयंदर्शनमात्रतः २२ ब्राह्मणेभ्यो
नमस्यामोयेऽस्मद्रूपंत्रयीमयम् बिभ्रत्यात्मसमाधानतपःस्वाध्यायसंयमैः २३ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमहापातकिनोऽपिवः शुध्येरन्नं
त्यजाश्चापिकिमुसंभाषणादिभिः २४ सूतउवाच इतिचंद्रललामस्यधर्मगुह्योपबृंहितम् वचोमृतायनमृषिर्नातृप्यत्कर्ण
योःपिबन् २५ सचिरंमाययाविष्णोर्भ्रामितःकर्शितोभृशम् शिववागमृतध्वस्तक्लेशपुंजस्तमब्रवीत् २६ ऋषिरुवाच अहोई
श्वराणांचरितंदुर्विभाव्याशरीरिणाम् यन्नमंतीशितव्यानिस्तुवंतिजगदीश्वराः २७ धर्मंग्राहयितुंप्रायःप्रवक्तारश्चदेहिनाम् आचरंत्य
नुमोदंतेक्रियमाणंस्तुवंतिच २८ नैतावताभगवतःस्वमायामयवृत्तिभिः नदुष्येतानुभावस्तैर्मायिनःकुहकंयथा २९ सृष्ट्वेदंमनसावि
श्वमात्मनानुप्रविश्ययः गुणैःकुर्वद्भिराभातिकर्तेवस्वप्नदृग्यथा ३० तस्मैनमोभगवतेत्रिगुणायगुणात्मने केवलायाद्वितीयायगुरवेब्रह्म
मूर्तये ३१ कंवृणेनुपरंभूमन्वरंत्वद्वरदर्शनात् यद्दर्शनात्पूर्णकामःसत्यकामःपुमान्भवेत् ३२ वरमेकंवृणेऽथापिपूर्णात्कामाभिवर्षणा
त् भगवत्यच्युतांभक्तिंतत्परेषुतथात्वयि ३३ सूतउवाच इत्यर्चितोऽभिष्टुतश्चमुनिनासूक्तयागिरा तमाहभगवाञ्शर्वःशर्वयाचा
भिनंदितः ३४ कामस्तेऽयंमहर्षेऽस्तुभक्तिमांस्त्वमधोक्षजे आकल्पांताद्यशःपुण्यमजरामरतातथा ३५ ज्ञानंत्रैकालिकंब्रह्मन्विज्ञानं
चविरक्तिमत् ब्रह्मवर्चस्विनोभूयात्पुराणाचार्यताऽस्तुते ३६ यतेतत्राह नैति एतावतालोकसंग्रहमात्रेणतैर्नमनादिभिःकथंभूतैःस्वमायामयीवृत्तिर्येषुतैः

भगवतोमायिनः तवानुभावोनदुष्येत यतःप्रसिद्धस्यमायिनःकुहकंकपटंयथानतथा एतानिनमनादीनिअतस्तस्ययथाकुहकेनात्मानुभावोनदुष्यत्इतितद्वत् प्रदुष्येतानुभावइति
पाठेनकारस्यदृष्टांतेऽनुषंगः २९ मायाचेष्टितंप्रपंचयति सृष्ट्वेति स्वप्नदृक्यथेत्यविद्याचेष्टितेदृष्टांतः ३० त्रिगुणत्वेऽपिनजीववत्तदभिभूताय किंतु गुणानात्मनेनियंत्रे ३१
वरंवृणीष्वेति यदुक्तंतत्राह कमिति वरंदर्शनंयस्यतस्मात्त्वत्तःपरंकंनुवरंवृणे यस्यतवदर्शनात् अवलोकनात्पूर्णकामःसर्वानंदसंदोहरूपःसत्यकामःयथेच्छप्राप्तसर्वानं
दःपुमान्भवेत् ३२ ३३ वरदानायस्वयमेवप्रवृत्तःशर्वयाउमयाऽभिनंदितःअनुमोदितःसन्नाह ३४ कामोऽयंसर्वोऽपिअन्यच्चयत्पुण्ययशइत्यादिब्रह्मवर्चस्विनस्तेभूयादित्यु
त्तरेणान्वयः अतस्त्वमधोक्षजेभक्तिमान् ३५ ३६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तस्य कर्मतप आदिमुनेःपुराऽनुभूतंच भगवन्मायावैभवंतच्चकथयन् ३७ अवाप्तोमहायोगमहिमायेनसः ३८ एतन्मार्कंडेयस्य चरितंतेनानुभूतंच भगवन्मायावैभ
वंते ऽनुवर्णितं ३९ नन्वेवमप्यस्मत्कुलोत्पन्नस्यास्य सप्तकल्पायुष्यं दृष्टेरुच्यमानं विरुद्धमेवतत्राह एतन्मार्कंडेयेनानुभूतं भगवन्मायावैभवंनानाकल्परूपं कादाचित्क १०
मीश्वरेच्छयातस्यैवाकस्मिकं नतु सर्वसाधारणम् एतत्केचिदनादिबहुकालमावर्त्तितम् तदैवयुगसहस्रदृश्यमानेन पुनःपुनःपरिवर्त्तितं प्रचक्षते केते नृणांसंसृतिंस
र्गप्रलयादिलक्षणामात्मनोभगवतोमायेत्येवमविद्वांसः विद्वांसस्तुमायाशिशोः श्वासोच्छ्वासाभ्यांसप्तकल्पस्तदुदरप्रवेशानिर्गमतःसप्तकल्पत्वंतल्लक्षणमात्रेणेति व
दंत्यतो नविरोध इत्यर्थः ४० संशृणुयात् उद्गातिहर्षे संश्रावयेद्वायौ तावुभौ तयोःकर्मवासनाकृतासंसृतिर्न भवेदिति ४१ इतिद्वादशेटीकायांदशमोऽध्यायः १०
एकादशेतु पूजार्थंमहापुरुषवर्णनम् रवेर्व्यूहस्यचाख्यानं प्रतिमासंपृथक्पृथक् १ येनामर्त्यत्वमापन्नोमर्त्योऽसौभार्गवोत्तमः तंपृच्छतिक्रियायोगंसांगोपांगादिक

सूतउवाच एवंवरान्समुनयेदत्त्वाऽगात्त्र्यक्षईश्वरः देव्यैतत्कर्मकथयन्ननुभूतंपुरामुनेः ३७ सोऽप्यवाप्तमहायोगमहिमाभार्गवोत्तमः
विचरत्यधुनाप्यद्धाहरावेकांततांगतः ३८ अनुवर्णितमेतत्तेमार्कंडेयस्यधीमतः अनुभूतंभगवतोमायावैभवमद्भुतम् ३९ एतत्केचिद
विद्वांसोमायासंसृतिमात्मनः अनाद्यावर्त्तितंनृणांकादाचित्कंप्रचक्षते ४० यएवमेतद्भृगुवर्यवर्णितंरथांगपाणेरनुभावभावितम् सं
श्रावयेत्संशृणुयादुतावुभौतयोर्नकर्माशयसंसृतिर्भवेत् ४१ इतिश्रीभाग० महा० द्वादशस्कंधेदशमोऽध्यायः १० शौनकउवाच
अथेममर्थंपृच्छामोभवंतंबहुवित्तमम् समस्ततंत्रराद्धांतेभवान्भागवतत्त्ववित् १ तांत्रिकाःपरिचर्यायांकेवलस्यश्रियःपतेः अंगोपां
गायुधाकल्पंकल्पयंतियथाचयैः २ तन्नोवर्णयभद्रंतेक्रियायोगंबुभुत्सताम् येनक्रियानैपुणेनमर्त्योयायादमर्त्यताम् ३ सूतउवा
च नमस्कृत्यगुरून्वक्ष्येविभूतीर्वैष्णवीरपि याःप्रोक्तावेदतंत्राभ्यामाचार्यैःपद्मजादिभिः ४ मायाद्यैर्नवभिस्तत्त्वैःसविकार
मयोविराट् निर्मितोदृश्यतेयत्रसचित्केभुवनत्रयम् ५ एतद्वैपौरुषंरूपंभूःपादौद्यौःशिरोनभः नाभिःसूर्योऽक्षिणीनासेवायुःक
र्णौदिशःप्रभोः ६ प्रजापतिःप्रजननमपानोमृत्युरीशितुः तद्बाहवोलोकपालामनश्चंद्रोभ्रुवौयमः ७ त्यितम् २ अथेतिहेभगवन् हेभागवतत्त्व
तोभवान् समस्ततंत्रराद्धांतेतत्त्ववित् १ प्रष्टव्यमाह तांत्रिकाइति परिचर्यायामुपासनायांविषयेकेवलस्यचैतन्यघनस्यांगानिपादादीनि उपांगानिगरुडादीनि आयुधा
निसुदर्शनादीनि आकल्पाःकौस्तुभादयः तेषांद्वंद्वैक्यम् तद्यथाकल्पयंति यैश्चतत्त्वैःकल्पयंति २ तन्नोवर्णयेति ३ गुरूपदेशगम्यत्वादस्यार्थस्य तन्नमस्कारपूर्वकमा
ह नमस्कृत्येति विभूतीःविराड्विग्रहाद्याः ४ अंगादिकल्पनांभूरादिभिर्दर्शयितुंप्रथमंतावद्यथाकल्पयंतीतिप्रश्नस्यवैराजरूपेणेत्युत्तरंवक्तुं विराड्विग्रहमाह मायाद्यै
द्यैः प्रकृतिसूत्रमहदहंकारपंचतन्मात्रैर्नवभिस्तत्त्वैः विकारएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानीतिषोडशतन्मयोविराट् सप्रसिद्धोनिर्मितः यत्रविराजिसचित्केचेतेना
धिष्ठितेभुवनत्रयम् दृश्यते अनेनांगादिकल्पनासौलक्ष्यंदर्शितम् ५ एतद्वैपौरुषंरूपंपुरुषस्यवैराजस्यरूपमेवेश्वरेणाधिष्ठितत्वात्तदभेदविवक्षयातस्यरूपमु १७
च्यते अंगकल्पनामाह भूःपादावित्यादित्रिभिः भूराद्यनुवादेनभगवत्प्रसादादिभावनाविधीयते ६ प्रजननंमेढ्रम् अपानःपायुः ७ ६७ ६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

८ अनुक्तमन्यदप्येवमूह्यमित्याह यावानयंव्यष्टिःपुरुषःस्वमानतःसप्तवितस्तिसंस्थयाअवयवसन्निवेशेनमितः ९ भूषणादीन्याह कौस्तुभेत्यादिना स्वात्मज्योतिःशुद्धजीवचैतन्यंयातस्यकौस्तुभस्यप्रभातामेवबिभर्त्ति १० त्रिवृत्स्वरंत्रिमात्रंप्रणवम् ११ पारमेष्ठ्यंपदंब्रह्मलोकम् १२ अव्याकृतंप्रधानम् यदधिष्ठितःअधिष्ठायस्थितःतदासनभूतंपद्मंसत्त्वंसत्त्वगुणः १३ मुख्यंतत्त्वंप्राणतत्त्वम् प्राणोवैमुख्यइतिश्रुतेःदरवरंशंखम् १४ १५ आकूतीःक्रियाशक्तियुतंमनःअस्यरथस्याभिव्यक्तिं बहिरभिव्यक्तंरूपंमुद्रयाधृतयाअर्थक्रियात्मतांवरदाभयदादिरूपत्वंबिभर्त्ति तत्तन्मुद्रयातयातथाभावयेदित्यर्थः १६ मंडलंदेवयजनंदेवपूजाभूमिम् सूर्यमंडलत्वेन भावयेदित्यर्थःअतर्वन्हिमंडलंवादीक्षासंस्कारआत्मनःगुरुकृतांमंत्रदीक्षामेवात्मनस्तत्पूजायोग्यतांभावयेदित्यर्थः परिचर्येति भगवतस्तांपरिचर्यांस्वस्यसकलपाप क्षयायएवंरूपांभावयेदित्यर्थः १७ पूर्वमासनपद्ममुक्तमिदानींकरस्थंपद्ममाह भगवानिति भगशब्दार्थमैश्वर्यादिषाड्गुण्यम् १८ हेद्विजाः एकवचनांतोवापा

लज्जोत्तरोऽधरोलोभोदंताज्ज्योत्स्नास्मयोभ्रमः रोमाणिभूरुहाभूम्नोमेघाःपूरुषमूर्द्धजाः ८ यावानयंवैपुरुषोयावत्यासंस्थयामितः
तावानसावपिमहापुरुषोलोकसंस्थया ९ कौस्तुभव्यपदेशेनस्वात्मज्योतिर्बिभर्त्यजः तत्प्रभाव्यापिनीसाक्षाच्छ्रीवत्समुरसाविभुः १०
स्वमायांवनमालाख्यांनानागुणमयींदधत् वासश्छंदोमयंपीतंब्रह्मसूत्रंत्रिवृत्स्वरम् ११ बिभर्त्तिसांख्यंयोगंचदेवोमकरकुंडले मौ
लिंपदंपारमेष्ठ्यंसर्वलोकाभयंकरम् १२ अव्याकृतमनंताख्यमासनंयदधिष्ठितः धर्मज्ञानादिभिर्युक्तंसत्त्वंपद्ममिहोच्यते १३ ओजः
सहोबलयुतंमुख्यतत्त्वंगदांदधत् अपांतत्त्वंदरवरंतेजस्तत्त्वंसुदर्शनम् १४ नभोनिभंनभस्तत्त्वमसिंचर्मतमोमयम् कालरू
पंधनुःशार्ङ्गंतथाकर्ममयेषुधिम् १५ इंद्रियाणिशरानाहुराकूतीरस्यस्यंदनम् तन्मात्राण्यस्याभिव्यक्तिंमुद्रयाऽर्थक्रियात्मताम्
१६ मंडलंदेवयजनंदीक्षासंस्कारआत्मनः परिचर्याभगवतआत्मनोदुरितक्षयः १७ भगवान्भगशब्दार्थंलीलाकमलमुद्व
हन् धर्मंयशश्चभगवांश्चामरव्यजनेऽभजत् १८ आतपत्रंतुवैकुंठंद्विजाधामाकुतोभयम् त्रिवृद्वेदःसुपर्णाख्योयज्ञंवह
तिपूरुषम् १९ अनपायिनीभगवतीश्रीःसाक्षादात्मनोहरेः विष्वक्सेनस्तंत्रमूर्तिर्विदितःपार्षदाधिपः नंदादयोऽष्टौद्वास्था
श्चतेऽणिमाद्याहरेर्गुणाः २० वासुदेवःसंकर्षणःप्रद्युम्नःपुरुषःस्वयम् अनिरुद्धइतिब्रह्मन्मूर्त्तिव्यूहोऽभिधीयते २१ सविश्व
स्तैजसःप्राज्ञस्तुरीयइतिवृत्तिभिः अर्थेंद्रियाशयज्ञानैर्भगवान्परिभाव्यते २२

ठःअकुतोभयंकैवल्यंधामगृहम् समभजत् यद्वा वैकुंठस्यविशेषणमकुतोभयंयन्द्धामेति त्रिवृत्ऋग्यजुःसामरूपोवेदः सुपर्णोऽसिगरुत्मांस्त्रिवृत्तेशिरइत्यादिमंत्रलिंगात् यज्ञंयज्ञरूपंपुरुषम् यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः १९ अनपायिनीहरेः शक्तिःतत्रहेतुःसाक्षादात्मनःस्वस्वरूपस्यचिद्रूपत्वात् तस्यास्तदभेदादित्यर्थः तंत्रमूर्त्तिःपंचरात्राद्यागमरूपः येऽणिमादयोऽष्टौगुणाःतेहरेर्द्वारपालानंदादयः २० तस्यैवचतुर्व्यूहोपासनामाह वासुदेवादिशब्दैःपुरुषःश्रीनारायणएवस्वयंमूर्त्तिभेदैरुपास्यइत्यभिधीयते २१ तस्यैवाध्यात्मनिचतुर्धोपासनमाह सएवभगवान्विश्वादिशब्दैःवृत्तिभिर्जाग्रदाद्यवस्थाभिःपरिभाव्यते तद्वत्सुपाधीनाह अर्थाःबाह्याःइंद्रियंमनःआशयस्तदुभयसंस्कारयुक्तमज्ञानंज्ञानंत्रितयसाक्षितैः २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उक्तचतुर्व्यूहद्वयोपासनेऽपिपूर्वोक्तमंगाद्युपासनामाह अंगेति अंगादिभिरुपलक्षितोभगवान्हरिर्वासुदेवादिचतुर्मूर्त्तिःसन्विश्वादिचतुष्टयंबिभर्त्तिस्म विश्वादिभा
वेऽपितन्नियंतुस्तस्यनजीवत्वमित्याहविश्वादिचतुष्टयंबिभ्रदपिभगवानीश्वरएवेति २३ तस्यब्रह्मादित्रिमूर्त्तितामाह द्विजऋषभेति सएषएवभगवान्ब्रह्मयोनिर्वेद
स्यकारणमित्यादिहेतुत्रयम् वस्तुतोभेदाभावेऽपिस्वगतमाययासृजतिहरतिपातीतिकृत्वाआख्ययाब्रह्मादिरूपयाअनावृताक्षःअनाच्छन्नज्ञानोऽपिविवृतइवभि
न्नइवनिरुक्तःशास्त्रेषुनतुभिन्नःअनविद्वदनुभवंप्रमाणयति यतस्तत्परेशात्मत्वेनैवलभ्यतइति २४ यस्येदमुपासनमुक्तंतंश्रीकृष्णंप्रार्थयते कृष्णसखार्जुनस्यसखेवृ
ष्णिश्रेष्ठ अवनिद्रुहोयेराजन्याः तेषांवंशस्यदहनअनपवर्गमक्षीणंवीर्यंयस्य गोपवनितानांव्रजाःसमूहाः भृत्यानारदादयःतैर्गीतंतीर्थभूतंश्रवःकीर्त्तिर्यस्यश्रवणमेव
मंगलंयस्य २५ एतज्जपमात्रस्यापिब्रह्मज्ञानफलमित्याह यइति कल्येउषःकालेयक्तचित्तःप्रयतःशुचिश्चसन्जपत्वागुहाशयंहृदिस्थंब्रह्मपश्यति २६ मंडलंदेव
यजनमित्युक्त्याबुद्धिमागतःमूर्त्तिव्यूहप्रसंगेनरविव्यूहोऽत्रपृच्छ्यते शुकइतिपंचमेयदाह तथाऽन्येचऋषयोगंधर्वाअप्सरसोनागाग्रामण्योयातुधानादेवाइत्येके

अंगोपांगायुधाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम् बिभर्त्तिस्मचतुर्मूर्त्तिर्भगवान्हरिरीश्वरः २३ द्विजऋषभसएषब्रह्मयोनिःस्वयंदृक्स्वमहि
मपरिपूर्णोमाययाचस्वयैतत् सृजतिहरतिपातीत्याख्ययाऽनावृताक्षोविवृतइवनिरुक्तस्तत्परैरात्मलभ्यः २४ श्रीकृष्णकृष्णसखवृ
ष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य गोविंदगोपवनिताव्रजभृत्यगीततीर्थश्रवःश्रवणमंगलपाहिभृत्यान् २५ यइदंकल्यउ
त्थायमहापुरुषलक्षणम् तच्चित्तःप्रयतोजप्त्वाब्रह्मवेदगुहाशयम् २६ शौनकउवाच शुकोयदाहभगवान्विष्णुरातायशृण्वते
सौरोगणोमासिमासिनानावसतिसप्तकः २७ तेषांनामानिकर्माणिसंयुक्तानामधीश्वरैः ब्रूहिनःश्रद्दधानानांव्यूहंसूर्यात्मनोहरेः २८
सूतउवाच अनाद्यविद्ययाविष्णोरात्मनःसर्वदेहिनाम् निर्मितोलोकतंत्रोऽयंलोकेषुपरिवर्त्तते २९ एकएवहिलोकानांसूर्यआ
त्माऽऽदिकृद्धरिः सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्बहुधोदितः ३० कालोदेशःक्रियाकर्त्ताकरणंकार्यमागमः द्रव्यंफलमितिब्रह्मन्नवधोक्तोऽजया
हरिः ३१ मध्वादिषुद्वादशसुभगवान्कालरूपधृक् लोकतंत्रायचरतिपृथग्द्वादशभिर्गणैः ३२ धाताकृतस्थलीहेतिर्वासुकीरथकृन्मुने
पुलस्त्यस्तुंबरुरितिमधुमासंनयंत्यमी ३३ कृणोगणाःसप्तेत्यादिना सौरःसूर्यसंबंधीसप्तानांगणः २७ तेषांसप्तानामधीश्वरैस्तत्तत्पतिभिः तत्तन्मासाधिकृत

सूर्यैर्वाव्यूहंविभागम् २८ तत्रतावत्व्यूहंनिरूपयितुंप्रथमंसूर्यस्वरूपमाह अनाद्यविद्यामाययाऽयंसूर्यःलोकतंत्रःलोकयात्राप्रवर्तकः २९ अतस्तस्यक्रियाभेदोपा
धिकमेवनानात्वंनस्वतइत्याह एकएवेति सूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेःजगदात्माआदिकृत् सृष्टिकर्ताहरिरेवसूर्यः सचसर्वासांवेदोक्तक्रियाणांमूलंसत्तेनोपाधि
नाबहुधोक्तः ३० कालरूपधारिणोहरेर्द्वादशादित्यरूपभेदंक्रियोपाधिकंदर्शयितुंप्रथमंसर्वकर्मप्रवृत्तयेमायाकृतंनवधाभेदमाह कालइति कालःप्रातरादिःदेशःसमा
दिःक्रियाअनुष्ठानंकर्त्ताब्राह्मणादिःकरणंस्रुगादिःकार्ययागादिःआगमःमंत्रादिःद्रव्यंव्रीह्यादिःफलंस्वर्गादिः ३१ तत्रचकालस्वरूपधारीभगवान्पृथक्चरति मध्वादिषु १८
चैत्रादिषुलोकतंत्रायलोकयात्रानिर्वाहाय ३२ तानेवगणानाह धातेति द्वादशभिःधातासूर्यःकृतस्थलीअप्सराःहेतीराक्षसःवासुकिर्नागःरथकृत्यक्षःपुलस्त्यऋषिःतुं
बरुर्गंधर्वःनयंतिअनुवर्त्तयंति ३३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अर्यौजायक्षः प्रहेतीराक्षसः नारदोगंधर्वः कच्छनीरोनागः माधवंवैशाखम् ३४ मित्रः सूर्यः पौरुषेयोराक्षसः रथस्वनोयक्षः शुक्रमासंज्येष्ठम् ३५ वरुणः सूर्यः सहजन्योयक्षः शुक्रोनागः चित्रस्वनो राक्षसः शुचिमासमाषाढम् ३६ इंद्रः सूर्यः विश्वावसुर्गंधर्वः श्रोतायक्षः एलापत्रोनागः वर्योराक्षसइतिस्वयमेवव्याख्यातम् नभोमासंश्रावणम् ३७ विवस्वान् सूर्यः उग्रसेनोगंधर्वः व्याघ्रोराक्षसः आसारणोयक्षः शंखपालोनागः नभस्याख्यंभाद्रपदम् ३८ धनंजयोनागः वातोराक्षसः सुषेणोगंधर्वः सुरुचिर्यक्षः तपोमासंमाघम् मासक्रमातिलंघनंकौर्मोक्तादिक्रमानुसारेणवैष्णवेतुमासक्रमेणोक्तिः क्वचिन्नामव्यत्ययस्तुकल्पभेदेनेतिज्ञेयम् ३९ ऋतुर्यक्षः वर्चाराक्षसः पर्जन्यः सूर्यः सेनजित्अप्सराः विश्वोगंधर्वः ऐरावतोनागः तपस्याख्यंफाल्गुनम् ४० अंशुः सूर्यः अंशइतिवापाठः तार्क्ष्योयक्षः ऋतसेनोगंधर्वः विद्युच्छत्रुः राक्षसः महाशंखोनागः सहोमासंमार्गशीर्षं ४१ भगः सूर्यः स्फूर्ज्जोराक्षसः अरिष्टनेमिर्गंधर्वः ऊर्णोयक्षः आयुर्ऋषिः कर्कोटकोनागः ४२ ऋचीकतनयोजमदग्निः कंबलोनागः ब्रह्मापेतोराक्षसः शतजित्यक्षः धृतराष्ट्रोगंधर्वः इषंभराः आश्विनपालकाः ४३ विष्णुरादित्यः अश्वतरोनागः सूर्यवर्च्चागंधर्वः सत्यजित्यक्षः मखापेतोराक्ष

अर्यमापुलहोऽथौजाः प्रहेतिः पुंजिकस्थली नारदः कच्छनीरश्चनयंत्येतेस्ममाधवम् ३४ मित्रोऽत्रिः पौरुषेयोऽथतक्षकोमेनकाहाहाः रथस्वनइतिह्येतेशुक्रमासंनयंत्यमी ३५ वसिष्ठोवरुणोरंभासहजन्यस्तथाहूहूः शुक्रश्चित्रस्वनश्चैवशुचिमासंनयंत्यमी ३६ इंद्रोविश्वावसुः श्रोताएलापत्रस्तथांगिराः प्रम्लोचाराक्षसोवर्योनभोमासंनयंत्यमी ३७ विवस्वानुग्रसेनश्चव्याघ्रआसारणोभृगुः अनुम्लोचाशंखपालोनभस्याख्यंनयंत्यमी ३८ पूषाधनंजयोवातः सुषेणः सुरुचिस्तथा घृताचीगौतमश्चेतितपोमासंनयंत्यमी ३९ ऋतुर्वर्चाभरद्वाजः पर्जन्यः सेनजित्तथा विश्वऐरावतश्चैवतपस्याख्यंनयंत्यमी ४० अथांशुः कश्यपस्तार्क्ष्यऋतसेनस्तथोर्वशी विद्युच्छत्रुर्महाशंखः सहोमासंनयंत्यमी ४१ भगः स्फूर्ज्जोऽरिष्टनेमिरूर्णआयुश्चपंचमः कर्कोटकः पूर्वचित्तिः पुष्यमासंनयंत्यमी ४२ त्वष्टाऋचीकतनयः कंबलश्चतिलोत्तमा ब्रह्मापेतोऽथशतजिद्धृतराष्ट्रइषंभराः ४३ विष्णुरश्वतरोरंभासूर्यवर्चाश्चसत्यजित् विश्वामित्रोमखापेतऊर्जमासंनयंत्यमी ४४ एताभगवतोविष्णोरादित्यस्यविभूतयः स्मरतांसंध्ययोर्नृणांहरंत्यंहोदिनेदिने ४५ सः ऊर्जमासंकार्तिकमासं

४४ एतेचादित्यादयः कौर्मेविभज्योक्ताः धाताऽर्यमाचमित्रश्चवरुणश्चेंद्रएवच विवस्वानथपूषाचपर्जन्यश्चांशुरेवच भगस्त्वष्टाचविष्णुश्चआदित्याद्वादशस्मृताः पुलस्त्यः पुलहश्चात्रिर्वसिष्ठोऽथांगिराभृगुः गौतमोऽथभरद्वाजः कश्यपः क्रतुरेवच जमदग्निः कौशिकश्चमुनयोब्रह्मवादिनः रथकृत्स्नोऽरिष्टनेमिर्ग्रामणीश्चरथस्वनः रथचित्रस्वनः श्रोताअरुणः सेनजित्तथा तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चशतजित्सत्यजित्तथा एतेयक्षाः अथहेतिः प्रहेतिश्चपौरुषेयोवधस्तथा वर्योव्याघ्रस्तथाऽयुश्चवायुर्विद्युद्दिवाकरः ब्रह्मापेतश्चविप्रेंद्रयज्ञापेतश्चराक्षसाः वासुकिः कच्छनीरश्चतक्षकः सर्पपुंगवः एलापत्रः शंखपालस्तथैरावतसंज्ञितः धनंजयोमहापद्मस्तथाकर्कोटकोद्विजाः कंबलोऽश्वतरश्चैवर्वहंत्येते यथाक्रमं तुंबरुर्नारदोहाहाहूहूर्विश्वावसुस्तथा उग्रसेनोवसुरुचिर्विश्वावसुरथापरः चित्रसेनस्तथोर्णायुर्धृतराष्ट्रोद्विजोत्तमाः सूर्यवर्चाद्वादशैतेगंधर्वागायतांवराः कृतस्थल्यप्सरोवर्यातथाऽन्यापुंजिकस्थली मेनकासहजन्याचप्रम्लोचाचद्विजोत्तमाः अनुम्लोचाघृताचीचविश्वाचीचोर्वशीतथा अन्याचपूर्वचित्तिःस्यादन्याचैवतिलोत्तमा रंभाचेतिद्विजश्रेष्ठास्तथैवाप्सरसस्मृता इति ४५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एतेषांपृथक्कर्माणिनिरूपयति द्वादशस्वपीतित्रिभिः असौदेवः सूर्यः षड्भिर्गंधर्वादिभिः अस्यजनस्यसमंताच्चरन्शुभ्रांमतिंतनुते गायत्र्यर्थोऽनेनसूचितः ४६
तल्लिंगैःसूर्यप्रकाशकैः ४७ उन्नद्यंतिदृढंबध्नंति ग्रामण्योयक्षाःनैर्ऋताराक्षसाः ४८ किंच वालखिल्याइति एवंप्रतिमासंतएवस्तुवंति विभुंसूर्यम् ४९ व्यूह्य
विभज्य ५० इतिद्वादशेटीकायांएकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेतुपुराणोक्तसर्वार्थानुक्रमःकृतः प्रथमस्कंधमारभ्यप्राधान्येनसमासतः १ तदेवमस्मिन्पु
राणोक्तानर्थान्संक्षेपतोवर्णयिष्यन्धर्मादीन्प्रणमति नमइति महतेहरिभक्तिलक्षणाय ब्राह्मणेभ्यः ब्राह्मणान्सनातनान् धर्मानित्युपलक्षणंपुराणोक्ता–
र्थानाम् १ पुरुषत्वेउचितंश्रवणादियोग्यम् २ एतत्प्रपंचयति अत्रेति भगवान्ऐश्वर्यादिषड्गुणःसाक्षात्संकीर्तितइति देवताकांडार्थः ३ ब्रह्मकांडार्थमाह अत्र

द्वादशस्वपिमासेषुदेवोऽसौषड्भिरस्यवै चरन्समंतात्तनुतेपरत्रेहचसन्मतिम् ४६ सामर्ग्यजुर्भिस्तल्लिंगैर्ऋषयःसंस्तुवंत्यमुम् गंधर्वा
स्तंप्रगायंतिनृत्यंत्यप्सरसोऽग्रतः ४७ उन्नह्यंतिरथंनागाग्रामण्योरथयोजकाः नोदयंतिरथंपृष्ठेनैर्ऋताबलशालिनः ४८ वालखिल्याः
सहस्राणिषष्टिर्ब्रह्मर्षयोऽमलाः पुरतोऽभिमुखंयांतिस्तुवंतिस्तुतिभिर्विभुम् ४९ एवंह्यनादिनिधनोभगवान्हरिरीश्वरः कल्पेकल्पेस्वमा
त्मानंव्यूह्यलोकानवत्यजः ५० इतिश्रीभाग० महापु० द्वादशस्कंधे आदित्यव्यूहविवरणंनामएकादशोऽध्यायः ११ सूतउवाच
नमोधर्मायमहतेनमःकृष्णायवेधसे ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्य धर्मान्वक्ष्येसनातनान् १ एतद्वःकथितंविप्राविष्णोश्चरितमद्भुतम् भवद्भि
र्यदहंपृष्टोनराणांपुरुषोचितम् २ अत्रसंकीर्तितःसाक्षात्सर्वपापहरोहरिः नारायणोहृषीकेशोभगवान्सात्वतांपतिः ३ अत्रब्र
ह्मपरंगुह्यंजगतःप्रभवाप्ययम् ज्ञानंचतदुपाख्यानंप्रोक्तंविज्ञानसंयुतम् ४ भक्तियोगःसमाख्यातोवैराग्यंचतदाश्रयम् पारीक्षि
तमुपाख्यानंनारदाख्यानमेवच ५ प्रायोपवेशोराजर्षेर्विप्रशापात्परीक्षितः शुकस्यैवचब्रह्मर्षेःसंवादश्चपरीक्षितः ६ योगधारण
योत्क्रांतिःसंवादोनारदाजयोः अवतारानुगीतंचसर्गःप्राधानिकोऽग्रतः ७ विदुरोद्धवसंवादःक्षत्तुमैत्रेययोस्ततः पुराणसंहिता
प्रश्नोमहापुरुषसंस्थितिः ८ ततःप्राकृतिकःसर्गःसप्तवैकृतिकाश्चये ततोब्रह्मांडसंभूतिर्वैराजःपुरुषोयतः ९ कालस्यस्थूलसूक्ष्म
स्यगतिःपद्मसमुद्भवः भुवउद्धरणेऽम्भोधौहिरण्याक्षवधोयथा १० ऊर्ध्वतिर्यगवाक्सर्गोरुद्रसर्गस्तथैवच अर्धनारीनरस्याथ
यतःस्वायंभुवोमनुः ११

ब्रह्मेति गुह्यंनिर्गुणम् प्रभवाप्ययंप्रभवंत्यस्मादितिप्रभवम् अप्येत्यस्मिन्निति अप्ययम् तच्चतच्च अनेनाश्रयशब्दार्थोदर्शितः विज्ञानसं
युतमपरोक्षज्ञानपर्यंतंज्ञानंतदुपाख्यानंतज्ज्ञानंउपाख्यायतेप्रकाश्यतेयेनतत् ज्ञानसाधनमित्यर्थः ४ कर्मकांडार्थमाह भक्तियोगश्चसाध्यसाधनरूपः तदाश्रयंभक्तियोगे
ननिष्पादितम् एवंसामान्यतोनिरूप्येदानींद्वादशस्कंधप्रकरणार्थाननुक्रामति पारीक्षितमुपाख्यानंपरीक्षिज्जन्मादितत्प्रस्तावायनारदाख्यानंच ५ ब्रह्मर्षेर्ब्राह्म
णोत्तमस्य इतिप्रथमस्कंधार्थः ६ उत्क्रांतिरर्चिरादिगतिः प्राधानिकः प्रधानकार्यविराड्रूपः सर्गःअग्रतः आदितः महदादिक्रमेणेत्यर्थः इतिद्वितीयार्थः ७ महापुरुषस्यसं
स्थितिः प्रलयेतूष्णीमवस्थानम् ८ प्राकृतिकः प्रकृतिप्रभवोगुणक्षोभरूपः वैकृतिकः महदादयः चकाराद्विकाराश्चयेतयोस्तेषांसर्गः ९ गतिः स्वरूपम् उद्धरणेउद्धारणे १०
अर्धाभ्यांनारीचनरश्चतस्य ११

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संतानोधर्मपत्नीनामितिनवब्रह्मसमुत्पत्तिरित्यस्यानंतरंद्रष्टव्यम् १२ १३ चतुर्थस्कंधार्थमाह नवब्रह्मणांमरीच्यादीनांसमुत्पत्तिः संतानः १४ पंचमस्कंधार्थमाह ततः प्रैयव्रतंप्रियव्रतस्यचरितम् १५ द्वीपाद्युपवर्णनंप्रथमंसंक्षेपतः ततोद्वीपादीनांयेगिरयोनद्यश्चतेषामुपवर्णनम् पातालनरकादीनांचसंस्थितिः अनेनैवनरकनिवर्त्तकमजामिलोपाख्यानंगृहीतंततः परार्चनम् १६ षष्ठार्थमाह दक्षजन्मेति १७ सप्तमार्थमाह पुत्रयोश्चेति १८ अष्टमार्थमाह मन्वंतरानुचरितमिति क्वचित्कस्य

शतरूपाचयास्त्रीणामाद्याप्रकृतिरुत्तमा संतानोधर्मपत्नीनांकर्दमस्यप्रजापतेः १२ अवतारोभगवतः कपिलस्यमहात्मनः देवहूत्याश्च संवादः कपिलेनचधीमता १३ नवब्रह्मसमुत्पत्तिर्दक्षयज्ञविनाशनम् ध्रुवस्यचरितंपश्चात्पृथोः प्राचीनबर्हिषः १४ नारदस्यचसंवादस्ततः प्रैयव्रतंद्विजाः नाभेस्ततोऽनुचरितमृषभस्यभरतस्यच १५ ततोद्वीपसमुद्राद्रिवर्षनद्युपवर्णनम् ज्योतिश्चक्रस्यसंस्थानंपातालनरकस्थितिः १६ दक्षजन्मप्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणांचसंततिः यतोदेवासुरनरास्तिर्यङ्नगखगादयः १७ त्वाष्ट्रस्यजन्मनिधनंपुत्रयोश्चदितेर्द्विजाः दैत्येश्वरस्यचरितंप्रन्हादस्यमहात्मनः १८ मन्वंतरानुचरितंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् मन्वंतरावताराश्चविष्णोर्हयशिरादयः १९ कौर्मंमात्स्यंनारसिंहंवामनंचजगत्पतेः क्षीरोदमथनंतद्वदमृतार्थेदिवौकसाम् २० देवासुरमहायुद्धंराजवंशानुकीर्त्तनम् इक्ष्वाकुजन्मतद्वंशः सुद्युम्नस्यमहात्मनः २१ इलोपाख्यानमत्रोक्तंतारोपाख्यानमेवच सूर्यवंशानुकथनंशशादाद्यानृगादयः २२ सौकन्यंचाथशर्यातेः ककुत्स्थस्यचधीमतः खट्वांगस्यचमांधातुः सौभरेः सगरस्यच २३ रामस्यकोशलेंद्रस्यचरितंकिल्बिषापहम् निमेरंगपरित्यागोजनकानांचसंभवः २४ रामस्यभार्गवेंद्रस्यनिःक्षत्रकरणंभुवः ऐलस्यसोमवंशस्यययातेर्नहुषस्यच २५ दौष्यंतेर्भरतस्यापिशंतनोस्तत्सुतस्यच ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्ययदोर्वंशोऽनुकीर्त्तितः २६ यत्रावतीर्णोभगवान्कृष्णाख्योजगदीश्वरः वसुदेवगृहेजन्मततोवृद्धिश्चगोकुले २७ तस्यकर्माण्यपाराणिकीर्त्तितान्यसुरद्विषः पूतनाऽसुपयः पानंशकटोच्चाटनंशिशोः २८ तृणावर्त्तस्यनिष्पेषस्तथैवबकवत्सयोः धेनुकस्यसहभ्रातुः प्रलंबस्यचसंक्षयः २९ गोपानांचपरित्राणंदावाग्नेः परिसर्पतः दमनंकालियस्याहेर्महाऽहेर्नंदमोक्षणम् ३० व्रतचर्यानुकन्यानांयत्रतुष्टोऽच्युतोव्रतैः प्रसादोयज्ञपत्नीभ्योविप्राणांचानुतापनम् ३१ गोवर्द्धनोद्धारणंचशक्रस्यसुरभेरथ यज्ञाभिषेकंकृष्णस्यस्त्रीभिः क्रीडाचरात्रिषु ३२ शंखचूडस्यदुर्बुद्धेर्वधोऽरिष्टस्यकेशिनः अक्रूरागमनपश्चात्प्रस्थानरामकृष्णयोः ३३ व्रजस्त्रीणांविलापश्चमथुरालोकनंततः गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनांचयोवधः ३४ मृतस्यानयनंसूनोः पुनः सांदीपनेर्गुरोः मथुरायांनिवसतायदुचक्रस्ययत्प्रियम् कृतमुद्धवरामाभ्यांयुतेनहरिणाद्विजाः ३५ जरासंधसमानीतसैन्यस्यबहुशोवधः घातनंयवनेंद्रस्यकुशस्थल्यानिवेशनम् ३६

चिदनुक्तिः स्वल्पमोक्तिश्च भक्तिरसानुकूलत्वेनेतिद्रष्टव्यं १९ २० नवमार्थमाह राजवंशेति २१ २२ २३ २४ सोमवंशादिभूतस्यैलस्यचरितं २५ तत्सुतस्यभीष्मस्य २६ २७ दशमार्थमाह तस्यकर्माणीति पूतनाया असुसहितस्यस्तन्यपयसः पानं २८ सहभ्रातुः ससखस्य २९ ३० ३१ यज्ञाभिषेकंयज्ञः पूजाभिषेकश्चतयोर्द्वंद्वैक्यं ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्विषतः शत्रून्प्रमथ्य ३७ ३८ येन शंबरादयस्तेषां माहात्म्यं प्रभावः ३९ ४० एकादशार्थमाह विप्रशापेति ४१ धर्मविनिर्णयः वर्णाश्रमधर्मविनिश्चयः मर्त्यपरित्यागः म
नुष्यत्वस्य अंतर्द्धानम् ४२ द्वादशार्थमाह युगेति युगलक्षणं तदनुरूपा वृत्तिश्चेत्यर्थः त्रिविधा प्राकृतिकी नैमित्तिकी नित्या चेति ४३ ऋषेर्व्यासस्य सूर्यस्य च विन्यासः इत्यर्थः ४४
इतिचोक्तमिति चकाराद् अन्यदपि वक्ष्यामि इहयत्स्पृष्टोऽस्मि तदुक्तमिति किमेवं नानार्थकथनेन तत्राह लीलेति सर्वशः तदर्थकीर्तनद्वारेणेत्यर्थः ४५ तत्कीर्त्तनादपि किमित्य
पेक्षायां तत्फलमाह द्वाभ्याम् पतितः कूपादिषु स्खलितः सोपानादिषु आर्त्तः दुःखितः क्षुत्वा क्षुतं कृत्वा विवशोऽपि ४६ संकीर्त्यमानः यद्वा श्रुतोऽनुभावो यस्य सः पुंसां चित्तं
प्रविश्य निःशेषं दुःखं विधुनोति हीति सतामनुभवं प्रमाणयति अर्कोगिरिगुहादिध्वांतं न निवर्त्तयतीत्यपरितोषात् दृष्टांतांतरमाह अतिवातः अभ्रमिवेति ४७ हरि

आदानं पारिजातस्य सुधर्मायाः सुरालयात् रुक्मिण्याहरणं युद्धे प्रमथ्य द्विषतो हरेः ३७ हरस्य जृंभणं युद्धे बाणस्य भुजकृंतनम् प्रा
ग्ज्योतिषपतिं हत्वा कन्यानां हरणं च यत् ३८ चैद्यपौंड्रकशाल्वानां दंतवक्त्रस्य दुर्मतेः शंबरो द्विविदः पीठो मुरः पंचजनादयः ३९ माहा
त्म्यं च वधस्तेषां वाराणस्याश्च दाहनम् भारावतरणं भूमेर्निमित्तीकृत्य पांडवान् ४० विप्रशापापदेशेन संहारः स्वकुलस्य च उद्धवस्य च सं
वादो वासुदेवस्य चाद्भुतः ४१ यत्रात्मविद्या ह्यखिला प्रोक्ता धर्मविनिर्णयः ततो मर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः ४२ युगलक्षणवृत्ति
श्च कलौ नृणामुपप्लवः चतुर्विधश्च प्रलय उत्पत्तिस्त्रिविधा तथा ४३ देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णुरातस्य धीमतः शाखाप्रणयनमृषेर्मार्कंडे
यस्य सत्कथा ४४ महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदात्मनः इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि वः लीलावतारकर्माणि कीर्त्तितानी
ह सर्वशः ४५ पतितः स्खलितश्चार्त्तः क्षुत्त्वा वा विवशो ब्रुवन् हरये नम इत्युच्चैर्मुच्यते सर्वपातकात् ४६ संकीर्त्यमानो भगवाननंतः श्रु
तानुभावो व्यसनं हि पुंसाम् प्रविश्य चित्तं विधुनोत्यशेषं यथा तमोऽर्कोऽभ्रमिवातिवातः ४७ मृषा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा न कथ्यते
यद्भगवानधोक्षजः तदेव सत्यं तदु हैव मंगलं तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम् ४८ तदेव रम्यं रुचिरं नवं नवं तदेव शश्वन्मनसो महोत्सवम्
तदेव शोकार्णवशोषणं नृणां यदुत्तमश्लोकयशोऽनुगीयते ४९ न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशो जगत्पवित्रं प्रगृणीत कर्हिचित् तद्ध्वांक्षती
र्थं न तु हंससेवितं यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोऽमलाः ५० स वाग्विसर्गो जनताघसंप्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि नामान्यनंतस्य यशों
कितानि यत् शृण्वंति गायंति गृणंति साधवः ५१ संकीर्तनमेव महाफलं तद्व्यतिरिक्तं सर्वं मिथ्यालापमात्रमिति प्रपंचयति मृषागिर इति चतुर्भिः मृषा गिरः मि
थ्यावाचः असतीः असत्यः असतां कथा यासु ताः यत् यासु उत्तमश्लोकस्य यशोऽनुगीयत इति यत् तदेव सत्यं तदेव हि मंगलम् ह इति हर्षे भगवद्गुणानामभ्युदयो यस्मात्त
त् ४८ नवं नवं यथा भवति तथा रुचिरं रुचिप्रदम् महानुत्सवो यस्मात् ४९ चित्राणि पदानि यस्मिन् तदपि जगत्पवित्रयतीति तथा तद्धरेर्यशो न प्रगृणीत न वर्णयेत् २०
तद्वचः ध्वांक्षतीर्थं काकतुल्यनराणां रतिस्थानं न तु हंसैर्ज्ञानिभिः सेवितम् तत्र हेतुः यत्रेति ५० स वाग्विसर्गः स एव वाचः प्रयोगः जनताऽघसंप्लवः जनसमू
हाघनाशकः यद्यस्मात् तान्येवान्यैः कीर्त्यमानानि शृण्वंति श्रोतरि सति गायंति नोचेत्स्वयमेव गृणंति ५१ ६७ ६७ ६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इदानींज्ञानकर्मादरादपिभगवत्कीर्त्तनादिष्वेवादरः कर्त्तव्यइत्याह नैष्कर्म्यंब्रह्मतत्प्रकाशकंयत्ज्ञानम् यतोनिरंजनमुपाधिनिवर्त्तकंतदप्यच्युतभक्तिवर्जितंचेन्नशोभते
नापरोऽक्षपर्यंतंभवतीत्यर्थः ईश्वरेनचेदर्पितं तर्हियदनुत्तमंसर्वोत्तममपिकर्मतदपिपुनः कुतः शोभते यतः शश्वत्साधनकालेफलकालेचअभद्रंदुःखात्मकम् ५२ किं
च वर्णाश्रमाचारादिषु यः परोमहान्परिश्रमः सयशोयुक्तायांश्रियामेवकीर्त्तिः संपत्तिश्चकेवलंपरः पुरुषार्थइत्यर्थः गुणानुवादादिभिस्तुश्रीधरपादपद्मयोरविस्मृति
र्भवति ५३ ततः किमतआह अविस्मृतिरिति क्षिणोतिनाशयति ५४ अथेदानींश्रोतॄनात्मानंचाभिनंदन्नाह यूयमितिद्वाभ्याम् हेद्विजाग्र्याः यद्यस्मादात्मन्यंतः
करणेश्रीनारायणमाविवेश्यशश्वत्भजत संभावनायांलोट् अतोभूरिभागाः बहुपुण्याः कथंभूतम् अखिलात्मभूतंसर्वांतर्यामिणम् अतएवदेवंसर्वोपास्यम् अ

नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितंनशोभतेज्ञानमलंनिरंजनम् कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरेनत्वर्पितंकर्मयदप्यनुत्तमम् ५२ यशः श्रि
यामेवपरिश्रमः परोवर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयोर्गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरेः ५३ अविस्मृतिः कृष्ण
पदारविंदयोः क्षिणोत्यभद्राणिशमंतनोति सत्त्वस्यशुद्धिंपरमात्मभक्तिंज्ञानंचविज्ञानविरागयुक्तम् ५४ यूयंद्विजाग्र्याबतभूरिभा
गायच्छश्वदात्मन्यखिलात्मभूतम् नारायणंदेवमदेवमीशमजस्रभावाभजताविवेश्य ५५ अहंचसंस्मारितआत्मतत्त्वंश्रुतंपुरामे
परमर्षिवक्त्रात् प्रायोपवेशेनृपतेः परीक्षितः सदस्यृषीणांमहतांचशृण्वताम् ५६ एतद्वः कथितंविप्राः कथनीयोरुकर्मणः माहात्म्यं
वासुदेवस्यसर्वाशुभविनाशनम् ५७ यएवंश्रावयेन्नित्यंयामक्षणमनन्यधीः श्रद्धावान्योऽनुशृणुयात्पुनात्यात्मानमेवसः ५८ द्वाद
श्यामेकादश्यांवाशृण्वन्नायुष्यवान्भवेत् पठत्यनश्नन्प्रयतस्ततोभवत्यपातकी ५९ पुष्करेमथुरायांचद्वारवत्यांयतात्मवान् उपोष्य
संहितामेतांपठित्वामुच्यतेभयात् ६० देवतामुनयःसिद्धाःपितरोमनवोनृपाः यच्छंतिकामान्गृणतः शृण्वतोयत्रकीर्त्तनात् ६१
ऋचोयजूंषिसामानिद्विजोऽधीत्यानुविंदते मधुकुल्याघृतकुल्याःपयःकुल्याश्चतत्फलम् ६२ पुराणसंहितामेतामधीत्यप्रयतोद्विजः
प्रोक्तंभगवतायत्तुतत्पदंपरमंव्रजेत् ६३ विप्रोऽधीत्याप्नुयात्प्रज्ञांराजन्योदधिमेखलाम् वैश्योनिधिपतित्वंचशूद्रः शुद्ध्येतपातका
त् ६४ कलिमलसंहतिकालनोऽखिलेशोहरिरितरत्रनगीयतेह्यभीक्ष्णम् इहतुपुनर्भगवानशेषमूर्त्तिः परिपठितोऽनुपदंकथाप्रसंगैः
६५ तमहमजमनंतमात्मतत्त्वंजगदुदयस्थितिसंयमात्मशक्तिम् द्युपतिभिरजशक्रशंकराद्यैर्दुरवसितस्तवमच्युतंनतोऽस्मि ६६

देवंनदेवोऽन्योयस्यतम् कुतः ईशम् यद्वा यस्मात्यूयंभूरिभागाः तपआदिसंपन्नाः ततोनारायणंभजतेतिविधिः ५५ मेमयाश्रुतम् ५६ एतत्पुराणकीर्तनादिफलंप्रपं
चयितुमाह एतदित्यष्टभिः ५७ यामंक्षणंचेत्यर्थः आत्मानमेवसाक्षात्पुनाति नतुस्नानादिवत्देहमात्रम् ५८ ५९ ६० ६१ ऋगाद्यधीत्यद्विजोमधुकुल्यादियदनुविं
दतेतत्फलमेतांपठित्वाअनुविंदतइति ६२ किंच प्रोक्तमिति ६३ राजन्यउदधिमेखलापृथ्वीं संधिरार्षः ६४ अस्यपुराणस्यैवंप्रभावातिरेकेकारणमाह कलिमलानांसं
हतिंसमूहंकालयतीविनाशयतीतितथा इतरत्रशास्त्रांतरे ६५ शास्त्रप्रतिपादितंभगवंतंनमस्करोति तमितिद्वाभ्याम् जगदुदयस्थितिसंयमात्मानोरजआदयः श
क्तयोयस्यतम् द्युपतिभिर्देवैरपिदुरवसितः अज्ञातःस्तवःस्तोत्रंयस्यतम् ६६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपचिताभिः उद्रिक्ताभिर्नवशक्तिभिः प्रकृतिपुरुषमहदहंकारतन्मात्ररूपाभिः स्वआत्मन्येवोपरचितम् स्थिरजंगमंच आलयोयस्यतस्मै भगवते ६७ श्रीगुरुंनमस्क
रोति स्वसुखेनैवनिभृतंपूर्णंचेतोयस्य तेनैव व्युदस्तोऽन्यस्मिन्भावोयस्यतथाभूतोऽपि अजितस्य रुचिराभिर्लीलाभिः आकृष्टःसारः स्वसुखगतंस्थैर्यंयस्यसः
तत्त्वदीपंपरमार्थप्रकाशकंश्रीभागवतंयोव्यतनुत तंनतोऽस्मीति ६८ इतिश्री० द्वादशस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ सर्वपुराणसंख्यादीनुपवर्णयिष्य
न्तत्प्रतिपाद्यंदेवंप्रणमति यमिति स्तवैर्वेदैश्चस्तुन्वंतिस्तुवंति उपनिषच्छब्दस्याकारांतत्त्वंछंदोऽनुरोधेन ध्यानेनावस्थितंनिश्चलंतद्गतंयन्मनस्तेनयस्यांतं
नविदुः सुरासुरगणाः १ क्षीरोदमथनादौ दुर्जेयत्वमेवप्रदर्शयितुंकूर्मावतारमनुस्मारयन्नाशिषःप्रार्थयते पृष्ठेभ्राम्यत् अमंदोमंदरगिरिः गरिष्ठोमंदराचलस्त

उपचितनवशक्तिभिःस्वआत्मन्युपरचितस्थिरजंगमालयाय भगवतउपलब्धिमात्रधाम्नेसुरऋषभायनमः सनातनाय ६७ स्वसुख
निभृतचेतास्तद्व्युदस्तान्यभावोऽप्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् व्यतनुतकृपयायस्तत्त्वदीपंपुराणंतमखिलवृजिनघ्नंव्यास
सूनुंनतोऽस्मि ६८ इतिश्रीभाग०महा० द्वादश० द्वादशस्कंधार्थनिरूपणंनामद्वादशोऽध्यायः १२ सूतउवाच यंब्रह्मावरु
णेंद्ररुद्रमरुतःस्तुन्वंतिदिव्यैःस्तवैर्वेदैःसांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंतियंसामगाः ध्यानावस्थिततद्गतेनमनसापश्यंतियंयोगिनोयस्यां
तंनविदुःसुरासुरगणादेवायतस्मैनमः १ पृष्ठेभ्राम्यदमंदमंदरगिरिग्रावाग्रकंडूयनान्निद्रालोःकमठाकृतेर्भगवतःश्वासानिलाःपांतुवः
यत्संस्कारकलानुवर्त्तनवशाद्वेलानिभेनांभसांयातायातमतंद्रितंजलनिधेर्नाद्यापिविश्राम्यति २ पुराणसंख्यासंभूतिमस्यवाच्यप्रयोजने
दानंदानस्यमाहात्म्यंपाठादेश्चनिबोधत ३ ब्राह्मंदशसहस्राणिपाद्मंपंचोनषष्टिच श्रीवैष्णवंत्रयोविंशच्चतुर्विंशतिशैवकम् ४ दशाष्टौ
श्रीभागवतंनारदंपंचविंशति मार्कंडेयंनववाह्नंचदशपंचचतुःशतम् ५ चतुर्दशभविष्यंस्यात्तथापंचशतानिच दशाष्टौब्रह्मवैवर्त्तंलिंग
मेकादशैवतु ६ चतुर्विंशतिवाराहमेकाशीतिसहस्रकम् स्कांदंशतंतथाचैकंवामनंदशकीर्त्तितम् ७ कौर्मंसप्तदशाख्यातंमात्स्यंतत्तुच
तुर्दश एकोनविंशत्सौपर्णंब्रह्मांडंद्वादशैवतु ८ एवंपुराणसंदोहश्चतुर्लक्षउदाहृतः तत्राष्टादशसाहस्रंश्रीभागवतमिष्यते ९ इदंभग
वतापूर्वंब्रह्मणेनाभिपंकजे स्थितायभवभीतायकारुण्यात्संप्रकाशितम् १० आदिमध्यावसानेषुवैराग्याख्यानसंयुतम् हरिलीला
कथाव्रातामृतानंदितसत्सुरम् ११ स्यग्रावाणस्तेषामग्राणितैःकंडूयनात्तेनसुखेननिद्रालोःनिद्राशीलस्ययेषांश्वासानिलानांसंस्कारास्तेषांकलाश्चलेशाःतदनुव
र्त्तनवशात्जलनिधेरंभसांयातायातंनविश्राम्यति ननुसमुद्रक्षोभादेवतत्संस्कारवशात्तत्राह वेलाक्षोभस्तस्यनिभेनमिषेण २ पुराणसंख्यास्तासांसंभूतिंसमाहारंचास्यतुश्री
भागवतस्यवाच्यंविषयःप्रयोजनंचदानंचतस्यपाठादेश्चमाहात्म्यंनिबोधत ३ त्रयोविंशत् त्रयोविंशतिवैष्णवम् चतुर्विंशतिसहस्राणिशैवकंशिवपुराणम् ४ वाह्नंतुअग्नि
पुराणंदशपंचसहस्राणिचत्वारिशतानि ५ ६ स्कांदंशताधिकैकाशीतिसहस्रम् ७ सौपर्णंगरुडपुराणमेकोनविंशत् एकोनविंशतिः ८ महाभारतंत्वितिहासःरामायणं
चऋषिप्रोक्तंकाव्यम् अतःपुराणानांसंदोहःसमूहश्चतुर्लक्षसंख्याकएवइदानीमस्यवाच्यप्रयोजनादीन्दर्शयितुमाह तत्रेत्यादिना ९ १० हरिलीलाकथानांव्रातःस
मूहःसएवामृतंतेनानंदिताःसंतःसुराश्चयेनतत् ११

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तान्निष्ठंतद्विषयम् १२ मै रूढम् १३ १४ तद्रसएवामृतंतेनतृप्तस्यनिर्वृतस्य १५ १६ १७ पारम
हंस्यंपरमहंसैः प्राप्यंनैष्क वेमुच्येत् १८ श्रीभागवतसंप्रदायप्रवर्तकरूपेणभगवद्ध्यानलक्षणंमंगलमाचरति
कस्मै ब्रह्मणे अतुलः असम दातद्रूपेणब्रह्मरूपेणनारदाय तद्रूपिणानारदरूपिणाकृष्णायव्यासाय तद्रूपिणायोगींद्रायशु
काय तदात्मनाशुकरूपेणा सरंसत्य त्वंधीमहि १९ इतिगायत्र्यैवयथोपक्रममुपसंहरन्गायत्र्याख्यब्रह्मविद्येयमितिदर्शयति तमेवदेवता
रूपेणगुरुरूपेणचप्रणमति नमइ व्याचचक्षेव्या तवान् २० २१ २२ २३ भावार्थदीपिकामेतांभगवद्भक्तवत्सलाम्

सर्ववेदांतसारंयत्ब्रह्मात्मैकत्वल वस्तु न्निष्ठंकैवल्यैकप्रयोजनम् १२ प्रौष्ठपद्यांपौर्णमास्यांहेमसिंहसमन्वितम् ददा
ति भागवतंसयातिपरमांगतिम् निपुराणानिसतांगणे यावद्भागवतंनैवश्रूयतेऽमृतसागरम् १४ सर्ववेदांतसारंहि
श्रीभागवतमिष्यते तद्रसामृततृप्तस्य रतिः क्वचित् १५ निम्नगानांयथागंगादेवानामच्युतोयथा वैष्णवानांयथाशंभुःपु
राणानामिदंतथा १६ क्षेत्राणांचैवसर्वेषांय शीत्युत्तमा तथापुराणव्रातानांश्रीमद्भागवतंद्विजाः १७ श्रीमद्भागवतपुराणममलं
यद्वैष्णवानांप्रियंयस्मिन्पारमहंस्यमेकममल ज्ञानपरंगीयते यत्रज्ञानविरागभक्तिसहितंनैष्कर्म्यमाविष्कृतंतच्छृण्वन्विपठन्विचा
रणापरोभक्त्याविमुच्येन्नरः १८ कस्मैयेनविभा सितोऽयमतुलोज्ञानप्रदीपःपुरातद्रूपेणचनारदायमुनयेकृष्णायतद्रूपिणा योगींद्राय
तदात्मनाऽथभगवद्रातायकारुण्यतस्तच्छुद्धं विमलंविशोकममृतंसत्यपरंधीमहि १९ नमस्तस्मैभगवतेवासुदेवायसाक्षिणे यइदंकृ
पयाकस्मैव्याचचक्षेमुमुक्षवे २० योगींद्रायन मस्तस्मैशुकायब्रह्मरूपिणे संसारसर्पदष्टंयोविष्णुरातममूमुचत् २१ भवेभवेय
थाभक्तिःपादयोस्तवजायते तथाकुरुष्वदेव नाथनस्त्वंयतः प्रभो २२ नामसंकीर्तनंयस्यसर्वपापप्रणाशनम् प्रणामोदुःखशम
नस्तंनमामिहरिंपरम् २ इतिश्रीभागव तमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांद्वादशस्कं त्रयोदशोऽध्यायः १३
श्रीकृष्णार्पणमस्तु समाप्तोऽयंग्रंथः

परमानंदपादाब्जभृंगः श्रीश्रीधरोऽकरोत् १ स्वबालचपलालापैःस्वलीलापरिनर्तितैः प्रीयतां
परमानंदनृहरिः सद्गुरुः स्वयम् परानंदसंप्रीत्यैगुह्यं भागवतंमया तन्मतेनेदमाख्यातंनतुमन्मतिवैभवात् ३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्रीभागवत
भावार्थदीपिकायांश्रीधरस्वामि चितायांद्वादशस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः १३ समाप्तोऽयंग्रंथः श्रीकृष्णार्पणमस्तु
वसुखर्षिमहीशाकेवत्सरेक्षयनाम मधौतुशुक्लसप्तम् यांभृगौमृगसमन्विते १ सौभाग्यसहितेकाले मुंबापुर्यांशिलामये बापूसदाशिवेनेदंयंत्रेऽकि
तमभूच्छिवम् २ इतिद्वादशस्कंधः समाप्तः मुंबईंत बापूसदाशिव शेट शेट्ये हेगिष्टे श्रीवर्धनकरयांणी श्रीमद्भागवत सटीक आपले शिला
छा परवान्यांत छापिलें. शके १७८ क्षयनामसंवत्सरे चैत्र शुक्लसप्तम्यांभृगौसमाप्तम् । समाप्तोऽयंग्रंथः श्रीकृष्णार्पणमस्तु शुभमस्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिश्रीमद्भागवतेद्वादशस्कंधः समाप्तः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=28.07.20 15:39
,TRANSFERRED=2020/07/28 at 15:48:19
,PAGES=45
,TYPE=STD
,NAME=S0003397
,Book Name=M-2759-SHRIMAD BHAGWAT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection